

DIALOG TEOLOGIC

Emanuel CONȚAC

Institutul Teologic Penticostal – București

TRADIȚIA BIBLICĂ ROMÂNEASCĂ. O PREZENTARE SUCCINTĂ DIN PERSPECTIVA PRINCIPALELOR VERSIUNI ROMÂNEȘTI ALE SFINTEI SCRIPTURI*

Keywords: *Romanian biblical tradition, the history of the Romanian Bible, Eastern Orthodox versions of the Bible, Protestant versions of the Bible, Romanian versions of the New Testament, theological bias in Romanian versions.*

Abstract

Studiul de față constituie o trecere în revistă a tradiției biblice românești din perspectiva principalelor ei ramuri: ortodoxă, protestantă și catolică. Pe de o parte, sunt reluate în sinteză informații cunoscute, iar pe de altă parte sunt prezentate informații inedite despre ediții biblice mai puțin cunoscute, îndeosebi cele realizate în mediul protestant. Autorul face referire și la versiuni supraconfesionale (precum Septuaginta NEC-Polirom) ori versiuni cu anumite idiosincrazii doctrinare și stilistice (Traducerea lumii noi și Fidela).

Introducere

Cercetătorul (român sau străin) care dorește să se informeze cu privire la istoria traducerii Bibliei în limba română se lovește de un obstacol evident: lipsa unei lucrări cuprinzătoare care să inventarieze principalele versiuni românești ale Scripturii și să-i prezinte pe cei care au contribuit la transpunerea mesajului biblic în limba română, fie cărturari (traducători și revizori), fie sponsori (principi, domnitori, ierarhi, iubitori de Biserică și de Scriptură etc.).

Lucrările ample (o istorie a traducerii Bibliei în limba română, bunăoară, ori un dicționar) lipsesc cu desăvârșire, iar cele de scurtă întindere sunt foarte

* Acest studiu constituie o revizuire a primului capitol din teza noastră de doctorat, în curs de publicare la Ed. Logos din Cluj-Napoca.

puține. Cercetările realizate de Pr. N.I. Nicolaescu¹, Pr. N. Șerbănescu², Eugen Munteanu³ ori Pr. Ioan Chirilă⁴ acoperă doar o parte din continentul care este tradiția biblică românească, înțeleasă, ca sumă a „tuturor versiunilor în limba română, parțiale sau integrale, manuscrise sau tipărite, indiferent de contextul politic, profesional sau cultural în care acestea au fost produse”⁵.

Articolul de față urmărește acoperirea parțială a acestei serioase lacune în studiul tradiției biblice românești. Dată fiind amploarea domeniului și constrângerile care grevează un articol, nu putem decât schița reperele unei cercetări care trebuie să fie amplificată sub forma unor monografii care să încerce lămurirea unor probleme specifice (*relațiile de dependență între anumite ediții, stabilirea profilului textual al unei versiuni, prin încercarea de identificare a textelor-sursă* etc.).

Considerăm că o lucrare cuprinzătoare în acest domeniu ar trebui să urmărească atât reconstituirea *cadrelor istorice* în care au fost realizate traducerile Scripturii în limba română, cât și schițarea unui *portret preliminar* pentru fiecare ediție importantă. Pentru scopurile cercetării de față, am luat în considerare atât traducerile făcute în spațiul teologic ortodox (sau greco-catolic), cât și pe cele realizate la inițiativa unor societăți biblice străine. Uneori, acestea din urmă și-au desfășurat activitatea pe teritoriul Principatelor Române (ulterior al României), iar alteori au avut reprezentanțe în alte țări, de unde au coordonat tipărirea unor ediții destinate populației vorbitoare de limbă română.

Dat fiind că cercetarea noastră are în vedere ediții complete ale Noului Testament sau ale Bibliei, nu vom face referiri la (tetra)evangheliare⁶, apostole, psaltiri sau traduceri incomplete (de ex., Palia de la Orăștie, Biblia lui Ion Heliade Rădulescu ori Vulgata de la Blaj). În mod inevitabil, subsecțiunile care urmează sunt

¹ Pr. N.I. NICOLAESCU, „Scurt istoric al traducerii Sfintei Scripturi”, în: *Studii teologice*, XXVI (1974), 7-8, pp. 489-521.

² Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, „Sfânta Scriptură tălmăcită în limba română”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CVII (1989), 3-4, pp. 41-78.

³ Eugen MUNTEANU, „Repere ale tradiției biblice românești”, trei articole publicate în: *Ideii în Dialog*, aprilie-iunie 2009, nr. 55-57. Pentru informații, vezi și Eugen MUNTEANU, „Biblia în limba română”, în: Eugen SIMION (ed.), *Dicționarul general al literaturii române* (ediția a II-a, revizuită și adăugită, în curs de elaborare).

⁴ Pr. Ioan CHIRILĂ, „Septuaginta – sursă a edițiilor Bibliei românești, repere despre munca de traducere a Bibliei în limba română”, în: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Ortodoxă*, LV (2010), 1, pp. 5-15.

⁵ E. MUNTEANU, „Sulla tradizione biblica romana. Dissociazioni di principio”, în: *Atti del Congresso Internazionale «La Tradizione biblica romana nel contesto europeo»* (Veneția, 22-23 aprilie 2010), Eugen MUNTEANU et alii (eds), Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2010, pp. 15-26.

⁶ Un studiu recent privitor la sursele primei traduceri a Evangheliilor în românește este următorul: Ioan-Florin FLORESCU, „Le Tétravangile de Sibiu (1551-1553). Nouvelles informations sur les sources de la première traduction en roumain des Évangiles”, în: *Biblicum Jassyense*, I (2010), pp. 35-88.

inegale ca lungime și profunzime, în funcție de informațiile la care am avut acces. Pentru a face mai ușoară prezentarea, am împărțit edițiile prezentate în patru categorii principale: ortodoxe, protestante, romano-catolice și supraconfesionale. Două versiuni insolite imposibil de clasificat potrivit acestor criterii, au fost lăsate la urmă. Anticipând, trebuie să observăm de la bun început că unele ediții, precum Noul Testament tradus de prof. *N. Nitzulescu* (1897), sunt greu de clasificat. De pildă, această ediție, deși realizată de un profesor ortodox, a fost publicată și difuzată de *Societatea Biblică Britanică*.

Ediții ortodoxe

*Noul Testament de la Bălgrad (1648)*⁷

Traducerea integrală a Noului Testament în limba română s-a făcut relativ târziu, la peste un secol după publicarea Noului Testament în celelalte limbi europene și a văzut lumina tiparului într-un spațiu românesc unde influența apuseană a fost mai puternică – Transilvania. Contextul mai larg în care a fost tipărită această primă traducere în românește îl reprezintă ascensiunea calvinismului în această zonă. Dezastruoasa bătălie de la *Mohács* (1526) a creat premisele pătrunderii Reformei pe teritoriul Ungariei turcești⁸ și a dus ulterior la formarea principatului Transilvaniei (1541), condus o bună perioadă de timp de principii de confesiune calvină.

La început, în Ungaria a fost mai influent luteranismul: între 1522 și 1600 peste o mie de unguri frecventaseră cursurile Universității din Wittenberg,⁹ orașul în care Martin Luther a dat întâia oară glas convingerilor sale privind necesitatea reformării Bisericii. În a doua jumătate a sec. al XIV-lea, calvinismul s-a dovedit mai puternic, îndeosebi în zona orașului *Debrecen*, care avea să dobândească, în timp, reputația de Genevă a Ungariei¹⁰. În 1567 orașul a găzduit un

⁷ *Noul Testament sau Împăcarea au leagea noao a lui Iisus Hristos, Domnului nostru. Izvodit cu mare socotință, den izvod grecescu și slovenescu, pre limbă rumânească, cu îndemnarea și porunca denpreună cu toată cheltuiala a mării sale Gheorghe Racoți, craiul Ardealului. Tipăritu-s-au întru a mării sale tipografie, dentiiu noou, în Ardeal, în cetatea Belgradului. Anii de la întruparea Domnului și Mintuitorului nostru Isus Hristos 1848, luna lui ghenuaru 20* (ediție modernă, Alba Iulia, 1988).

⁸ Potrivit lui István G. TÓTH, „Between Islam and Orthodoxy: Protestants and Catholics in South-Eastern Europe”, în: *Cambridge History of Christianity*, vol. 6: *Reform and Expansion 1500-1660*, R. Po-chia HSIA (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 2007, p. 536, în bătălia de la Mohács au fost uciși aproape jumătate dintre episcopii catolici ungari, iar în anii următori turcii au ocupat majoritatea sediilor episcopale și a mănăstirilor. Cei doi pretendenți la tronul Ungariei, *Ferdinand de Habsburg* (1526-1564) și *Ioan Szapolyai* (1526-1540), au fost siliți să-și concentreze eforturile în lupta antiotomană, permițând indirect Reformei să prindă teren în Ungaria.

⁹ Philip BENEDICT, *Christ's Churches Purely Reformed*, Yale University Press, New Haven, 2002, p. 273.

¹⁰ P. BENEDICT, *Christ's Churches...*, p. 277.

sinod reformat care stabilea, între altele, că serviciul divin trebuie să conțină cu necesitate lecțiuni biblice și predici în limba poporului, iar din 1570 clericii reformați erau obligați să posede o Biblie¹¹. Precizăm că prima traducere a Noului Testament din grecește în maghiară fusese publicată în 1541 la *Sárvár*, fiind realizarea lui *Johannes Sylvester* (Erdösi), fost student al lui Melancton la Wittenberg¹². În următoarele două decenii au fost publicate porțiuni din Vechiul Testament, în traducerea lui *Gáspár Helthai* (Caspar Helth)¹³, respectiv *Péter Meliusz Juhász*. O nouă versiune a Noului Testament, în traducerea lui *Tamás Félegyházi* a fost publicată în 1586, iar în 1590 a ieșit de sub tipar întreaga Biblie. Autorul traducerii, *Gáspár Károly* (c. 1529-1592), studiase și el la Wittenberg, iar munca sa beneficiase de sprijinul financiar al principelui *Sigismund Rákóczy*¹⁴. Traducerea lui, publicată la *Vizsoly*, într-un teritoriu inaccesibil Contra-Reformei, a devenit versiunea oficială a maghiarilor reformați. O versiune rivală, publicată de romano-catolici, a ieșit de sub tipar la Viena, în 1626, fiind realizată de *György Káldi*, sub patronajul lui *Péter Pázmány*, promotor al Contra-Reformei în Ungaria¹⁵.

Principii calvini ai Transilvaniei au susținut interesele Bisericii Reformate nu doar din considerente politice, ci și din convingere. Încercările de a reforma Biserica Ortodoxă din Transilvania s-au făcut simțite începând cu a doua jumătate a sec. al XVI-lea¹⁶, dar presiunile oficiale au devenit mai puternice în timpul lui *Gabriel Bethlen* (1613-1629), care a condiționat recunoașterea lui *Ghenadie* ca mitropolit ortodox de două aspecte: subordonarea lui față de superintendentul calvin și introducerea limbii române în slujbele bisericești (ținute la acea vreme în slavonă)¹⁷. Politica lui Gabriel Bethlen a fost continuată și de succesorii lui. Sub domnia lui *Gheorghe Rákóczy I* (1630-1648), promotorul reformării Bisericii Ortodoxe a fost *István Geleji Katona*, superintendent al Transilvaniei într-o perioadă care se suprapune în linii mari cu domnia principelui. În 1640, *Geleji* redacta 24 de condiții pe care le cerea respectate de viitorul ocupant al scaunului mitropolitan¹⁸. Abia peste trei ani a fost găsit un candidat dispus să accepte

¹¹ Graeme MURDOCK, *Calvinism on the Frontier 1600-1660: International Calvinism and the Reformed Church in Hungary and Transylvania*, Clarendon Press, Oxford, 2000, p. 17.

¹² R. AUTY, „The Bible in East-Central Europe”, în: *Cambridge History of the Bible*, vol. 3: *The West from the Reformation to the Present Day*, G.W.H. LAMPE (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1976, p. 132.

¹³ Originar din Saxonia, *Caspar Helth* a îmbrățișat calvinismul și a început să învețe maghiara la vârsta de douăzeci de ani. A publicat *Psaltirea* și alte cărți ale VT, la Cluj.

¹⁴ R. AUTY, „The Bible in East-Central Europe”, p. 132.

¹⁵ R. AUTY, „The Bible in East-Central Europe”, p. 133.

¹⁶ Pentru o prezentare succintă a acestui proces, vezi Maria SOMEȘAN, *Începuturile Bisericii Române Unite cu Roma*, Ed. All Educațional, București, 1999, pp. 23-31.

¹⁷ G. MURDOCK, *Calvinism on the Frontier...*, p. 135.

¹⁸ George HANCOCK-ȘTEFAN, *Impactul Reformei asupra românilor între 1517-1645*, Ed. Cartea Creștină, Oradea, 2003, p. 88.

condițiile lui *Geleji* (redușe între timp la cincisprezece)¹⁹. Prima jumătate a listei este ocupată de aspectele teologic-dogmatice, iar a doua conține aspecte administrative. În capul listei se află necesitatea predicării în limba română, pe baza unor texte biblice românești. Clerului i se cerea să adopte catehismul calvin și să renunțe la practicile și obiceiurile considerate „superstițioase” (mai ales cele asociate principalelor sacrameinte – Botezul și Euharistia). Cu sprijinul liderilor bisericești reformați și al familiei Rákóczy au fost publicate mai multe cărți în limba română, între care *Noul Testament* (1648), *Psaltirea* (1651) și *Catehismul de la Heidelberg* (1648 și 1656)²⁰. Către sfârșitul anilor 1650, *Zsuzsanna Lórántffy*, văduva lui Rákóczy I, sprijinea deschiderea unei școli românești la Făgăraș, pentru candidații la preoție.

Tipărirea *Noului Testament de la Bălgrad* ne apare așadar ca una dintre acțiunile menite să faciliteze reformarea Bisericii Ortodoxe din Transilvania. Istorici români, ca *Virgil Cândea*, au dat acestui eveniment o interpretare complet diferită, susținând că „atit actul mitropolitului Simion Ștefan, cât și traducerile anterioare ale textelor sacre în limba română, au fost motivate de condiții interne ale societății românești, iar nu de influențe străine”²¹. *V. Cândea*, potrivit căruia subiectul este „unul dintre cele mai controversate din istoriografia românească”, deplânge faptul că cercetătorii au considerat hotărâtoare în această acțiune participarea principelui *Gheorghe Rákóczy I* și a superintendentului *István Geleji Katona*:

„În felul acesta, încă o înfăptuire de seamă a culturii românești era atribuită unei culturi străine – cea maghiară –, și unei spiritualități eterodoxe – cea calvină. Sub imperiul teoriei false a «influențelor», potrivit căreia înnoirile în cultura românească ar fi fost datorate modelelor străine, inițiativelor din afară, introducerea în literatura națională a unui monument al literaturii universale, *Noul Testament*, nu ar fi fost meritul principal al cărturarilor noștri”²².

Din perspectiva lui *V. Cândea* autorul moral al operei este mitropolitul *Simion Ștefan*, în care vede un ierarh cu educație superioară, familiarizat cu marile limbi de cultură ale timpului și bun cunoscător al scrierilor românești manuscrise și tipărite²³. Dimpotrivă, *Nicolae Iorga* afirma că „Mitropolitul însuși nu era un cărturar, cu toate că știa să scrie foarte limpede în limba sa”²⁴. Potrivit lui *Iorga*, înainte de numirea sa în funcție (pe 10 oct. 1643) *Simion (sau Simon)*

¹⁹ G. HANCOCK-ȘTEFAN, *Impactul Reformei...*, p. 91.

²⁰ G. MURDOCK, *Calvinism on the Frontier...*, p. 136.

²¹ Virgil CÂNDEA, „Noul Testament în limba română ca act de spiritualitate și cultură”, în: *NT. 1648*, p. 32.

²² V. CÂNDEA, „Noul Testament în limba română...”, p. 40.

²³ V. CÂNDEA, „Noul Testament în limba română...”, p. 42.

²⁴ Nicolae IORGA, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, Ed. Ministeriului de Instrucție, București, 1904, p. 172.

Ștefan ar fi fost preot calvin în Bălgrad, slujind în biserica unei mănăstiri desființate²⁵. Noul mitropolit și-ar fi desfășurat activitatea arhierască doar în baza recunoașterii principelui calvin: „nefiind sfințit la Târgoviște, el n-a avut nicio comunicare ierarhică sau frățească cu Biserica munteană”²⁶. Istoricul român îi creionează un portret moral deloc măgulitor („fățăriă cea mai mare «credință» religioasă față de «craiu» și cea mai deplină ascultare față de superintendentul acestuia”)²⁷ și crede că lauda mitropolitului din *Predoslovie către cititori*, cum că ar fi „posleduit” și „tocmit” traducerea începută de ieromonahul *Silvestru*, este fără temei, fiindcă „e aproape sigur că Mitropolitul a făcut o parte din aceste lucruri prin alții”²⁸.

Clarificarea controverselor privitoare la educația, hirotonirea sau rolul jucat de mitropolitul Simion Ștefan în traducerea, revizuirea și tipărirea Noului Testament de la Bălgrad nu se va realiza probabil foarte curând²⁹. Judecând strict după informațiile din a doua prefață a cărții, traducerea a fost realizată în principal de ieromonahul *Silvestru* și de *Simion Ștefan*, dar pe text vor mai fi lucrat și alte „mâini”, date fiind complexitatea și anvergura acestei activități.

Problema surselor folosite de traducători rămâne de asemenea una complicată. Din *Predoslovie către cititori* aflăm că traducătorii au apelat la textele grecesc, slavonesc, respectiv latinesc. Identificarea precisă a edițiilor este greu de făcut, din cauza numărului mare de traduceri care au circulat în toată perioada dinaintea publicării Noului Testament de la Bălgrad: cel puțin 9 ediții în slavonă, 87 de ediții în greacă și 120 în latină³⁰. Traducătorii nu spun ce alte versiuni au mai utilizat, dar, așa cum demonstrează convingător *Liana Lupaș*, rezumatele care precedă fiecare capitol din Noului Testament sunt preluate dintr-o ediție latină publicată de *Théodore de Bèze* (latinizat Beza), conducătorul spiritual al comunității reformate de la Geneva după moartea lui Jean Calvin. Textele îl au ca autor pe însuși Beza și au apărut prima dată în 1580, în limba latină³¹. Cât despre «izvodul slovenesc carele-i izvodit slovenește din grecească și e tipărit în Țara Moscului»³², acesta nu poate fi decât *Biblia de la Ostrog* (1581). Un argument decisiv în acest sens îl constituie faptul că Nt. 1648 conține un „adaos

²⁵ N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii-de-Munte, 1908, p. 325.

²⁶ N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 333.

²⁷ N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești...* p. 332.

²⁸ N. IORGA, *Istoria literaturii religioase...*, p. 172.

²⁹ Pr. Mircea Păcurariu (*Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. Academiei Române, București, 2005, p. 31) consideră că, în mod cert, *Simion Ștefan* a fost hirotonit la Târgoviște.

³⁰ Problematika este analizată de Liana Lupaș, în excelentul articol „Suma capetelor și sursele Noului Testament de la Bălgrad”, în: *In memoriam I. Fischer*, Humanitas, București, 2004, pp. 246-256.

³¹ L. LUPAȘ, „Suma capetelor...”, p. 252.

³² Nt. 1648, *Predoslovie către cititori*, p. 113.

trinitar” în *I Co* 8, 6: «Iară noa unul Dumnezeu, Tatăl, dentru carele-s toate, și noi întru El, și unul Domnul Iisus Hristos, pentru carele-s toate, și noi pentru El și un Duh Sfânt, pentru carele-s toate, și noi întru El» (s.n.). Pe margine, în dreptul acestui verset, se află următoarea glosă: «La greceșate nu era». Această lecțiune rară³³ se întâlnește în *Biblia de la Ostrog* (1581), fapt care ne îndreptățește să credem că această versiune s-a aflat pe masa traducătorilor transilvăneni.

În afara celor două predoslovii de la început, Noul Testament cuprinde încă 23 de texte introductive, inegale ca mărime și susceptibile de a conține indicii despre orientarea teologică a realizatorilor. Cu privire la caracterul lor teologic, părțile cercetătorilor sunt împărțite. *Gabriel Țepelea*, care a consacrat Nt. 1648 mai multe studii³⁴, consideră că predosloviile sunt opera originală a unor cărturari români („ipoteza unor predoslovii traduse din limba maghiară este, după părerea noastră, exclusă”)³⁵, dar că ei sunt „angajați pe linie calvină”, motiv pentru care „au insistat asupra capitolelor despre care aveau altă părere decât biserica catolică (epistolele lui Pavel, de ex.)”³⁶. Istoricul *Mircea Păcurariu* este de altă părere. Remarcând că prefețele conțin referiri la diverși scriitori patristici și postpatristici, Pr. M. Păcurariu consideră că „alcătuitoarii lor nu erau calvini (nici filocalvini), ci români ortodocși care au lucrat și la traducerea propriu-zisă”³⁷, iar predoslovia la Epistola Sfântului Iacov ar viza „solafideismul protestant al Reformei”³⁸.

Potrivit istoricului mai sus citat, „nu a fost sesizată trăsătura ortodoxă manifestă a acestui pasaj, pe cât de pașnic redactat, pe atât de ferm conceput ortodox”. Totuși, o analiză mai atentă a celor 23 de predoslovii (la care se adaugă *Summa* pentru Apocalipsa) scoate la iveală trăsături care ar putea sugera o

³³ Potrivit lui Bruce M. Metzger (*A Textual Commentary on the Greek New Testament*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, ²1994, p. 491), în unele manuscrise grecești și în scrierile câtorva Părinți Răsăriteni, versetul conține următorul adaos: καὶ ἐν πνεῦμα ἄγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ («și un Duh Sfânt, în care sunt toate și noi în El»). Potrivit ediției *Tischendorf 1872*, adaosul se întâlnește la *Sf. Grigorie Teologul* (*Cuvântarea* 39, 12) sau *Sf. Ioan Damaschin* (vezi *Dogmatica*, cap. 10, trad. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005, p. 133). Textul biblic folosit *de Sf. Ioan Gură de Aur* nu conține această lecțiune, dat fiind că în omiliile sale (*PG*. 61, 164) predicatorul se simte dator să le explice ascultătorilor de ce Sf. Ap. Pavel nu a menționat nimic despre Duhul Sfânt în acest verset.

³⁴ Studiile lui Gabriel Țepelea, publicate inițial sub pseudonim în *Biserica Ortodoxă Română*, au fost republicate după 1989 în volumul *Pentru o nouă istorie a literaturii și culturii române vechi*, Ed. Tehnică, București, 1994.

³⁵ G. ȚEPELEA, *Pentru o nouă istorie...*, p. 136.

³⁶ G. ȚEPELEA, *Pentru o nouă istorie...*, p. 154.

³⁷ Pr. Mircea PĂCURARIU, „Valoarea isagogică și biblică-teologică a celor 24 de predoslovii”, în: *Nt. 1648*, pp. 62-63. Cercetătorul trimite la lucrarea lui Vasile GHEORGHIU, *Introducerea în Sfintele Cărți ale Noului Testament*, Cernăuți, 1929 și la studiul Diac. Grigorie Marcu din *Mitropolia Ardealului*, II (1957), pp. 26-52.

³⁸ M. PĂCURARIU, „Valoarea isagogică...” p. 65.

influență reformată. Le vom trece mai întâi în revistă, iar apoi le vom trata în detaliu pe fiecare:

- a) dialogul polemic cu Luther, pe marginea epistolelor Iacov, Iuda și Evrei;
- b) definiția credinței ca „mână a sufletului”, specifică teologiei reformate și puritane;
- c) accentul pus pe „îndreptare” [îndreptățire] și înțelegerea faptelor bune ca o consecință firească a acesteia;
- d) înțelegerea protestantă a verbului χειροτονέω din FA 14, 23;
- e) accentuarea primatului Scripturii în interpretare;
- f) definirea funcțiilor lui Hristos după modelul propus de Calvin;
- g) atacurile față de „papiști” și „jejuviți” în manieră tipic reformată;
- h) eshatologia epistolei 2 Tesaloniceni.

a) Autorul predosloviilor răspunde aproape punctual comentariilor lui Luther cu privire la cărțile *Iacov*, *Iuda* și *Evrei*. După cum se știe, Luther a considerat că aceste cărți (plus *Apocalipsa*) au un statut inferior *Evangeliei după Ioan*, *Epistolelor Pauline* și *Epistolei 1 Petru*³⁹. Spre deosebire de Luther, Calvin și ceilalți teologi reformați au evitat asemenea poziții radicale. Dacă Luther considera că *Epistola lui Iacov* este una „de paie”⁴⁰, Calvin scria despre ea la începutul comentariului său:

„Se pare, din scrierile lui Ieronim și Eusebiu că această epistolă n-a fost primită în vechime de multe Biserici fără controversă. Și astăzi există unii care consideră că epistola [lui Iacov] n-ar trebui să se bucure de autoritate. Eu însă sunt înclinat să o primesc fără controversă, fiindcă nu văd niciun temei drept pentru a o respinge. Căci ceea ce pare în al doilea capitol a fi incompatibil cu doctrina îndreptățirii vom explica lesne la locul potrivit”⁴¹.

Precum se poate vedea din coloana din dreapta a tabelului de mai jos, predoslovia la *Iacov* din Nt. 1648 face referire directă la „Iosebie și Eronim”, ceea ce sugerează că autorul ei s-a inspirat direct din predoslovia comentariului scris de Calvin. Autorul ei are atât informații detaliate despre convingerile lui

³⁹ *Luther's Works*, vol. XXXV, E. Theodore BACHMANN (ed.), Fortress Press, Philadelphia, 1960, p. 361. În prefața Noului Testament (ediția 1546), Luther scria: „Evangelia lui Ioan și epistolele Sf. Pavel, mai ales cea către Romani, și întâia epistolă a Sf. Petru sunt adevăratul miez și adevărata măduvă a tuturor cărților. Se cuvine ca ele să fie cărțile cele mai de seamă și ar fi bine ca tot creștinul să le citească cele dintâi și cel mai des, și prin citire zilnică să le facă ale sale precum hrana zilnică. Căci în ele nu vei găsi descrise multe lucrări și minuni ale lui Hristos, dar găsești înfățișate cu multă măiestrie modul în care creștinul în Hristos biruiește păcatul, moartea și iadul și dă viață, îndreptățire și mântuire. Aceasta este adevărata natură a Evangeliei, după cum ai auzit”.

⁴⁰ *Luther's Works*, vol. XXXV, p. 362. „Epistola Sf. Iacov este realmente o epistolă de paie, comparată cu acestea [Romani, Galateni, Efeseni, n.n.] căci nu are în ea nimic din natura Evangeliei”.

⁴¹ John CALVIN, *Commentaries on the Catholic Epistles*, trad. John Owen, Calvin Translation Society, Edinburgh, 1855, p. 276.

Luther, cât și mijloacele de a le contracara cu ajutorul concepțiilor reformate (calvine). Familiaritatea lui cu ambele curente de interpretare ne fac să credem că acest cârturar este *filo-reformat*. În cazul în care este ortodox, va fi utilizat *in extenso* comentarii ieșite de sub pana unor scriitori reformați. Prezentăm în continuare, într-un tabel, pe două coloane, afirmațiile lui Luther⁴² și răspunsul autorului predosloviilor din Nt. 1648.

	Luther 1546	Nt. 1648
Iacov	Deși această epistolă a Sf. Iacov a fost respinsă de cei vechi, o laud și o consider o carte bună...	Zic că nu o au priimit cârtularii cei de demult, Iosebie și Eronim. (175')
	Nu o consider ca scriere a unui apostol și motivele mele sunt următoarele. În primul rând este clar împotriva Sf. Pavel și a celorlalte cărți din Scriptură punând îndreptățirea pe seama faptelor [2,24]. (...) Acest cusur, așadar, dovedește că această epistolă nu este lucrarea unui apostol.	Destoinicia ceștii cărți iaste că-i scrisă de apostol: că varece-i scris de apostoli totu-i sfânt și destoinic. Mulți s-au îndoit de destoinicia aceștii cărți, întiuu pentru-aceasta că în ceastă carte scrie că omul păcătos să îndereaptă din fapte bune și nu numai de credință, cum li să pare unora, Iacov 2, stih 24. (174')
	În al doilea rând, scopul ei este să-i învețe pe creștini, dar în toată această învățătură lungă nu pomenește niciodată de Patima, Învierea sau Duhul lui Hristos.	Iară unii pentru-aceia n-au vrut să primească ceastă carte, pentru că nu învață credința patimeei și morției lui Hristos, nici despre alte cranguri a credinței drepte, ce numai ce învață de credința de obște în Dumnezeu și despre alte fapte bune. (174')
	Îl numește pe Hristos de câteva ori; totuși nu învață nimic despre El, ci doar vorbește de credința generală în Dumnezeu.	Unii zic că pentru ce face pomană numai de doao ori de numele lui Iisus Hristos, pentr-aceia nu să cade să o primească între cărțile sfinte. (175')
	Mai mult, [Iacov] citează spusa Sf. Petru [în 5, 20]: «Dragostea acoperă o mulțime de păcate» [I Ptr 4, 8] și iarăși [în 4, 10] «Smeriți-vă sub mâna lui Dumnezeu» [I Ptr 5, 6]; și spusa Sf. Pavel din Galateni 5[17], «Duhul pofteste împotriva invidiei». (...) Se pare deci că [acest autor] a venit cu mult după Sf. Petru și Sf. Pavel.	A treia oară pentr-aceasta să lepăda de aceasta carte, că pomenește de niște cuvinte a lui Pătru și a lui Pavel apostol: [I Ptr] 4, stih 8, zicând că dragostea acoapere mulțimea păcatelor. Pavel [Ga] 5, stih. 17. Duhul pofteaște împotriva trupului; pentru-aceaste cuvinte, zicea că această carte iaste scrisă după petracerea apostolilor. (174')
Iuda	Cu privire la epistola Sf. Iuda, nimeni nu poate tăgădui că este un extras sau o copie a celei de-a doua epistole a Sf. Petru, atât de asemănătoare sunt toate cuvintele. De asemenea, vorbește ca un	A 2-lea. Zic că Iuda au scris de aceale lucruri de carele au fost scrise mainte de alți apostoli, pentru acea nu-i apostol. (199')

⁴² Toate citatele provin din *Luther's Works*, vol. XXXV, care conține prefețele lui Luther la cărțile din Biblia tradusă de el.

	ucenic care vine la multă vreme după ei [Iuda 17].	scrisă din cartea lui Pătru, pentru că de-aceleași lucruri grăiaște, ce-s în cartea lui Pătru, drept aceeaia zic că n-au scris Iuda, ce un ucenic al lui. (199 ^e)
	...și citează spuse și întâmplări care nu se găsesc nicăieri în Scripturi [Iuda 9, 14]	A 3-lea. Zic că aduce acătare lucru înainte, carele nu să află necăiuri în Leage veache, cumu s-au luptat Mihail arhanghel cu Satana, pentru trupul lui Moisei; așa zice și de Enoh că au fost al 7-lea, de la Adam, care scriptură nu să știe de unde o au luat. (199 ^f)
Evrei	În primul rând, faptul că Evrei nu este o epistolă a Sf. Pavel, sau a vreunui alt apostol, este dovedit de ceea ce spune în cap. 2[,3], că prin cei care au auzit ei înșiși de la Domnul această învățătură a ajuns și rămas printre noi.	Mulți s-au aflat, și acmu încă sîntu, carii s-au îndoit de ceastă carte că n-ară fi scrisă de Pavel, și den numărul cărților sfinte o au lepădat.

Deși nu este menționat ca atare, Luther se numără în mod cert printre cei vizați prin termenul „unii”. Dacă ținem seama de faptul că luteranii și calvinii maghiari din Transilvania și-au cunoscut foarte bine convingerile (fiindcă au dialogat și chiar polemizat pe anumite subiecte de teologie), n-ar trebui să fim surprinși că întâlnim anumite divergențe și în privința paternității asupra unor epistole din Noul Testament.

b) Atât în predoslovia la *Iacov*, cât și în cea de la *Romani* întâlnim un loc comun preluat din teologia reformată: credința ca „mână a sufletului”:

Iară Pavel apostol grăiaște de credința dereaptă carea are în toată vremea fapte bune și cu carea ne îndereptăm înaintea lui Dumnezeu. Că această credință iaste mîna sufletului omului creștin cu carea prinde pre Hristos, cu toate bunătățile, de-l face al său. (Iacov, 174^f)

Ce pentru aceeaia zice, numai pred credința a să înderepta, că credința dereaptă iaste mîna omului creștin, cu care prinde pre Hristos (Romani, 205^e)

Ideea de credință ca „mână a sufletului” o întâlnim la *W. Perkins*⁴³ (1558-1602), puritan englez din care s-au tradus cărți și în limba maghiară. Variații ale acestui motiv teologic se regăsesc și la *Robert Bruce* (1554-1631), *Joseph Hall* (1574-1656), *Richard Sibbes*⁴⁴ (1577-1635), *Peter Bulkeley* (1583-1659), *Ed-*

⁴³ Vezi *The Workes of (...) William Perkins*, vol. I, Legatt, Londra, 1612, p. 124, un fragment din tratatul „An Exposition of the Symbol or Creed of the Apostles, According to the tenor of the Scripture and the consent of Orthodox Fathers of the church”, în care autorul afirma: „A prinde este o acțiune specifică mâinii omului, care apucă un lucru și îl trage către sine; și prin asemănare este precum credința, care este mîna sufletului, primind și aplicând promisiunea mântuitoare”.

⁴⁴ *The Works of Richard Sibbes*, vol. V, James Nichol, Edinburgh, 1863, p. 362: „Prin urmare, acel care ne aduce la acest bine mare trebuie să ne facă să ne desprindem de noi înșine. Acest

mund Calamy (1600-1666), *David Clarkson* (1621-1686), *Thomas Vincent* (1634-1678), *Benjamin Keach* (1640-1704), *Thomas Boston* (1676-1732), *John Gill* (1697-1771). Nu putem fi siguri cu privire la sursa ultimă a acestei idei, dar știm cu certitudine că atât Luther⁴⁵, cât și Calvin⁴⁶ au vorbit despre *fides apprehensiva* – mijlocul prin care credinciosul Îl „apucă” pe Hristos, împreună cu beneficiile Sale. O idee prin excelență protestantă se regăsește, în mod neașteptat, în două dintre predosloviile Nt. 1648. Înclinăm să credem că autorul a asimilat această idee din scrieri reformate.

c) Patru dintre predosloviile (*Iacov, Romani, Galateni și Filipeni*) dezbate un subiect de primă importanță pentru teologiei reformați: relația dintre îndreptățire și faptele bune. O tratare *in extenso* întâlnim în predoslovia la *Iacov* și în cea la *Romani*, deoarece autorul se simte dator să reconcilieze perspectivele celor doi scriitori biblici. În predoslovia la *Iacov*, după referirea voalată la Luther (care postulează un conflict între *Iacov* și *Pavel*), autorul precizează că «nu grăesc amândoi di un feal de credință și de un feal de îndereptătură; că *Iacov* grăiaște de credința moartă, care n-are fapte bune, și cu aceeaia zice că nu ne vom înderepta înaintea lui Dumnezeu, că fiind fără de fapte bune, iară ia nu-i credință dreaptă, ce-i moartă» (174^r). Cât despre *Pavel*, el «grăiaște de credința dereaptă carea are în toată vremea fapte bune și cu carea ne îndereptăm înaintea lui Dumnezeu». Subiectul „îndreptării” este, de asemenea, tratat în aceeași prefață, atât din perspectiva lui *Iacov*, cât și din perspectiva lui *Pavel*. Potrivit autorului, *Iacov* are în vedere o „îndereptătură” care se manifestă înaintea oamenilor, nu înaintea lui Dumnezeu. Cu alte cuvinte, *Iacov* vorbește despre ceea

lucru îl face credința, care este mâna sufletului; ea apucă toate harurile, trăsăturile alese și desăvârșite ale lui Hristos”.

⁴⁵ *Luther's Works*, vol. VI, p. 263: „Dar credința apucă neprihănirea imaculată și ireproșabilă a Fiului lui Dumnezeu, care face din cineva un israelit”; vol. XXIII, p. 111: „Nu suntem părtași la viața veșnică în virtutea faptelor noastre, ci numai prin credință. Credința este adevărata participare și mâncare a vieții veșnice. Când credința este prezentă, deja ai viață veșnică; căci credința Îl apucă pe Hristos, nu ca o coajă, ci ca pe Cel care este El însuși viața veșnică”; vol. XXIII, p. 182: „Căci credința apucă trupul și sângele Domnului Hristos, suferința și moartea lui; faptele mele, în schimb, apucă numai cămăși de păr, post și rugăciune”; vol. XXXVIII, p. 184: „Totuși aici Sf. Ap. Pavel nu vorbește despre ce este credința sau despre ce face prin propria ei lucrare [...]; dimpotrivă, el rezumă ceea ce ar trebui să fie viața creștină, anume credință și dragoste: credință în Dumnezeu, care îl apucă pe Hristos și primește iertarea păcatelor fără fapte, și apoi dragostea față de aproapele, care, în calitate de rod al credinței, dovedește că credința este adevărată și nu leneșă sau mincinoasă, ci activă și vie”.

⁴⁶ Jean CALVIN, *Institutes of the Christian Religion*, trad. de Henry Beveridge, Reinolde Wolfe & Richards Harison, London, 1561, III, 16, 1: „Așadar, de ce suntem îndreptați prin credință? Deoarece prin credință apucăm neprihănirea lui Hristos, singurul care ne reconciliază cu Dumnezeu”; III, 17: „În *Iacov* credința despre care se spune că nu îndreptează este o simplă opinie goală; la *Pavel* este instrumentul prin care Îl apucăm pe Hristos, neprihănirea noastră”; III, 18, 8: „Îndreptarea noastră depinde în întregime de mila lui Dumnezeu și de meritele lui Hristos: când credința apucă acestea, putem spune că ea îndreptează”.

ce se poate vedea, nu despre îndreptarea de principiu în raport cu Dumnezeu⁴⁷. Prin contrast, Pavel vorbește de «îndereptătura înaintea lui Dumnezeu, carea-i din credință fără de fapte bune» (174^v).

Această precizare (îndreptarea din credință, fără fapte bune), dublată de înțelegerea „faptelor legii” ca „fapte bune” poartă indubitabil marca Reformei. Nu este surprinzător deci că aceeași manieră de rezolvare a „conflictului” dintre Iacov și Pavel o întâlnim la Calvin. Teologul reformat atrage atenția că cei care îl opun pe Iacov lui Pavel comit un dublu paralogism (unul cu privire la termenul „credință” și unul cu privire la „a îndreptăți”)⁴⁸. Potrivit lui Calvin, Iacov critică acea credință care se limitează la afirmarea existenței lui Dumnezeu și care este lipsită de consecințe practice⁴⁹. În fapt, spune Calvin, verbul „a îndreptăți” are la Iacov un alt sens decât la Pavel:⁵⁰

„Pare sigur că el [Iacov] vorbește de manifestarea, nu de imputarea îndreptățirii, ca și când ar spune: «Cei care sunt îndreptățiți de credință adevărată își dovedesc îndreptățirea prin ascultare și fapte bune, nu printr-un simulacru de credință goală și inchipuită»⁵¹. Altfel spus, continuă Calvin, Iacov nu descrie *modul* în care se produce îndreptățirea, ci doar intenționează să năruiască încrederea celor care transformă credința într-un pre-text pentru a disprețui faptele bune»⁵².

Predoslovie la *Romani* (ultima secțiune din *Predosloviia de Pavel și de cărțile lui*) continuă linia de argumentare începută mai devreme. Trecând în revistă conținutul epistolei, autorul predosloviei scrie că ea «întâiu învață de îndereptătura omului păcătos»:

«Că învață pre omul păcătos a să înderepta înaintea lui Dumnezeu numai sângură pren credința carea-i în Iisus Hristos. Și așa a să înderepta omul, numai den mila lui Dumnezeu, nu pentru destoinicia faptelor, batâr că să cuvine să facem fapte bune, fără carele credința dereaptă nu poate fi, cum zice poslaniia lui Iacov, cap al 2-lea, stih 17». (205^r)

Cât despre faptele bune, ele sunt «poamele credinței, carele dăm priiatinilor noștri». Ele sunt așadar consecințele îndreptățirii, nu cauza lor, fiindcă «omul creștin numai cu credința în Hristos să va înderepta în Hristos, cum scrie în cap 3 și 4»

⁴⁷ «A doa oară grăiaște de îndereptătură, nu care-i înaintea lui Dumnezeu, ce carea-i înaintea oamenilor, cum arată că Avraam s-au îndereptat din fapte bune, ce însă înaintea oamenilor s-au arătat îndereptat, nu înaintea lui Dumnezeu» (174^r).

⁴⁸ CALVIN, *Inst.*, III.17.11.

⁴⁹ CALVIN, *Inst.*, III.17.11.

⁵⁰ CALVIN, *Inst.*, III.17.12.

⁵¹ CALVIN, *Inst.*, III.17.12.

⁵² CALVIN, *Inst.*, III.17.12.

(205^r). Reprezentativă pentru spiritul protestant este și afirmația care încheie prefața: «Această carte, cu adevăr, să zice temeiul Legii noae» (205^v)⁵³.

Predoslovia la *Galateni* este în egală măsură tipică pentru teologia Reformei:

«Pentru ce ocă-i scrisă această carte? Înțelesease apostolul că prea galateanii îi amegiia apostolii minciunoși, carii învățatura apostolului de îndereptarea omului pren credință, carea e în Hristos, o călca mestecând-o cu îndereptarea faptelor, învățând pre oameni că nu numai pren credință să îndereaptă omul, înaintea lui Dumnezeu, ce la îndereptarea și la spăseniia sufletelor, trebuiaște a ținea și leagea lui Moisi» (250^r-250^v)

Ideea este reformulată în următoarele două paragrafe⁵⁴, semn că nu avem de-a face cu o referire în trecut, ci cu unul dintre preceptele centrale ale teologiei protestante. O ultimă referire la faptele bune în relația cu credința întâlnim în predoslovia *epistolei către Filipeni*. Comentând versetul 3, 2 (βλέπετε τὴν κατομίην), autorul spune: «Din acestea vedem că mulți de carii credea în Hristos, tăierea împregiur și faptele bune le mesteca cu credința în Hristos, zicând că fără de acelea nu să pot spăsi». „Șuma” epistolei face referire de asemenea la cei care „mesteca dreptatea legiei cu dreptatea credinței”.

d) Un alt aspect care intrigă cu referire la Noul Testament de la Bălgrad este înțelegerea verbului χειροτονέω (din FA 14, 23), menționat în predoslovia la 1 Ioan, unde citim: «Pavel și Varnava făcia preoți prin orașe, rădicîndu-și oamenii mînila în sus, iară ei alegia și-i blagosloviia». Textul citat constituie o parafrazare a versetului din FA 14, 23⁵⁵, cu precizarea că, după toate probabilitățile, verbul χειροτονέω a fost înțeles așa cum apare folosit în sursele clasice: „a ridica mâna (la vot)”, „a alege (prin ridicarea mâinii)”⁵⁶. Această concepție se regăsește la Calvin, în discuția despre așezarea în slujbă a slujitorilor bisericești:

⁵³ Cf. afirmația lui Luther de la începutul prefeței la Romani: „Această epistolă este cu adevărat partea principală a Noului Testament și este cu adevărat cea mai curată evanghelie. Este vrednică nu doar ca fiecare creștin să o știe cuvânt cu cuvânt, ci și să se ocupe cu ea zi de zi, ca pâine zilnică a sufletului. Oricât am citi-o sau am medita la ea, nu este prea mult; căci cu cât ne preocupăm de ea, cu atât mai prețioasă devine și cu atât ne place mai mult” (*Luther's Works*, vol. XXXV, p. 365).

⁵⁴ În al doilea paragraf citim că «omul creștin înaintea lui Dumnezeu, nu să îndereaptă den fapte bune și din ținearea legii, ce numai den credință în Hristos, care are fapte bune: galat<eani> 2, stih 16». În paragraful al treilea se precizează că Pavel îi îndeamnă pe galateni la fapte bune, care să facă dovada credinței, dar totodată, urmând exemplul Apostolului, «numai în chinul lui Hristos și îndereptarea să-și caute pren moartea lui Hristos» (250^v).

⁵⁵ Gr. χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς κατ' ἐκκλησίαν πρεσβυτέρους, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν.

⁵⁶ Vezi Henry George LIDDELL și Robert SCOTT, *A Greek-English Lexicon*. With a revised Supplement, Oxford, 1996; Gerhard KITTEL și Gerhard FRIEDRICH (eds), *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol., trad. G. W. Bromiley, Eerdmans, Grand Rapids, 1964-1976; BDAG, s.v.

„Luca relatează că Barnaba și Pavel au rânduit prezbiteri în biserici, dar totodată indică planul sau modul când spune că a fost făcut prin vot. Cuvintele sunt χειροτονήσαντες πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν (FA 14, 23). Așadar, ei au ales doi; dar întreaga adunare, așa cum obișnuiau grecii la alegeri, declara printr-o ridicare de mâini pe care dintre cei doi dorea să-l aibă. [...] Cu siguranță nu este credibil că Pavel le-a permis lui Timotei și Tit mai mult decât și-a asumat el însuși. Vedem așadar că obiceiul său era de a numi episcopi prin voturile poporului”⁵⁷.

Potrivit lui *John Pringle*, aceeași concepție o regăsim la *Beza* într-o adnotare la FA 14, 23. Teologul reformat înțelege termenul în conexiune cu practica grecilor „care și-au dat voturile ridicând sus mâinile: de unde și afirmația făcută de Cicero în orația sa în numele lui L. Flaccus: *Și-au ridicat mâinile; decretul a trecut*”⁵⁸.

e) Potrivit predosloviei la *I Ioan*, Scriptura trebuie să fie piatra de încercare a învățaturii clerului. Această afirmație seamănă izbitor cu perspectiva reformatorilor privind primatul Scripturii în raport cu învățătura bisericească de mai târziu. Autorul predosloviei vede o diferență între statutul apostolilor (și mărturia lor) și cel al preoților sau învățătorilor care i-au succedat:

«Și știm că iaste adevărată mărturia lui [Ioan]; și acesta dar au fost dar numai apostolilor, nu și altora, c-alalți preoți toți și învățatori trebuiaște să o înveaște din Scripturi și să o aducă iară la Scripturi, să o ispitească ca la o piatră de cercare, și așaia vor ști că-i dereaptă învățătura» (190^v)

Apostolii sunt privilegiați fiindcă ei au stat în prezența lui Hristos, Care le-a deschis mintea ca să înțeleagă Scripturile. În același fel, «alalți preoți și învățatori trebuie să cetească multu din Scripturile Sfinte și să înveaște cu multă nevointă și să roage lui Dumnezeu să le deșchiză mintea, și așaia vor putea înțeleage Scripturile Sfinte» (191^v). Această reliefare a rolului de etalon al Scripturii, etalon la care clerul trebuie să revină mereu, concordă foarte bine cu ceea ce spun de regulă reformatorii despre Scriptură și rolul ei, dar niciunul dintre cercetătorii de până acum nu pare să fi remarcat aceste idei radicale în predosloviile Nt. 1648.

f) Definirea funcțiilor lui Hristos după modelul propus de Calvin⁵⁹. Partea finală a predosloviei la *Matei* prezintă lucrarea lui Iisus Hristos din perspectiva celor trei funcții propuse de Calvin: *rege*, *profet* și *preot*. Referirile la David și Avraam (reprezentanți iluștri din genealogia Mântuitorului), la care se adaugă mărturiile îngerilor și ale magilor din Răsărit, sunt pentru cărturarul ardelean

⁵⁷ CALVIN, *Inst.*, IV, 3, 15. În comentariul său la cartea *Fapte*, Calvin redă aceeași opinie, dar precizează că la scriitorii bisericești ulterioari verbul *cheirotoneō* este înțeles ca „a așeza în slujbă (cu punerea mâinilor)”.

⁵⁸ Lat. „qui porrectis manibus suffragia ferebant: unde illud Ciceronis pro L. Flacco, *Porrexerunt manus: psephisma natum est*” în: CALVIN, *1-2 Corinthians*, vol. II, trad. din lat. de John Pringle, Calvin Translation Society, Edinburgh, 1849, p. 300, n. 3.

⁵⁹ CALVIN, *Inst.* III, 15.

indicii importante că Iisus este «craiu și Mesia fâgăduit părinților, în Leagea veche». Matei trece apoi la «deregătorii prorocestvii Lui, în carea în multe chipuri să arată că-i proroc», pentru ca la final să descrie «deregătorii popii Lui spre pământ, chinul și moartea de pre cruce, pentru păcatele noastre, și sculara den morți, pentru îndereptarea noastră» (2ⁿ). Aceeași grilă interpretativă o regăsim și în predoslovia (mai scurtă) la a doua evanghelie, cu precizarea că ordinea oficiilor este inversată. Prima parte vorbește despre «deregătorii prorociei lui Hristos» (cap. 1-13), a doua parte se referă la «popiia lui Hristos» (cap. 15-16), iar a treia parte se referă la «începătura Împărăției slavei Lui».

g) Atacurile față de „papiști” și „jejuviți”. Nu excludem din principiu ideea că polemica anticatolică din predoslovii ar fi putut proveni și dintr-o sursă eminemamente ortodoxă, însă argumentele prezentate mai sus ne fac să credem că și în acest caz autorul lor este puternic influențat de discursul tipic reformat al sec. XVI-XVII⁶⁰. „Papiștii” sunt atacați în predoslovia la *1 Timotei*, în contextul referirii la «rumperea de la credință», survenită din cauza prorocilor mincinoși. În opinia autorului, îndeosebi pe ei îi vizează apostolul Pavel la începutul capitolului patru, care ar constitui o «prorocie [care] de câțiva ani au început a să împlea în papiști»⁶¹. „Iejuviții” sunt criticați în predoslovia la epistolele pauline, într-un pasaj care la o primă lectură se arată destul de obscur, dar care, interpretat corect, se dovedește un alt indiciu privind fondul filocalvin al autorului prefeței: «iejuviții, vrând pre Antihristu a-l pune spre apostoli și spre Scriptura sfântă, nu li-e rușine a întreba astăzi, de unde știm că-s cărțile lui Pavel Scriptură sfântă» (202^r-203^r). Dacă ținem cont de faptul că în scrierile lui Calvin (atât în *Institutio*, cât și în comentarii) Antihristul este papalitatea, atunci sensul afirmației devine limpede: iezuții îl așază pe papă *deasupra*⁶² apostolilor și a Scripturii, punând în discuție mecanismul prin care epistolele lui Pavel (între altele) sunt recunoscute ca Scriptură. Avem de-a face cu un subiect de controversă dintre catolici și protestanți, dat fiind că pentru a combate deviza *sola Scriptura*, cărturarii catolici au susținut că Biserica a creat canonul. Deoarece în fruntea Bisericii se află vicarul lui Hristos, decurge, conform teologiei „iejuviților”, că valoarea epistolelor pauline ca Scriptură a stabilit-o Biserica, prin papi. Nu este deci de mirare că respingerea acestei teze catolice are loc în prefața la epistolele Sf. Ap. Pavel, principala sursă de inspirație atât pentru Luther, cât și pentru Calvin.

⁶⁰ *Institutio* abundă în atacuri și critici virulente la adresa Bisericii Romei. În epocă, acest lucru era o notă comună scrierilor reformate. De ex., notele *Bibliei de la Geneva* (1599) conțin 19 referiri critice la „papiști”.

⁶¹ Este demn de remarcat că și Luther, în prefața la *2 Timotei*, recurge la aceeași armă retorică, îndreptată de această dată împotriva clerului german în care, conform reformatorului, se împlinesc profețiile din cap. 3 și 4 ale epistolei. Vezi *Luther's Works*, vol. XXXV, p. 389.

⁶² În *Nt. 1648*, prepoziția „spre” este folosită adesea pentru a traduce grecescul ἐπί (*peste, pe, deasupra*). Vezi, între altele, *Mt 4*, 5-6; 5, 45; 16, 8; 19, 28; 21, 5. În acest ultim verset, prepoziția ἐπί, apare de două ori, fiind echivalată în românește mai întâi prin „spre” și apoi prin „deasupra”.

h) Eshatologia epistolei 2 *Tesaloniceni*. Predoslovia celei de-a doua epistole a Sf. Ap. Pavel către „soluneani” conține afirmații care sugerează că autorul lor scrie din perspectivă calvinistă. Sf. Ap. Pavel scrie despre «venitul lui Hristos și de săvârșitul lumii», a căror întârziere îi neliniștește pe tesaloniceni. Apostolul le atrage atenția că trebuie să se împlinească și alte semne, după cum urmează:

«întâi rumperea de cătră împărăția rimlianilor cum înțeleg mulți cărtulari, au de la credința creștinească, cum înțeleg cărtularii noștri; a 2-a, arătarea lui Antihrist, carele să va arăta mainte de venitul lui Hristos» (276”).

„Rumperea” avută în vedere este ἀποστασία menționată în 2 *Tes* 2, 3⁶³. Pe lista cărturarilor care au considerat că evenimentul din 2 *Tes* 2, 3 se referă la *distrugerea Imperiului Roman* s-au numărat Luther⁶⁴ și Erasmus⁶⁵. Calvin, dimpotrivă, critică această interpretare și opinează că ἀποστασία desemnează o mișcare amplă de lepădare a credinței creștine⁶⁶. Probabil sub influența teologie sale, mai multe versiuni franceze (1563⁶⁷ și 1567⁶⁸) au echivalat termenul cu „revolte”. O glosă marginală din Bibl. 1563 precizează chiar că este vorba de o „revolte universelle de la foi”. În lumina acestor considerații, este firesc să ne întrebăm pe cine are în vedere autorul predosloviei când scrie despre „cărtularii noștri”. Se referă la cărturarii ortodocși? Puțin probabil, dat fiind că unul dintre reprezentanții de seamă ai tradiției răsăritene – Sf. Ioan Hristostom – susține interpretarea clasică: *cel care îl împiedică pe Antihrist să-și facă apariția este*

⁶³ Cf. versetul în *Nt. 1648*: «Nece să vă înșale cineva prea voi, nece în vrun chip, că să nu va veni întâi *rumperea* și să arate omul păcatului, fiul perirei» (s.n.).

⁶⁴ Cf. *Luther's Works*, vol. XXXV, p. 387: „În capitolul 2 [Pavel] scrie că înainte de Ziua de Apoi, Imperiul Roman trebuie să cadă, și Antihristul trebuie să se înalțe ca Dumnezeu în creștinătate și să înșele lumea necredincioasă cu învățături mincinoase și semne”.

⁶⁵ Cf. „In epistolam ad Thessalonicenses posteriorem Argumentum per Erasmum Roterdamum”, în: *Novum Testamentum, per D. Erasmum Roterdamum novissime recognitum* (...), Paris, 1542.

⁶⁶ J. CALVIN, *The Epistles to the Philippians, Colossians, and Thessalonians*, trad. din lat. de John Pringle, Calvin Translation Society, Edinburgh, 1851, p. 326: „Pavel spune că ziua lui Hristos nu va veni decât atunci când lumea a căzut în apostazie și domnia lui Antihrist a căpătat un avanpost în Biserică; în privința prezentării făcute de unii acestui pasaj, cum că s-ar referi la căderea imperiului Roman, ea este prea neroadă ca să necesite o critică detaliată. [...] Pavel folosește termenul *apostazie* pentru a vorbi despre o depărtare care Îl trădează pe Dumnezeu și că nu doar din partea unuia sau a câtorva indivizi, ci una care se va răspândi în lung și-n lat, cuprinzând o mulțime de persoane”.

⁶⁷ *Le Nouveau Testament, c'est à dire, la Nouvelle alliance de Nostre Seigneur Jesus Christ. Reveu et corrigé de nouveau sur le Grec, par l'avis des ministres de Geneve. Avec annotations reues et augmentees par M. Augustin Marlorat*, Geneve, 1563.

⁶⁸ *La Bible qui est toute la Sainte esriture contenant le vieil et le nouveau Testament, autrement la vieille et la nouvelle Alliance*, par Francois Perrin, pour Antoine Vincent, 1567. În scurta prefață a *epistolei 2 Tesaloniceni* din această versiune citim că venirea lui Hristos trebuie să fie precedată de revoltă în Biserică și de manifestarea de către Antihrist a nelegiurii sale.

Imperiul Roman. Atunci când Imperiul Roman se va dizolva în anarhie, Anti-hristul își va putea manifesta lucrarea nelegiuită, doar pentru a fi la rândul lui nimicuit de Hristos⁶⁹. O incursiune în istoria interpretării răsăritene ar lămuri pe deplin chestiunea, arătând cum a fost înțeleasă „apostazia” din 2 Tes 2, 3 de către Părinții răsăriteni. Până la realizarea unei astfel de cercetări, ipoteza pe care o considerăm cea mai plauzibilă este că autorul predosloviei îi avea în minte pe cărturarii reformați.

În secțiunea de mai sus am prezentat opt argumente care susțin ipoteza că predosloviile *Nt. 1648* au fost scrise de un bun cunoscător al teologiei reformate, un cărturar care polemizează atât cu Luther, cât și cu „papistașii” (sau cu cei mai temuți dintre ei, „iejuviții”). Considerăm util, în încheierea acestei secțiuni, să facem un comentariu pe marginea numeroaselor referiri la Părinții Bisericii din predoslovii⁷⁰. Recursul la Părinți este considerat de unii cercetători români un semn că autorul predosloviilor nutrește convingeri ortodoxe. Se sugerează astfel că un autor reformat n-ar fi putut nicidecum să facă uz de scrierile Părinților. Totuși, această sugestie nu este singura explicație posibilă, dacă ținem cont că atât Luther, cât și Calvin au folosit în mod constant scrierile Părinților, încercând să se apere de acuzația că introduc în Biserică inovații și erezii⁷¹.

*Biblia de la București (1688)*⁷²

Biblia de la București (în continuare, *Bibl. 1688*) este prima ediție integrală a Scripturii în limba română. Ea apare relativ târziu, prin comparație cu versiunile din alte limbi europene ca, de pildă, cea în limba cehă, publicată la Praga, în 1488⁷³. În ciuda acestei întârzieri istorice, *Bibl. 1688* a stârnit aprecieri entuziaste din partea unor istorici români. S-a spus despre ea că este un „monument

⁶⁹ John CHRYSOSTOM, „Homilies on 2 Thessalonians”, în: *Nicene and Post-Nicene Fathers. First Series*, vol. XIII, Hendrickson, Peabody, 1995. p. 389.

⁷⁰ În enumerarea care urmează redăm numele așa cum apar în ediția modernă a textului: *Amrosie, Atanasie, Ereneiu, Epifanie, Eusevie* (și *Iosebie*), *Hrisostom, Ieronim* (și *Eronim*), *Orighen, Teofilact, Tertulie*. Mai sunt menționați *Doroteiu, Dionisie* și *Sofronie*. Probabil autorul se referă la *Sf. Dionisie episcopul Corintului* și la *Sf. Sofronie al Ierusalimului* (sec. al VII-lea). Prin „Doroteiu” trebuie probabil înțeles *Dorotei, episcopul Tirului*.

⁷¹ Pentru raportarea lui Calvin la Părinți, vezi Anthony N.S. LANE, *John Calvin: Student of the Church Fathers*, T&T Clark, Edinburgh, 1999. La nivel dogmatic, cea mai mare influență asupra lui Calvin a exercitat-o *Fer. Augustin*. Din perspectivă exegetică, modelul lui Calvin este *Sf. Ioan Gură de Aur*. Informații privind părerile lui Luther despre diverși Părinți pot fi găsite în *Luther's Works*, vol. LIV, *Table Talk*. Printre cei criticați aspru de Luther, pentru modul în care interpretează Biblia, sunt *Fer. Ieronim* (pe care îl recomanda pentru lucrările de istorie). În schimb, Luther are cuvinte elogioase față de *Sfântul Ambrozie, Fer. Augustin, Sfântul Ilarie* și *Teofilact*.

⁷² *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a celei vechi și a celei noao lége* (...), București, 1688.

⁷³ *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, ed. Philip Schaff, 13 vol., New York, Funk and Wagnalls, 1908-1914, vol. II, p. 154.

literar fără pereche” (Iorga)⁷⁴, „sinteza tuturor sforțărilor îndeplinite de cărturarii români în cele mai vitrege împrejurări, timp de trei veacuri, în toate Țările Românești” (Cartoian)⁷⁵ sau că „este pentru limba română ceea ce este pentru cea germană *Biblia* lui Martin Luther” (Călinescu)⁷⁶. Dimpotrivă, cercetătorii care au lucrat îndeaproape cu textul Bibl. 1688 (și manuscrisele înrudite cu ea – 45 și 4389) sunt mai rezervați în evaluări. Acestei perspective îi dă glas prof. Eugen Munteanu, scriind că „în ciuda enormei sale importanțe culturale și a statutului său simbolic de excepție, textul de la 1688 este în fapt o traducere minată de literalitate, cu ample pasaje ilizibile”⁷⁷.

Multă vreme s-a considerat că traducătorii acestei versiuni au fost frații Greceanu, dar cercetări mai recente au dat la iveală o istorie mult mai complexă a textului publicat în Bibl. 1688.⁷⁸ Vechiul Testament fusese tradus de spătarul *Nicolae Milescu* între anii 1661-1664, în timpul șederii sale la Constantinopol, ca reprezentant diplomatic al domnitorului muntean Grigore Ghica⁷⁹. Milescu folosea ca *Vorlage* o ediție a Septuagintei publicate la Frankfurt, în 1597, drept care textul veterotestamentar al primei Biblii ortodoxe integrale conține, în mod neașteptat, și o carte apocrifă – *Despre rațiunea dominantă*⁸⁰. Potrivit lui *N.A. Ursu*, textul ieșit de sub pana spătarului Milescu trebuie să fie ajuns în Moldova prin 1665, fiind revizuit de Dosoftei și colaboratorii lui în următorii cinci ani (în perioada când cărturarul moldovean versifica *Psaltirea*)⁸¹. În 1686 manuscrisul remaniat de Dosoftei (singur sau în colaborare cu alți cărturari) a fost adus în Muntenia de *episcopul Mitrofan* (însoțit probabil de *ieromonahul Atanasie de la Agapia*). În vara aceluiași an, după campania în Moldova a regelui Jan Sobieski, Dosoftei lua calea exilului, urmându-l pe regele polonez⁸².

⁷⁴ N. IORGA, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. I, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”, București, 1901, p. 415.

⁷⁵ Nicolae CARTOIAN, *Istoria literaturii române vechi*, Ed. Minerva, București, 1980, p. 395.

⁷⁶ George CĂLINESCU, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Minerva, București, ²1988, p. 10.

⁷⁷ Eugen MUNTEANU, *Lexicologie biblică românească*, Ed. Humanitas, București, 2008, p. 514. Capitolul „Informații și interpretări eronate privitoare la tradiția biblică românească” atrage atenția asupra unor grave erori vehiculate în lucrări recente, precum *Dicționarul general al literaturii române* (coord. Eugen Simion), Ed. Univers Enciclopedic, București, 2004.

⁷⁸ Pentru informații cuprinzătoare despre istoria *Bibl. 1688*, vezi Virgil CÂNDEA, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, pp. 106-223.

⁷⁹ Rodica ȘUIU, „Biblia de la București, (1688)”, în: *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Ed. Academiei, București, 1979, p. 101.

⁸⁰ Virgil CÂNDEA, „Tratatul «Despre rațiunea dominantă», cea dintâi operă filozofică publicată în limba română (1688)”, în: *Viața românească*, XVI (1963), 3, pp. 84-89.

⁸¹ N.A. URSU, „Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al *Vechiului Testament* tradus de Nicolae Milescu (I)”, în: *Limba română*, XXXVII (1988), 5, p. 457.

⁸² N.A. URSU, „Noi informații (IV)”, în: *Limba română*, XXXVIII (1989), 2, pp. 119-120.

După manuscrisul (astăzi pierdut) adus de Mitrofan în Țara Românească a fost copiat așa-numitul ms. 45 de la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române. Copistul acestui manuscris a fost un anume *Dumitru din Câmpulung Muscel*, care lucra pentru *mitropolitul Teodosie al Țării Românești*. La finalul manuscrisului se află un *Cuvânt înainte către cititori* din care aflăm că textul lui Nicolae (Milescu) a necesitat modificări substanțiale, operate, desigur, de revizorul anonim (Dosoftei), nu de copist. Remarcabil cu privire la ms. 45 este faptul că păstrează o *inconfundabilă amprentă lexicală moldovenească*, fiind totodată caracterizat de *particularități fonetice specifice graiurilor dacoromânești sudice*⁸³. Faptul are o explicație simplă: transcriind textul revizuit de Dosoftei, caligraful Dumitru a introdus schimbări doar la nivelul grafiei cuvintelor, în acord cu fonetismele specifice graiurilor munteneste.

Studiind cu atenție corecturile efectuate pe marginea paginilor din ms. 45, N.A. Ursu a recunoscut în cele mai multe dintre ele scrisul *grămăticului Nicola*, despre care se știe că în perioada 1685-1686 a copiat el însuși un *Tetraevanghel* la Mănăstirea din Câmpulung Muscel⁸⁴. Respectivul corecturi marginale sunt un indiciu clar că Nicola a colationat manuscrisul adus din Moldova și copia realizată de Dumitru. Corelând aceste informații, Ursu ajunge la concluzia că Dumitru a copiat ms. 45 în cursul anului 1686 sau la începutul lui 1687⁸⁵.

După cum menționam mai sus, baza textuală a traducerii lui Milescu a fost *Septuaginta de la Frankfurt*. Primul revizor al traducerii nu a avut la dispoziție ediția 1597 și până la cartea 1 Paralipomene a confruntat textul spătarului moldovean cu versiunea grecească a Septuagintei editate de R. Daniel⁸⁶. Deoarece ediția lui R. Daniel conține anumite lecțiuni care lipsesc din *LXX 1597*, revizorul a decis să introducă adaosurile între paranteze unghiulare roșii⁸⁷. Acest text suplimentar avea să fie însă eliminat în urma celei de-a doua remanieri a textului, care a avut loc în Muntenia, cu puțin timp înainte de tipărirea lui. În privința textului neotestamentar, se susține îndeobște că editorii Bibl. 1688 au valorificat Nt. 1648, dar este posibil ca ei să se fi servit și de o traducere deja existentă, publicată în 1682.

Bibl. 1688 are o mare importanță cultural-religioasă, dar publicarea ei reflectă și o dimensiune politică. *Virgil Cândea*⁸⁸ susține că tipărirea Bibliei n-a urmărit atât umplerea unui gol în literatura religioasă muntenă sau recuperarea unui decalaj teologic și cultural, cât mai ales promovarea ambițiilor imperiale ale finanțatorului – *Șerban Cantacuzino* (1678-1688). Cu un an înaintea apariției

⁸³ N.A. URSU, „Noi informații (III)”, în: *Limba română*, XXXVIII (1989), 1, p. 31.

⁸⁴ N.A. URSU, „Noi informații (IV)”, p. 117.

⁸⁵ N.A. URSU, „Noi informații (IV)”, p. 119.

⁸⁶ Londra, 1653 și Cambridge, 1665.

⁸⁷ N.A. URSU, „Noi informații (I)”, p. 464.

⁸⁸ V. CÂNDEA, „Les Bibles greque et roumaine de 1687-1688 et les visées impériales de Șerban Cantacuzène” în: *Balkan Studies*, X (1969), 2, pp. 351-376.

Bibl. 1688, domnitorul muntean tipărise la Veneția o *Septuaginta*, menită să-l recomande în ochii elitei grecești drept un veritabil protector regional al creștinismului din peninsula elenă, aflată pe atunci sub jug otoman. În mod similar, ediția românească de la 1688 trebuia să sporească prestigiul domnitorului muntean în ținuturile vorbitoare de limbă română, deoarece se adresa „moldovenilor, valahilor și ungrovlahilor” (locuitorii celor trei provincii românești), după cum reiese dintr-o prefață care poartă semnătura *patriarhului Dositei al Ierusalimului*, dar care probabil a fost concepută de *stolnicul Cantacuzino*, fratele domnitorului⁸⁹.

Cantacuzino se considera descendent al împăraților bizantini, iar adoptarea de către el a stemei bizantine (acvila bicefală) n-a fost întâmplătoare⁹⁰. În esență, în calitate de potențial candidat la tronul Bizanțului, în eventualitatea unei restaurări a acestuia, principele muntean a desfășurat o abilită politică pe plan intern și internațional, ale cărei roade însă n-a apucat să le vadă. La data de 29 oct. 1688, la o lună după tipărirea întregii ediții, *Șerban Cantacuzino* murea în condiții suspecte, fiind urmat la tron de *Constantin Brâncoveanu* (nepotul său). Dat fiind că o parte din exemplarele tipărite ale Bibliei nu fuseseră încă legate, Brâncoveanu a revendicat și el o parte din meritul tipării Bibliei⁹¹. Deși găsisse ediția tipărită integral (câteva exemplare fuseseră deja legate și distribuite), noua foaie de titlu îl menționează ca cel care a suportat cheltuiala finală a tipăriturii. De altfel, toate celelalte detalii din foaia de titlu fac din ea un *veritabil manifest politic*⁹².

Probabil valoarea Bibl. 1688 ar fi fost mult mai mare dacă, în graba de o vedea publicată, cei implicați în actul decizional (cu precădere domnitorul *Șerban Cantacuzino*) n-ar fi sacrificat adnotările care au însoțit traducerea în manuscris. După cum se știe, lucrarea a fost realizată sub semnul urgenței, în condițiile deteriorării rapide a stării de sănătate a domnitorului⁹³. Faptul în sine a avut repercusiuni negative asupra calității: editorii au renunțat la erată și la elementele de ornamentație care împodobesc de regulă tipăriturile din epocă. De fapt, după cum constata *Virgil Cândea*, sub aspect grafic, Bibl. 1688 este cea mai sărăcăcioasă dintre lucrările tipărite sub patronajul lui *Șerban Cantacuzino*⁹⁴.

În ciuda strădaniilor depuse de *frații Greceanu* și de *episcopul Mitrofan* de a elucida neclaritățile din textul primit, Bibl. 1688 păstrează încă multe exprimări obscure, datorate servilității față de textul grecesc. Carențele sub raport stilistic și inexactitățile din traducere au atras și comentarii mai puțin elogioase. *Ioan Bălan*, viitorul episcop unit al Lugojului, scria: „[...] Domnul Iorga a avut prea mare bunăvoință față de această scriere românească, [...] pe care nu o pu-

⁸⁹ V. CÂNDEA, „Les Bibles greque et roumaine...”, p. 362.

⁹⁰ Andrei OȚETEȘA et alii (eds), *Istoria României*, vol. III, Ed. Academiei, București, 1964, p. 202.

⁹¹ V. CÂNDEA, „Les Bibles greque et roumaine...”, pp. 368-373.

⁹² Este pomenită înrudirea sa cu *Șerban Cantacuzino*, faptul că a fost ales de toată țara și încoronat cu voia lui Dumnezeu.

⁹³ N.A. URSU, „Noi informații (V)”, în: *Limba română*, XXXVIII (1989), 5, p. 468.

⁹⁴ V. CÂNDEA, „Les Bibles greque et roumaine...”, p. 364.

tem numi la nici un caz «monument literar fără pereche»⁹⁵. Dar, dincolo de elogiile și criticile care i-au fost aduse, de scopurile politice și diplomatice cărora le-a fost subordonată, *ediția din 1688 a Bibliei* reprezintă atingerea unui prag important pentru spiritualitatea și cultura Țărilor Române, chiar dacă difuzarea ei nu s-a realizat conform intențiilor declarate ale domnitorului sub patronajul căruia a fost realizat proiectul.

În ultimele decenii, Bibl. 1688 a cunoscut deja câteva retipăriri: mai întâi într-un singur volum, cu facsimil⁹⁶ și apoi în două volume⁹⁷, ca parte a colecției „Cărți fundamentale ale culturii române”. A treia și cea mai complexă reeditare are loc ca parte a unui proiect intitulat *Monumenta Linguae Dacoromanorum*. Acest demers, lansat în 1988, sub coordonarea profesorului *Paul Miron* (1926-2008) de la Freiburg, în colaborare cu profesorii *Al. Andriescu* și *Vasile Arvinte* de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” de la Iași, urmărește publicarea în ediție critică, însoțită de studii și comentarii lingvistico-filologice, facsimile și indici de cuvinte, a celor trei versiuni contemporane ale Bibliei românești din sec. al XVII-lea: *Biblia 1688, Manuscrisul 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române* și *Manuscrisul BAR 4389*.

În perioada 1988-2008 au fost tipărite 8 volume: primele șapte acoperă cărțile cuprinse între *Facerea* și *1-2 Regi*, iar volumul opt reprezintă cartea *Psalmlor*. Evaluat procentual, textul biblic cuprins în cele opt volume constituie circa un sfert din totalul de 933 de pagini ale Bibliei de la 1688. Volumelor deja tipărite li se vor mai adăuga încă 16, după cum urmează: *cărților istorice* (3-4 Regi, 1-2 Paralipomena, Esdra, Neemia, Estera) și *cărților poetice* (Iov, Proverbe, Ecclesiastul, Cântarea cântărilor) le sunt rezervate câte două volume; *Profeții Mari* (Isaia, Ieremia, Plângerile lui Ieremia, Iezechiel, Daniel), vor acoperi patru volume, în vreme ce *Profeții Mici* vor ocupa doar două. *Cărțile deuterocanonice* vor fi editate în trei tomuri (dintre care unul rezervat apocrifei *De singurul Țiitoriu gând*), iar *Noul Testament* în două tomuri. Volumul cu numărul XXV va cuprinde indicii tematici și de nume. În 2009, editarea *Bibliei de la București* a

⁹⁵ Ioan BĂLAN, *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic*, Tipografia Seminarului teologic greco-catolic, Blaj, 1914, p. 166.

⁹⁶ *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a ceii Vechi și ale ceii Noao Leage, toate care s-au tălmăcit după limba elinească spre înțelegerea limbii rumâneși, cu porunca preabunului Domn Ioan Șarban Cantacozino Basarabă Voievod (...)*, București, 1988 (*Cuvânt înainte*: Teoctist, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române; coord.: I.C. Chițimia, Mihai Moraru; revizuire: I.C. Chițimia, Alexandru Ciurea, Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Mihai Mitu, Alexandra Moraru, Pandele Olteanu, Dan Simonescu, Florentina Zgraon; transcrieri: Teodor Bodoșag, Valentin Chelaru, I.C. Chițimia, Alexandru Ciurea, Mariana Costinescu, Anca Cristina Gherman, Ecaterina Ionașcu, Zamfira Mihail, Aurelia Mihailovici, Ion Radu Mircea, Mihai Mitu, Alexandra Moraru, Mihai Moraru, Pandele Olteanu, Dan Simonescu, Florentina Zgraon).

⁹⁷ *Biblia 1688*, 2 vol., text stabilit și îngrij. ed. de Vasile Arvinte și Ioan Caproșu; vol. întocmit de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Alexandru Gafton, Laura Manea, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2001.

fost reluată pe baze noi, sub conducerea prof. *Eugen Munteanu*, directorul Centrului de Studii Biblico-Filologice „Monumenta linguae Dacoromanorum”, care a adunat în jurul proiectului șase membri permanenți și optsprezece colaboratori externi de la universități și instituții de cercetare din *Iași, București, Oradea, Craiova, Paris, Freiburg și Louvain*. Potrivit estimărilor, echipa actuală ar putea finaliza proiectul în următorii 6 ani.

*Biblia de la Blaj (1795)*⁹⁸

Deși *Biblia de la Blaj* a fost realizată în context greco-catolic, o includem între cele ortodoxe fiindcă ea a exercitat o influență considerabilă asupra tradiției biblice românești, fiind *versiunea biblică românească cea mai longevivă*, din perspectiva retipăririi în ediții revizuite. Avatarurile acestei traduceri, reluată în patru ediții sub patru nume diferite, sunt relatate pe larg de cercetătorul *Ioan Chindriș* într-un studiu inclus în *Ediția Jubiliară* publicată în 2000⁹⁹.

Biblia lui Micu este a doua traducere greco-catolică într-un răstimp de 30 de ani. Prima traducere, după Vulgata, a fost realizată de *Petru Pavel Aaron*, în 1760, dar a rămas până de curând în fază de manuscris, din cauza unor „cuvioase pricini”, prin care ar trebui probabil înțeles în primul faptul că nu avea Septuaginta ca text-sursă pentru Vechiul Testament.

A doua traducere, opera lui *Samuil Micu*, realizată în intervalul 1783-1793, s-a bucurat de o lungă și întortocheată posteritate. După cum subliniază profesorul *Eugen Munteanu*, „*Biblia de la Blaj (1795)* este «mama» Bibliilor românești moderne, reeditările din sec. al XIX-lea (*ediția de la Sankt Petersburg*, 1819; *ediția Filotei*, Buzău, 1854-1856; *ediția Șaguna*, Sibiu, 1856-1858) nefiind decât reeditări, cu sumare adaptări, ale versiunii lui *Samuil Micu*”¹⁰⁰. Chiar și versiunea sinodală din 1914 se situează în prelungirea *ediției blăjene*, dar la o distanță mai mare de celelalte trei versiuni anterioare (Sankt Petersburg, Buzău, Sibiu). Potrivit lui *Ioan Chindriș*,

„Noua Biblie, o realizare excepțională, este în structură aceeași cu textul stabilit de *Samuil Micu*. Cu toată această fidelitate, ea nu poate fi considerată o ediție a *Bibliei de la Blaj*, a cincea. Acțiunea Sfântului Sinod asupra textului și asupra concordanțelor a produs schimbări care fac din ediție un salt calitativ autonom, pe un făgaș de tradiție textuală trasat de «smeritul întră ieromonași» *Samuil Micu* din mănăstirea *Blajului*”¹⁰¹.

⁹⁸ *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noao (...)*, Blaj, 1795.

⁹⁹ Ioan CHINDRIȘ, „Secolele Bibliei de la Blaj”, în: *Biblia de la Blaj 1795. Ediție jubiliară*, s.n. Roma, 2000.

¹⁰⁰ E. MUNTEANU, *Lexicologie biblică...*, pp. 514-515.

¹⁰¹ I. CHINDRIȘ, „Secolele Bibliei de la Blaj”, p. 68.

Dacă în sec. al XIX-lea se știa bine că *textul de la Blaj* a fost retipărit succesiv la *Sankt Petersburg, Buzău și Sibiu*¹⁰², în secolul următor informația pare să fi căzut în uitare. Prefețele Bibliilor de mai târziu omit de regulă contribuția lui Samuil Micu. Un prim exemplu este prefața *versiunii Carol II* (1938), semnată de *Gala Galaction*:

„Mitropolitul Gavriil Bănulescu al Basarabiei, Episcopul Filotei al Buzăului, Mitropolitul Andrei Șaguna al Ardealului au îndemnat la retipărire și au retipărit una și aceeași Biblie, moștenită de la părinți și pe care, pe ici pe colo, o mai potriveau vlădicii editori sau sfetnicii lor teologi”.

Care este această „una și aceeași Biblie” nu ni se spune, deși cu greu îl putem bănuși pe Galaction de ignoranță cu privire la amănunțele privitoare la *istoria traducerii Bibliei în limba română*. Pentru a lua încă un exemplu (de această dată din sec. al XXI-lea), vom face referire la textele introductive din *Biblia diortosită de Bartolomeu Valeriu Anania*. În *Precuvântarea* semnată de Patriarhul Teoctist nu găsim nicio referire la rolul jucat de *Biblia lui Samuil Micu* în *tradiția biblică românească*. Dimpotrivă, citim că „Biblia de la București s-a aflat la temelia celorlalte ediții care i-au urmat” și că *traducerea din 1914* a fost făcută „chiar de membri ai Sfântului Sinod al Bisericii noastre”. În realitate, *ediția din 1914* este o revizuire care se folosește în bună măsură de *Biblia lui Micu* și de edițiile-ficte ale acesteia. „Cuvântul lămuritor asupra Sfintei Scripturi” menționează versiunea de la Blaj separat de edițiile care provin din ea:

„Ca parte a lumii ortodoxe, poporul român și-a avut Biblia tradusă tot după Septuaginta. Cităm pe cele mai importante: *Biblia lui Șerban*, București 1688; *Biblia de la Buzău*, 1854-1856; *Biblia lui Șaguna* (Sibiu), 1856-1858. Dar tot după Septuaginta a fost tradusă și *Biblia lui Bob* (Blaj), 1795, pentru uzul greco-catolicilor. Ultima ediție din marea filiație a apărut la București în 1914, singura «ediție a Sfântului Sinod»¹⁰³.

Prefața celei mai recente *ediții sinodale a Bibliei* (2008) face o reparație parțială, prezentând mai pe larg rolul lui Samuil Micu, prin intermediul unui citat din articolul Pr. *N.I. Nicolaescu*, potrivit căruia ieromonahul greco-catolic „a îndreptat graiul Bibliei din 1688 și a corectat [...] doar ceea ce a socotit că nu redă destul de bine ideile din textul original”¹⁰⁴. Totuși, paragrafele despre ediții-

¹⁰² Vezi Vasile IANOVICIU, *Critic'a verbalæ sau critic'a testului cărților t.n.*, Tipăriul lui Rudolf Eckhardt, Cernăuți, 1878, pp. 178-209 sau NITZ, 1897, p. 8, în a cărei prefață traducătorul scrie că textul Bibliei de la Blaj a fost folosit pentru: a) Biblia de la Sankt Petersburg, tipărită în 1819 de Societatea Biblică Rusă; b) Noul Testament tipărit la Neamț în 1823, sub supravegherea ieromonahului *Gherontie*, folosit apoi pentru edițiile încuviințate de Sfântul Sinod către sfârșitul sec. al XIX-lea; c) Biblia de la Buzău (1854-1856) și d) Biblia de la Sibiu (1856-1858).

¹⁰³ „Cuvântul lămuritor asupra Sfintei Scripturi”, p. 11.

¹⁰⁴ „Cuvânt înainte” la *BIBL. 2008*, p. 4.

le ulterioare (Bibl. 1819, Filotei, Șaguna) nu conțin informații despre legătura dintre ele și *versiunea Micu*.

Biblia de la Sankt Petersburg (1819)

Prima retipărire a *Bibliei de la Blaj* a avut loc după mai bine de două decenii de la tipărirea ei, la *Sankt Petersburg*, din inițiativa Societății Biblice Ruse (în continuare, SBR), o manifestare pe țărâm rus a unei organizații de origine britanică. Fondată la data de 7 mart. 1804 la Londra, *Societatea Biblică Britanică* (în continuare, SBB) și-a extins curând activitatea în Rusia țaristă, unde a și deschis o filială în dec. 1812, sub auspiciile *țarului Alexandru I* (1801-1825)¹⁰⁵. Deși SBR n-a supraviețuit decesei fondatorului¹⁰⁶, numai în primii șase ani de existență tipărise deja 371.600 de exemplare din Scriptură (dintre care fuseseră puse în circulație 120.105)¹⁰⁷. La data de 11 aug. 1815, comitetul director al Societății a decis tipărirea a 5.000 de biblii pentru populația românească din Țara Românească și Moldova¹⁰⁸ (respectiv Basarabia, care fusese anexată de Rusia în 1812).

În consecință, reprezentanții Societății i-au cerut mitropolitului Gavriil Bănulescu un exemplar dintr-o Biblie care să fie tipărită în folosul populației românești. Mitropolitul a trimis un exemplar din Biblia de la București (1688) și unul din Biblia de la Blaj (1795), recomandând-o pe cea din urmă, în care „se întrebuințează limba cea nouă, mai înțeleasă”¹⁰⁹. Pe 26 ian. 1816, președintele SBR, principele Golițin, îl anunța pe mitropolit că a fost aleasă ca model Biblia de la Blaj. În același an, la date de 1 iul. 1816, scoțianul *Robert Pinkerton*, unul dintre fondatorii SBR, sosea la Chișinău, în vizită la mitropolitul Bănulescu, pentru a discuta stabilirea unei societăți biblice basarabene, filială a celei ruse¹¹⁰.

¹⁰⁵ Eric FENN, „The Bible and the Missionary”, în: *Cambridge History of the Bible*, vol. III: *The West from the Reformation to the Present Day*, G.W.H. LAMPE (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1976, pp. 388, 390.

¹⁰⁶ La data de 12 apr. 1826, țarul Nicolae a decretat suspendarea temporară a tuturor operațiilor SBR, cu excepția vânzării exemplarelor din Scriptură deja tipărite și aflate în depozite. Vezi William CANTON, *A History of the British and Foreign Bible Society*, vol. I, John Murray, Londra, 1904, p. 418.

¹⁰⁷ W. CANTON, *A History of the British...*, vol. I, p. 406. În 1928, reprezentantul SBB, dr. *Paterson*, declara că fuseseră tipărite până în momentul respectiv 876.106 exemplare (dintre care 600.000 distribuite).

¹⁰⁸ Eric Ditmar TAPPE, „Rumania and the Bible Society until the Crimean War”, în: *The Slavonic & East European Review*, XLVI (1968), p. 93.

¹⁰⁹ Ștefan CIOBANU, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Ed. Asociației Uniunea Culturală Bisericească, Chișinău, 1923, p. 43.

¹¹⁰ E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society...”, p. 94. Ramura Basarabeană a SBR a fost înființată la 27 sept. 1817.

Anul 1817 avea să aducă tipărea Noului Testament în 5.000 de exemplare, la publicarea căruia SBB participase cu 300 de lire sterline¹¹¹. Lucrările la revizuirea Bibliei, finanțate cu 200 lire de SBB, erau în toi. La începutul aceluiași an, în febr., Gavriil Bănulescu trimisese la Sankt Petersburg pe egumenul Mănăstirii Sf. Spiridon din Iași, *Varlaam Cuza* (unchiul viitorului domnitor A.I. Cuza)¹¹², împreună cu un alt monah, pentru a verifica acuratețea textului biblic ce urma a fi tipărit¹¹³. Comitetul SBR i-a trimis și mitropolitului basarabean textul primelor cărți biblice, spre aprobare. Bănulescu a constatat numeroase diferențe între textul românesc și textul grecesc sau slavonesc și a insistat să revadă și să corecteze întreaga Biblie, dar comitetul nu a fost dispus să-i acorde un răgaz atât de mare¹¹⁴. În 1819 Biblia vedea lumina tiparului într-un tiraj de 5.000¹¹⁵, la prețul de 10 ruble exemplarul. Era în esență o retipărire cu mici modificări (și fără cartea apocrifă atribuită lui Iosif Flaviu) a Bibliei traduse de Samuil Micu la Blaj (1795).

Noul Testament de la Smirna (1838)

Între 1819 și 1838 nu s-a mai tipărit nicio ediție a Noului Testament sau a Bibliei. Exemplarele tipărite de *Societatea Biblică din Sankt Petersburg*, în tiraje relativ mici, se vor fi epuizat repede. În 1825, la SBB ajung primele semnale privind necesitatea unor retipăriri. Drumul până la publicarea unei noi ediții avea să fie extrem de sinuos, marcat de numeroase obstacole, însă perseverența reprezentanților Societății s-a soldat în final cu tipărirea unui număr de 5.000 de exemplare la Smirna, pe teritoriul Turciei. Deși întâmpinat cu suspiciuni de autoritățile ecleziastice, mai ales în Moldova, Noul Testament a cunoscut alte șase retipăriri, ultima datând din 1863 (cu revizuirii importante). Judecat după convingerile religioase ale celor care l-au tipărit, acest Nou Testament ar trebui considerat o traducere „protestantă”, însă textul publicat a fost preluat de la clerul ortodox, prin urmare vorbim în egală măsură de o traducere „ortodoxă”. Acesta este motivul pentru care am inclus această versiune în rândul celor ortodoxe.

Lanțul evenimentelor care au dus la tipărirea Noului Testament de la Smirna este expus de *E.D. Tappe* în două articole care au ca obiect activitatea

¹¹¹ T.H. DARLOW, H.F. MOULE, *Historical Catalogue of the Printed Editions of Holy Scripture in the Library of The British and Foreign Bible Society*, vol. II, London, 1911, p. 1290. Prețul de vânzare al unui exemplar din *Nt. 1817* era de 3 ruble și 50 de copeici.

¹¹² V. IANOVICIU, *Critic'a verbală...*, p. 195. Ianoviciu a obținut această informație de la *Filaret Scriban*, într-o scrisoare datată nov. 1862 și de la *Melchisedec*, episcopul Hușilor, într-o scrisoare datată feb. 1863.

¹¹³ Șt. CIOBANU, *Cultura românească...*, p. 43.

¹¹⁴ Șt. CIOBANU, *Cultura românească...*, pp. 44-45.

¹¹⁵ Potrivit informațiilor din T.H. DARLOW, H.F. MOULE, *Historical Catalogue*, p. 1290, Biblia a fost tipărită în 500 de exemplare. Probabil avem de-a face cu o greșeală, fiindcă numărul real trebuie să fi fost 5.000. După cum scrie E.D. Tappe („Rumania and the Bible Society...”, p. 95), în anul 1819 au mai fost tipărite separat încă 5.000 de exemplare din Noul Testament.

SBB în Principatele Române, până la Războiul Crimeei¹¹⁶. Redăm în cele ce urmează momentele principale.

Pe 9 nov. 1825, un tipograf și librar din Sibiu, *W.H. Thierry*, scria Societății Biblice din Londra, cerând niște Biblii pentru cele două librării ale sale, despre care susținea că ar fi singurele două din Transilvania¹¹⁷. Reprezentanții Societății, nefiind informați cu privire la lipsa cronică a Scripturii în teritoriile românești, i-au recomandat să cumpere 100 de Noi Testamente tipărite în Principate. În răspunsul său (25 feb. 1826), Thierry lămurea neînțelegerea, făcând totodată un bilanț sumbru cu privire la răspândirea Scripturii în Transilvania:

„Arareori se găsește fie Vechiul, fie Noul Testament în mâinile clerului, căci foarte puțini posedă vreunul din cele două și abia unul dintr-o mie din oamenii de rând îl posedă. Poate că acesta va fi un motiv de mirare, dar este un fapt”¹¹⁸.

Thierry mai împărtășea Societății dorința lui de a ajuta la risipirea ignoranței, prin tipărirea unei noi ediții accesibile (*in octavo*), dar își exprima teama că o astfel de întreprindere ar putea fi riscantă din punct de vedere financiar. Librarul german solicita *Societății* să sprijine acest proiect editorial prin subvenționarea parțială a costurilor de tipărire¹¹⁹. La data de 22 mai 1826, *Comitetul Societății* aviza favorabil această inițiativă, arătându-și disponibilitatea de a cumpăra 1.000 de exemplare din Biblie (proiectată să apară, desigur, fără cărțile deuterocanonice). Din cauze necunoscute, intențiile lui Thierry nu s-au materializat, iar prezența Societății Biblice în Principate avea să rămână la fel de slabă până la vizita lui *Benjamin Barker* în Țara Românească și în Moldova, în 1834.

Benjamin Barker, fratele lui *John Barker* (consulul britanic de la Aleppo), a intrat în serviciul Societății în 1820, servindu-i cu credincioșie obiectivele timp de aproape 40 de ani, până la moartea sa în 1859¹²⁰. Deși ar fi putut alege un post mai bine plătit în India, Barker a optat să reprezinte SBB în Levant și a rămas la Aleppo¹²¹. Supraviețuitor al cutremurului care a devastat orașul în ziua

¹¹⁶ E.D. TAPPE, „A Bible Society Agent in the Rumanian Principalities”, în: *The Slavonic & East European Review*, XLII (1964), pp. 389-402 și E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society...”, pp. 91-104.

¹¹⁷ E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society...”, p. 95.

¹¹⁸ E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society...”, p. 96.

¹¹⁹ E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society...”, p. 96.

¹²⁰ În arhivele SBB (British and Foreign Bible Society) se păstrează 440 de scrisori și însemnări ale sale din perioada 1820-1859. Fragmente din scrisorile sale au fost traduse și în românește, în Daniela BUȘĂ (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. III (1831-1840), Ed. Academiei Române, București, 2006, pp. 203-212. Pentru informații despre activitatea lui, vezi W. CANTON, *A History of the British and Foreign Bible Society*, vol. II, John Murray, Londra, 1904, pp. 5, 8-11, 17-18, 21, 27, 289-293.

¹²¹ *The 56th Report of the BFBS*, Londra, 1860, pp. 78-79.

de 13 aug. 1822¹²², și-a continuat activitatea vizitând orașele *Adrianopol, Constantinopol, Broussa* și principalele localități din Asia Mică, pentru a extinde rețeaua de distribuție a Bibliei¹²³. În următorii ani avea să călătorească în sud, la *Damasc, Tiberiada, Nazaret și Ierusalim* sau în nord, în regiuni ca Tracia, Albania, și Bulgaria. În timpul unei călătorii la Constantinopol, în vara lui 1834, i-a cunoscut pe *Mihail Sturdza și Alexandru D. Ghica*, proaspăt recunoscuți ca domni de Înalta Poartă. Cei doi se pregăteau să-și înceapă domniile în Moldova, respectiv Țara Românească și s-au arătat interesați ca Barker să inspecteze școlile românești organizate după modelul „lancasterian”. Agentul Societății a dat curs invitației, cu gândul de a evalua totodată situația Scripturii în Principate¹²⁴. Prevăzător, Barker n-a deschis acest subiect în timpul vizitei din capitala otomană, temându-se că aranjamentele sale ar putea fi ruinate de influența grecilor din anturajul domnitorilor. În iul., în același an, Barker călătorea spre București, de unde avea să raporteze Societății că avuse o întâlnire cu *Alexandru Ghica* și că îi prezentase intențiile sale de a ajuta la tipărirea și distribuirea Scripturii în limba poporului. Răspunsul lui Ghica fusese favorabil, iar *E. Blutte*, consulul britanic, îi dăduse asigurări că, odată obținută permisiunea domnitorului, opinia clericilor era mai puțin importantă¹²⁵. Luna septembrie îl regăsea pe Barker în vizită în Moldova, unde l-a întâlnit pe *Mihail Sturdza*. Domnul moldovean s-a arătat mai puțin receptiv la ideea de a tipări Scripturile pentru popor și i-a pus în vedere lui Barker că întreprinderea are nevoie de avizul *mitropolitului Veniamin Costachi*¹²⁶.

Întâlnirea lui Barker cu acesta din urmă s-a realizat prin mijlocirea ministrului de finanțe moldovean, *Nicolae Canta*, care era nepotul lui V. Costachi și care părea să aibă și o anumită înrăurire asupra unchiului său. În urma vizitei, Barker raporta Societății că întâlnirea a fost „extrem de favorabilă”¹²⁷ și se întorcea la București *via Galați și Brăila*. În capitala Țării Românești s-a întâlnit cu *Barbu Știrbei*¹²⁸, ministrul cultelor, și *Petrache Poenaru*¹²⁹, ambii susținători ai

¹²² Potrivit *The Christian Guardian* (Londra, 1823, p. 117), cutremurul a omorât 40.000 de persoane și a distrus toate așezările aflate la 20 de leghe de Aleppo. Nicio clădire din orașul sirian nu a rămas neafectată.

¹²³ *The 56th Report of the BFBS*, Londra, 1860, p. 79.

¹²⁴ E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society...”, p. 97.

¹²⁵ E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society...”, p. 98.

¹²⁶ E.D. TAPPE, „A Bible Society Agent...”, p. 394.

¹²⁷ Aparențele s-au dovedit înșelătoare: în anul următor, *Veniamin Costachi* avea să se arate refractar la ideea de a tipări și distribui Scriptura în rândul oamenilor simpli, pe care nu-i considera suficient de luminați pentru a o citi.

¹²⁸ *Barbu Știrbei* (1799-1869), nepotul *vornicului Barbu Știrbei* și fratele lui *Ghe. Bibescu*. Conform lui Dim. R. Rosetti (*Dicționarul contimporanilor*, București, 1897, p. 175), a moștenit averea și numele unchiului său. În timpul domnitorului Ghica a îndeplinit mai multe funcții administrative, între care: director al Vistieriei (ministru de finanțe), ministru al Învățământului public și ministru al Dreptății (Justiției).

viziunii Societății de a îmbunătăți moravurile societății cu ajutorul Scripturii. Reîntors la Smirna, Barker a început să facă pregătiri pentru tipărirea Noului Testament, întrebându-se dacă n-ar fi mai înțelept ca tipărirea să aibă loc mai degrabă la *Sankt Petersburg* sau la *Paris*, sub supravegherea unui misionar protestant¹³⁰. Dat fiind că la vremea respectivă Barker făcea pregătiri pentru tipărirea unui Nou Testament bulgar la Smirna, a ajuns la concluzia că ar fi mai avantajos să publice și ediția în limba română în aceeași tipografie. În consecință, în aug. 1835, a făcut o nouă vizită la București, întâlnindu-se din nou cu Poenaru, Știrbei și arhiepiscopii ortodocși. Aceștia i-au dat ediția care urma să fie retipărită și astfel Barker s-a reîntors la Smirna pentru a dispune începerea lucrului¹³¹. Tipărirea propriu-zisă a fost amânată fiindcă presele noi din America, donate de *Brewer*, au sosit în iun. 1836, iar caracterele chirilice, comandate la *Leipzig*, au sosit la Smirna în febr., anul următor. În iun. 1837 a sosit la Smirna și corectorul, *Alexandru Zoto*, astfel încât Noul Testament a ieșit de sub tipar în mart. 1838¹³². În Țara Românească noua ediție s-a bucurat de o bună primire, fiind oferită ca premiu elevilor de la Sf. Sava de însuși domnul țării. În Moldova situația a fost complet diferită. Mitropolitul Veniamin Costachi fusese îndemnat de patriarhia din Constantinopol să refuze publicațiile Societății¹³³, prin urmare nici insistențele nepotului său, *Nicolae Canta*, n-au putut să-l determine să se răzgândească¹³⁴, Testamentele aduse de Barker în Moldova au fost lăsate în grija unui anume *Mr. Bell*, preceptorul copiilor lui *Nicolae Canta*. În anii care au urmat, Barker avea să facă noi aranjamente pentru retipărirea Noului Testament, ajungând chiar să locuiască temporar în București între 1851 și 1853. În același an, Barker a fost invitat la o întâlnire cu Comitetul Societății – prima și singura întâlnire de acest fel dintre Comitet și un agent –, în semn de recunoaștere a activității sale intense, timp de treizeci de ani, în slujba SBB¹³⁵.

¹²⁹ P. Poenaru (1799-1875). Din lucrarea lui Dim. R. ROSETTI, *Dicționarul contimporanilor*, p. 151, aflăm că Poenaru a lucrat ca secretar al lui T. Vladimirescu în anul Revoluției, petrecându-și următorii zece ani în peregrinări prin *Anglia, Germania și Franța*. Revenit în țară în 1831, a fost numit director al școlilor naționale. Destituit în 1848, și-a recâștigat funcția în 1856. În 1870 a devenit membru al Academiei Române.

¹³⁰ E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society...”, p. 99.

¹³¹ E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society...”, p. 100.

¹³² E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society...”, p. 100.

¹³³ Patriarhul *Grigore VI* (1835-1840, 1867-1871) a atacat dur învățăturile misionarilor protestanți din Asia Mică în 1836 și chiar a încercat, cu ajutorul guvernului otoman, să închidă școlile protestante. Vezi T.E. FITZGERALD, *The Ecumenical Movement: An Introductory History*, Praeger, Westport, 2004, p. 71.

¹³⁴ E.D. TAPPE, „A Bible Society Agent...”, pp. 397-399.

¹³⁵ *The 56th Report of the BFBS*, Londra, 1860, p. 80. Barker a avut o familie numeroasă (nouă fete și doi fii). În 1859, cel mai mic copil al său avea 4 ani.

Biblia de la Buzău (1854-1856)

Biblia de la Buzău (1854-1856) este realizarea episcopului *Filotei al Buzăului* (1805-1860), care a decis să republice textul Bibliei de la Blaj într-o nouă ediție, în cinci volume. Sursa textului folosit este precizată în finalul textului care deschide cel dintâi volum:

„Dintre Bibliile tipărite în limba noastră, mai bine tâlmăcită și mai luminată la înțeles este cea de Blaj; pe aceasta și noi am ales-o de a o retipări, însă mai îndreptată și mai curățită de ziceri învechite acum și obișnuite numai la frații noștri ardeleni”.

Fragmentul citat mai sus a stârnit nemulțumirea *episcopului Șaguna*, ale cărui relații cu greco-catolicii din Transilvania, precum se știe, n-au fost dintre cele mai bune. Pe 17 oct. 1858, într-o epistolă al cărei scop era să-l prevină pe Filotei cu privire la pericolul *traducerii realizate de Heliade-Rădulescu*, episcopul ardelean se declara surprins că episcopul moldovean folosise textul blăjean (pe care îl considerase meritoriu) și că Noul Testament (1856) era însoțit de prefața Bibliei de la Blaj, sub titlul *Vorbire despre Sfânta Scriptură*. Confruntat cu acest dublu *faux pas*, Filotei se apără:

„Cât pentru observația, ce frăția Voastră faceți asupra Bibliei, tipărite de noi în anul 1854 și asupra precuvântării întipărită la începutul tomului V. [Noul Testament, n.n.], Eu vă încunoștințez baza, pe care m'am rezimat, luând de original anume Biblia de Blaj. Această bază este autoritatea, ce s'a dat pomenitei Biblii de răposatul întru fericire, vestitul după curățenia credinței și profundă cunoștință a învățături ortodoxe Veniamin Mitropolitul Moldavii, de sfințitul și îndreptătorul sinod al Rusiei și de soțietatea biblică a comitetului de Sankt Petersburg. [...] Prea Sfinția Sa, cunoscând de cea mai perfectă pe a Blajului, a și trimis'o prin Prea Cuvioșia Sa Arhimandritului Varlaam Cuza, care a stăruit acolo până la terminația tipării zisei Biblii”¹³⁶.

Argumentul lui Filotei a fost deci precedentul instituit de fostul mitropolit al Moldovei, *Veniamin Costachi* (1768-1846), la a cărui recomandare SBR retipărise (cu revizuri) *Biblia lui Samuil Micu*. Cu referire la prefața tipărită de el în volumul V al *Bibliei de la Buzău*, Filotei spune că „niciodată n'am privit'o, nici o voiu privi de canonică, ci numai ca o povățuire inlesnicioasă spre priceperea înaltei demnități a Bibliei”¹³⁷. Șaguna primește aceste informații cu surprindere:

„Să-mi fi spus mie aceasta altcineva, că adecă răposatul mitropolit al Moldovei Veniamin a caracterizat biblia blăjeană pentru model de a se primi

¹³⁶ „Filotei către Șaguna, nov. 1858”, în: „Corespondențe privitoare la relațiile lui Șaguna cu arhieriei din Țara Românească și Moldova”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIII (1909), pp. 736-737.

¹³⁷ „Filotei către Șaguna”, p. 737.

de către societatea rusească biblică, nu o aş fi crezut, dar înţelegându-o dela Frăţia Ta, nu mă îndoesc despre adevărul acesta”¹³⁸.

Episcopul ardelean spune în final că a tipărit şi el Biblia, „înzestrată cu o precuvântare”, şi îi adresează lui Filotei o rugămintă:

„Este însă una, ce cutezu a ruga pe frăţia Ta, ca din Exemplarile Bibliiei frăţiei Tale care încă nu s’au vândut, să binevoeşti a scoate afara foile acele din al V. Tomu, unde precuvântarea blăjană se află, şi a retipări precuvântarea bibliiei din tipografia noastră. În chipul acesta s’ar tăia câtva prilejul pentru un eretic Eliad şi partizanii lui, de a mai defăima obrăzniceste pre Arhieriei noştri cei morţi şi cei vii”¹³⁹.

Recomandarea lui Şaguna trebuie interpretată în contextul acutei sale polemici cu *Ion Heliade Rădulescu*. Acesta din urmă publicase în 1858 o nouă traducere (parţială) a Vechiului Testament, după Septuaginta, din dorinţa de a contracara influenţa catolică, pe care el o considera vătămătoare pentru ortodoxia românească. Următoarea declaraţie este probabil emblematică pentru vederile lui I.H. Rădulescu: „Noi, Români, filii ai Bisericei Răsăritului n-avem de mai mult de doi seculi decât Biblia dată din Vatican”¹⁴⁰. Prin „Biblia dată din Vatican” trebuie înţeles, desigur, *Biblia de la Blaj* (1795), faţă de care traducătorul „parisian” pare să nutrească o mare aversiune.

Nu cunoaştem răspunsul lui Filotei la cererea lui Şaguna. Exemplarele pe care le-am consultat păstrează „precuvântarea” preluată din Biblia lui Micu. În orice caz, schimbul epistolar dintre Şaguna şi Filotei dovedeşte că publicarea Scripturii, deşi în aparenţă un fapt de ordin spiritual, are adesea importante implicaţii în planul politicii bisericeşti sau a celei laice¹⁴¹.

Biblia de la Sibiu (1856-1858)

Nici nu s-a uscat bine cerneala de pe paginile *Bibliiei de la Buzău*, că mitropolitul Andrei Şaguna de la Sibiu a şi pregătit pentru publicare o nouă ediţie a Bibliiei, tipărită în perioada 1856-1858. Caracteristica cea mai frapantă a acestei ediţii o reprezintă cele 95 de gravuri¹⁴² care ilustrează textul biblic, de o manieră

¹³⁸ „Şaguna către Filotei, 18 ian. 1859”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIII (1909), p. 738.

¹³⁹ „Şaguna către Filotei, 18 ian. 1859”, p. 738.

¹⁴⁰ I.H. RĂDULESCU, „Scandalul sau pedica”, articol retipărit în: Ovidiu MOCEANU, *Teologie şi filologie. Andrei Şaguna vs. Ion Heliade Rădulescu*, Paralela 45, Piteşti, 2003, p. 127.

¹⁴¹ Trebuie semnalat aici că Şaguna şi-ar fi dorit ca ierarhia spirituală moldo-română să ţină un sinod arhieresc care să pună sub anatemă scrierile lui *Heliade Rădulescu*. Acest sinod, la înţelegere cu guvernul, ar fi urmat să adune scrierile puse la index şi să le ardă.

¹⁴² Potrivit lui I. CHINDRIŞ, „Secolele Bibliiei de la Blaj”, p. 67, aceste ilustraţii ar fi fost realizate de Gustav Doré. Potrivit Pr. Mircea Păcurariu („Andrei Şaguna – Teologul”, în: *Tabor*, II (2009), 11), cele 95 de gravuri au fost lucrate de *Julius Schnorr von Carolsfeld* şi discipolii săi, fiind publicate iniţial în *Biblia tipărită la München în 1851* de catolicul *Joseph Franz Allioli*. Istoricul ortodox îl îndreaptă pe cititor către două surse care tratează problema în

nemaîntâlnită, după știința noastră, în nicio altă versiune ortodoxă destinată uzului liturgic. Pe foaia de titlu a cărții stă scris: *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a legii cei vechi și a cei noao, după orighinalul celor Șeptezeci și doi de tâlcuitori din Alecsandria, tipărită în zilele Prea Înălțatului nostru Împărat al Austriei Franțisc Iosif I*, dar o comparație atentă între textul publicat la Sibiu și *Bibl. 1819* scoate la iveală faptul că ierarhul transilvănean a preluat textul *Bibliei de la Sankt Petersburg*, adică o retipărire a celui publicat în 1795 în cetatea de la confluența Târnavelor.

În partea de început a *Bibliei sale*, Andrei Șaguna a introdus niște *Lămuriri folositoare*, structurate în patru secțiuni: *Despre începătorii și cuprinsul Sfintei Scripturi*, *Despre întoarcerea Sfintei Scripturi în limbile popoarelor creștine*, *Cum că Sfânta Scriptură este Cuvântul cel adevărat al lui Dumnezeu și Încheiere*. Secțiunea a doua, privitoare la traducerea *Bibliei* în alte limbi, îi dă lui Șaguna prilejul de a scrie și despre traduceri românești ale *Bibliei*. Lectura atentă a paragrafelor 13 și 16 sugerează că editorul a considerat nepotrivită menționarea contribuției greco-catolicului *Samuil Micu* la traducerea *Bibliei* în limba română, de aceea a evitat numele său, elogiind în schimb *Nt. 1648* și *Biblia de la 1688*¹⁴³ (ale căror prefețe sunt reproduse în § 14, respectiv § 15). În plus, Șaguna subliniază că „limba *Bibliei* pentru un popor numai odată se poate face”¹⁴⁴ și că „nici unul dintre traducătorii de mai târziu nu poate fi părtaș laudei, ce se cuvine aceluia, carei au altoit întâia dată cuvântul Sfintei Scripturi în pom românesc”¹⁴⁵. Fără îndoială, între acești „traducători de mai târziu” trebuie să-l numărăm și pe *Samuil Micu*, traducător important al *Bibliei*, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

În paragraful 16, Șaguna trece în revistă alte ediții „mai noue”, după cum urmează: a) *Biblia de la Sankt Petersburg, 1819*, b) *Noul Testament de la Smirna, 1838*, c) *Biblia de la Buzău, 1854-1856*. Corespondența dintre Șaguna și Filotei (către finalul anului 1858), din care am citat mai sus, arată că ierarhul ardelean era informat în legătură cu proveniența textului biblic tipărit în *Biblia de la Sankt Petersburg* sau în cea de la Buzău (cu mici schimbări), dar că a ales să o treacă sub tăcere. Atunci când face referire la „orighinalul” folosit, Șaguna vorbește despre datoria lui „sfântă” de a întrebuița „toate mijloacele [...] cu

detalii: Johann SCHNEIDER, *Ecleziologia organică a mitropolitului Andrei Șaguna și fundamentele ei biblice, canonice și moderne*, trad. diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2008, pp. 139-185 și Pr. Mircea BASARAB, „*Biblia lui Șaguna*”, în: *Mitropolitul Andrei Șaguna creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2008, pp. 214-215.

¹⁴³ „Aceste doao traduceri dar sunt ușile, pe care s-au învrednicit și poporul românesc a intra în câmpul cel ceresc al dumnezeieștilor învățături”. Cele două ediții sunt „monumente neperitoare ale limbei, moralității și [...] vieții noastre naționale”, „lucruri atât de mărețe”, iar lui Simeon Ștefan i se cuvine „lauda cea netrecătoare”.

¹⁴⁴ Prefața *Bibliei de la Sibiu*, secțiunea II, § 13, p. VI.

¹⁴⁵ Prefața *Bibliei de la Sibiu*, secțiunea II, § 13, p. VII.

putință” pentru a „restatornici” textul celor 72 de traducători din Alexandria. Editorul invocă

„siliința și neoboseala cu carea am priveghiat înșine, din carte în carte, din cap în cap, ba – ce să mai zicem? – din cuvânt în cuvânt asupra eșirei la lumină a acestei Cărți a Vieții, dar deodată și răvna – Dumnezeu ne e martor că numai spre mărirea numelui Lui le mărturisim acestea – ca textul să iasă cât se poate mai curat, vasăzică mai aproape de original”¹⁴⁶.

Ce trebuie înțeles prin „original” Șaguna nu spune, dar, cu excepția unor modificări stilistice (eliminarea „provințialismelor”) sau care țin de împărțirea pe capitole și versete¹⁴⁷, ediția lui pare să reproducă destul de fidel textul *Bibliei de la Sankt Petersburg* (1819)¹⁴⁸. Cercetătorul *Ioan Chindriș* pune sub semnul îndoielii această ipoteză și declară că „la Sibiu nu s-a lucrat după Biblia din 1819, ci pur și simplu după cea de la Blaj”¹⁴⁹. În sprijinul afirmației sale Chindriș indică anumite greșeli din *Biblia de la Blaj* care, deși semnalate în erată, se regăsesc și la Șaguna¹⁵⁰.

Suntem de părere că afirmația lui I. Chindriș trebuie verificată printr-o cercetare „sinoptică”, prin alegerea unor versete care să fie urmărite de-a lungul a cinci versiuni: *Bibl. 1688*, *Micu*, *Bibl. 1819*, *Filotei*, *Șaguna*. Am ales opt exemple pe care le prezentăm mai jos în toate versiunile enumerate:

	1688	Micu	1819	Filotei	Șaguna
<i>Fc</i> 36, 24	Iamin	Iamin	Ismail	Iamin	Ismail
<i>Dt</i> 2, 37	pârâul lui Iavoc	valea lui Iacov	valea lui Iacov	valea lui Iacov	valea lui Iacov
<i>Ios</i> 17, 7	Thatho	Fathath	Fathat	Fatat	Fathath
<i>Ios</i> 17, 9	Iair	Air	Air	Air	Air
<i>Is</i> 27, 12	până la Rinocuron	până la Rinocuron	până la (râul Eufratului) (cetatea) Rinocuron	până la Rinocuron	până la râul Eufratului cetatea Rinocuron
<i>Mal</i> 1, 3	am rânduit hotarâle	am hotarâle	am hotarâle	am hotarâle	am hotarâle

¹⁴⁶ Prefața Bibliei de la Sibiu, secțiunea II, § 16, p. XVI.

¹⁴⁷ Șaguna semnalează că la *Iș* 36, începând cu v. 9 textul românesc nu se mai potrivea cu textele grecesc, respectiv slavonesc pe care le-a folosit. Diferențe a constatat și în împărțirea capitolelor 37, 38, 39 din *Iș*, în *Lv* 8, 19-20, *3 Rg* 6 și în *Rm* 16.

¹⁴⁸ Această aserțiune este făcută de V. Ianovicu în: *Critic'a verbală...*, p. 205. Informațiile au fost reluate și de I. ONCIUL, *Manual de introducere în sântele cărți ale Testamentului Vechiu*, Ed. autorului, Cernăuți, 1889, p. 335, respectiv V. Tranavschi, *Introducere în sântele cărți ale Testamentului Vechi*, Cernăuți, 1928, p. 180.

¹⁴⁹ I. CHINDRIȘ, „Secolele Bibliei de la Blaj”, p. 67.

¹⁵⁰ Printre exemplele pe care le semnalează I. Chindriș se numără *Mal* 1, 3, *Dt* 2, 37, *Ios* 17, 7; 17, 9.

<i>Ga</i> 3, 16	semințiilor	seminției lor	seminției lor	semințiilor	seminției lor
<i>Col</i> 4, 15	Nimfánii	Nimfon	Nimfan	Nimfan	Nimfan

Dacă lăsăm la o parte *Bibl. 1688* și ne concentrăm atenția exclusiv asupra celor patru versiuni aflate în raport de filiație directă, observăm greșeli din Micu care se regăsesc în toate cele trei ediții care i-au urmat (*Dt* 2, 27; *Ios* 17, 7, 9; *Mal* 1, 3), și greșeli din Micu care se regăsesc doar în *Bibl. 1819* și *Șaguna* (*Is* 27, 12; *Ga* 3, 16). Un caz interesant este *Fc* 26,24, unde întâlnim o concordantă între *Bibl. 1819* și *Șaguna*, deși nu există o eroare similară la *Micu* sau *Filotei*. De asemenea, în *Is* 27, 12, informații care la *Micu* se regăseau la subsol au fost inserate între paranteze de editorii *Bibl. 1819*. *Șaguna* a eliminat parantezele, păstrând informația, ceea ce dovedește că ediția de care s-a folosit a fost cea publicată la Sankt Petersburg. În orice caz, *Șaguna* trebuie să fi cunoscut proveniența textului publicat la Sankt Petersburg, deoarece foaia de titlu precizează că ediția reproduce o „tălmăcire românească, carea mai întâiu s-au tipărit în Transilvania”. E vorba, desigur, de textul tipărit la Blaj.

*Biblia sinodală 1914*¹⁵¹

Biblia publicată în 1914 își justifică pe deplin atributul de „sinodală”, deoarece pregătirea pentru tipar a textului a fost realizată de mai mulți membri ai *Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române*¹⁵². Totuși, inițiativa tipăririi ei n-a aparținut Sinodului, ci *Ministerului Cultelor și Instrucțiunii* (condus pe atunci de *Spiru Haret*), care în aug. 1908, prin adresa 25.350, le comunica ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române că în bugetul financiar pe anul respectiv este prevăzută și suma de zece mii de lei pentru retipărirea Bibliiei¹⁵³. În consecință, Sinodul era invitat să indice ediția după care ar trebui să se facă retipărirea¹⁵⁴. Chestiunea nu a ajuns efectiv în discuția Sinodului decât în toamna anului 1908¹⁵⁵, când (pe 23 oct.) s-a decis ca toți membrii Sinodului să participe la revizuire *pro bono*, împărțiți în mai multe comisii. Pentru scopurile revizuirii, au fost adunate într-o colecție consultativă instrumentele necesare: *Bibl. 1688*, *Micu*,

¹⁵¹ *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Nouă, tipărită în zilele majestății sale Carol I (...)*. Ediția Sfântului Sinod, București, 1914.

¹⁵² Lucrările de revizuire au durat șase ani (1908-1914) întinzându-se pe durata arhiepiscopiei a trei mitropolii primați (*Iosif Gheorghian*, *Athanasie Mironescu* și *Conon Arămescu-Donici*).

¹⁵³ Nu este lipsit de importanță că la începutul anului următor, *M. Morrison*, reprezentantul SBB, scria Sfântului Sinod că *Societatea* se oferă să susțină financiar tipărirea Scripturii. Deși Sinodul a admis în principiu propunerea, este greu de știu dacă această propunere s-a materializat. Vezi: „Secțiunea Acte Oficiale”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIII (1909), 1-6, pp. 252, 271.

¹⁵⁴ „Sumarul ședinței Sf. Sinod din 23 oct. 1908”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXII (1908-1909), 7-12, p. 870.

¹⁵⁵ Ședințele din 12, 20 și 23 oct. 1908.

Bibl. 1819, Șaguna, Filotei, ediții ale *Septuagintei, Vulgatei și textului masoretic* și cele mai bune dicționare și comentarii existente la vremea respectivă¹⁵⁶. Lucrările au început în toamna anului 1908, sub coordonarea Mitropolitului Moldovei, *Parthenie Clinceni* (1847-1910), iar din 1909, după retragerea acestuia din funcție, au continuat sub îndrumarea mitropoliților *Pimen Georgescu* și *Athanasie Mironescu*¹⁵⁷.

La sfârșitul anului 1908, după nouăsprezece întruniri ale Sinodului, ținute în perioada 24 nov.-20 dec., erau gata pentru tipar *Facerea* și o bună parte din *Ieșirea* (în total 80 de capitole). Un incendiu survenit în apr. 1909, care a mistuit o parte din *Palatul Sfântului Sinod*, inclusiv procesele verbale ale comisiilor de revizuire a Bibliei, i-a adus pe ierarhii ortodocși în situația de a reface corecturile. În toamna lui 1909, problema revizuirii a reapărut pe agenda Sfântului Sinod, tulburat la acea vreme de anatema aruncată de episcopul Romanului asupra tuturor înalților ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, pe fondul dezbaterii privind oportunitatea instituirii unui nou for canonic, *Consistoriul Superior Bisericesc*. La data de 16 oct. 1909 a fost creată o comisie din șapte membri, alcătuită din mitropoliții în funcție (*Athanasie* și *Pimen*), doi episcopi (*Gherasim Timuș al Argeșului* și *Nifon al Dunării de Jos*, înlocuit în ian. 1910 cu episcopul Romanului, *Gherasim Saffirin*) și trei arhierii: *Meletie Constanțeanu*, *Sofronie Craioveanu* și *Teodosie Ploieșteanu*¹⁵⁸, remunerați cu 300 de lei lunar pentru munca depusă¹⁵⁹. Probabil fiindcă edițiile de referință folosite anterior pieriseră în incendiu, membrii comisiei au solicitat Academiei Române principalele versiuni ale Bibliei (Nt. 1648, Bibl. 1688, Micu).

Între 16 nov. 1909-12 apr. 1910, pe parcursul a 61 de ședințe, comisia a revizuit textul bibliei de la *Ieșirea 31* până la *4 Regi 25*. Dat fiind ritmul alert de revizuire, *episcopul Conon* i-a solicitat ministrului cultelor să permită începerea tipării Pentateuhului. Pe 1 oct. 1910 membrii comisiei reluau munca, astfel încât până la 1 apr. 1911 au fost revizuite următoarele cărți: *Paralipomena*, *Ezdra*, *Neemia*, *Estera*, *Iov*, *Psalmii*, *Proverbele*, *Ecclesiastul*, *Cântarea Cântărilor*, *Isaia* și primele 20 de capitole din *Ieremia*¹⁶⁰. În toamna lui 1911 au loc noi schimbări în componența comisiei, prin cooptarea urmașilor lui *Valerian*

¹⁵⁶ *Ședințele Sfântului Sinod din sesiunea de toamnă a anului 1913*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1914, p. 183.

¹⁵⁷ „Sumarul ședinței Sf. Sinod din 20 mai 1910”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIV (1910), pp. 434-435.

¹⁵⁸ „Sumarul ședinței Sf. Sinod din oct 1909”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIII (1909), p. 906.

¹⁵⁹ „Sumarul ședinței Sf. Sinod din 4 nov. 1911”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXVI (1912). Subiectul diurnei acordate membrilor comisiei de revizuire a fost adus în discuția Sfântului Sinod de *Arh. Calistrat Bărlădeanu*, care a solicitat să fie remunerat pentru participarea la cele 19 ședințe de revizuire din iarna anului 1908.

¹⁶⁰ *Ședințele Sfântului Sinod...*, p. 187. De precizat că la scurtă vreme *Gherasim Saffirin al Romanului* se retrăgea, locul lui fiind luat de arhierul *Evghenie Piteșteanu*.

Râmnicăneanu și a lui Calistrat Bârlădeanu, cărora li se alătură Evghenie Piteșteanu în primăvara anului următor. În cele 38 de ședințe din perioada 11 nov. 1911-19 apr. 1912 au fost finalizate următoarele cărți: *Ieremia*, *Plângerile*, *Iezechiel* și *Daniel*. Primăvara anului 1913 îl aduce în comisie, condusă acum de mitropolitul primat Conon, pe arhiepiscopul Teofil Ploieșteanu. Profeții Mici sunt diortosiți în vara aceluiași an (10 iun.-30 sept.), pe parcursul a 19 ședințe. În toamna anului 1913, în contextul dezbaterilor despre Mica Biblie, Sfântul Sinod primea un raport potrivit căruia comisia de revizuire urma să înceapă revizuirea cărților „deuterocanonice”; între timp, tipografia ajunseseră cu imprimatul la cartea profetului Iezechiel¹⁶¹.

Pe 9 mai 1914, comisia își prezenta raportul final înaintea Sinodului: după 257 de ședințe de lucru, Vechiul Testament era revizuit în întregime¹⁶². Noul Testament n-a mai fost supus aceleiași proceduri, fiindcă fusese deja editat într-o formă revizuită în 1905. Acest text, publicat cu aprobarea Sfântului Sinod, avea să fie preluat în noua versiune a Bibliei fără modificări suplimentare¹⁶³. Tipărirea Vechiului Testament, începută în 1911, s-a încheiat în 1914. Apariția integrală a Bibliei „cu litere străbune” a fost anunțată într-un număr din iul. 1915 al revistei *Biserica Ortodoxă Română*, de aceea nu este exclus ca tipărirea să fi durat cu un an mai mult decât indică pagina de titlu¹⁶⁴.

În cazul VT, revizorii au avut în vedere atât textul Bibl. 1688, cât și pe cel al lui Micu (1795) sau al edițiilor-fiică (Sankt Petersburg, Buzău, Sibiu). Împărțirea pe capitole a urmat de regulă Bibl. 1688. Două cărți, *Proverbele* (Paremiile) și *Psalmii*, au fost păstrate în forma existentă deja în Triod și Minei (edițiile de la Neamț). Decizia a avut la bază rațiuni practice: evitarea neconcordanțelor dintre textul biblic și textul liturgic, în condițiile în care unii enoriași vor fi fost deja familiarizați, de la slujbă, cu acesta din urmă. Așa cum precizam mai sus, Noul Testament din Bibl. 1914 este de fapt o retipărire a ediției 1905, care la rândul ei reia (în formă revizuită) textul Noului Testament de la Neamț (1818). Revizorii Bibl. 1914 au introdus un minimum de referințe biblice (la subsolul paginii), dar au evitat notele explicative și parafrazările. Pentru a înlesni orientarea în studiul Scripturii, titlurile (rezumatele) capitolelor au fost păstrate, dar într-o formă concisă. Normele de ortografie și de punctuație folosite au fost cele stabilite de către Academia Română.

Biblia sinodală din 1914 este ultima „descendentă” a Bibliei lui Samuil Micu, dar n-ar fi exagerat să spunem că în urma procesului de revizuire s-a dis-

¹⁶¹ Ședințele Sfântului Sinod din sesiunea de toamnă a anului 1913, p. 183.

¹⁶² Dosarul comisiei conținea 80 de procese-verbale numai pentru perioada 10 iun. 1913-25 apr. 1914.

¹⁶³ Vezi adresa Sfântului Sinod nr. 112/27 mai 1914 către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXVIII (1914), pp. 285-287.

¹⁶⁴ *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIX (1915), p. 321. Prețul de vânzare al unui exemplar diferea în funcție de material: 15 lei pentru ediția tipărită pe hârtie de cânepă și zdrențe, 10 lei ediția tipărită pe hârtie din cânepă și celuloză și 3 lei pentru ediția tipărită pe hârtie velină.

tanțat de Biblia de la Blaj mai mult decât au făcut-o celelalte ediții-fiice. Totodată, Bibl. 1914 este ultima ediție oficială care urmează în mod consecvent textul Septuagintei, deși editorii nu precizează alte informații despre acesta. Versiunile ulterioare (sinodale sau nu) au valorificat și *veritas hebraica*, renunțând astfel la Septuaginta, „textul recept” vechitestamentar.

*Biblia Galaction-Radu-Nicodim (1936)*¹⁶⁵

Despre *Bibl. 1914* se poate spune că este sinodală în adevăratul sens al cuvântului, dat fiind că la editarea ei au lucrat membri ai Sfântului Sinod. În cazul *Bibl. 1936*, lucrurile sunt diferite, fiindcă ea a fost considerată ediție „de probă” și doar unul dintre cei trei traducători ai ei a fost ierarh: *Nicodim Munteanu, episcop de Huși* între anii 1912-1923 și stareț al Mănăstirii Neamț între anii 1924-1935. Ceilalți doi traducători au fost *preotul Gala Galaction*, a cărui activitate ca traducător al Scripturii o vom prezenta în secțiunea următoare, și ebraistul *Vasile Radu* (1887-1940). Conducerea comisiei i-a fost încredințată ÎPS Nicodim, „spre a fi cu luare aminte – ca ierarh și reprezentant al Sfântului Sinod – să nu se strecoare vre-o nepotriveală sub raport dogmatic și canonic”¹⁶⁶. Cei trei au fost reuniți în această formulă de *patriarhul Miron Cristea*, care dorea să dea românilor o nouă versiune a Bibliei, dat fiind că ediția precedentă nu mai era disponibilă pe piață. În plus după cum se precizează în prefață,

„o nouă Biblie, tradusă cu aparat critic și de-a dreptul din limbile originale, o cereau și împrejurările noi ale României întregite și însăși demnitatea țării și a bisericii sale strămoșești. Cultura națională cu un nou avânt nu se poate închipui fără o «Sfântă Scriptură nouă»”¹⁶⁷.

La data de 5 mai 1930, cei trei semnau contractul prin care se angajau să facă revizuirea Bibliei. Până la data de 1 sept. 1932, revizorii și-au îndeplinit obligația, fiind plătiți, pe tot parcursul activității lor, cu suma de 1.100.000 lei. În ședința din 3 dec. 1932 a Sf. Sinod, la propunerea Comisiei pentru doctrină și viață religioasă, se luau următoarele decizii:

„1. Sf. Sinod încuviințează a se tipări într’o ediție de probă Biblia, tradusă din inițiativa și sub îngrijirea Î.P.S. Patriarh Miron, pentru care i se aduc toate mulțumirile. 2. Sf. Sinod invită persoanele de specialitate, ce se ocupă cu cercetări biblice, să-și facă observațiile lor asupra acestei ediții de probă și să le comunice Sf. Sinod, ca – la tipărirea celei de a II-a ediții – să fie avute în vedere”¹⁶⁸.

¹⁶⁵ *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament* (traducători: Nicodim Munteanu, Gala Galaction, Vasile Radu), București, 1936.

¹⁶⁶ „Cuvânt înainte”, în: *BIBL. 1936*, p. xxvii.

¹⁶⁷ „Cuvânt înainte”, în: *BIBL. 1936*, p. xxvi.

¹⁶⁸ „Cuvânt înainte”, în: *BIBL. 1936*, p. xxix.

Deși a fost gata în scurtă vreme, textul a trebuit să aștepte câțiva ani în manuscris, până la găsirea banilor necesari pentru tipărirea lui. Cât despre textele-sursă, în prefața *Bibl. 1936* citim:

„lucrarea s-a făcut luându-se ca bază textul original grecesc al Septuagintei, iar textul ebraic, precum și traducerea rusești, franțuzești, englezești și slave au slujit – potrivit îndatoririlor contractuale – pentru deslușirea, verificarea și îmbunătățirea noului text românesc”¹⁶⁹.

Deși nu se face referire la *Vulgata*, Galaction scria în jurnalul său (oct. 1937) că istoria *Iuditei* a fost tradusă după *Vulgata* și nu după Septuaginta¹⁷⁰.

Dat fiind că deja există un studiu amplu despre istoria *Bibl. 1936*¹⁷¹, nu vom insista aici asupra altor informații, ci vom constata doar un aspect frapant cu privire la această versiune, anume că ea conține unele greșeli de traducere care s-au perpetuat nestingherite până la cele mai recente *versiuni sinodale* (în speță, versiunea 2008). Luăm un exemplu elocvent, din *Os 4, 11*, care în *Bibl. 1936* sună în felul următor: «Desfrânarea, vinul și mustul dau curaj inimii». Traducerea, făcută probabil de pr. Vasile Radu, cel căruia i-au revenit cărțile profetice, a luat ca sursă textul ebraic: **וְנֹתַן וַיַּיֵן וְחִירוֹשׁ יִקַּח לָב**

Versiuni biblice mai noi (NRSV, NET)¹⁷² consideră că termenul *z'nut* face parte din versetul precedent și că restul versetului ar trebui să sune după cum urmează: «Vinul și mustul iau mintea». Totuși, chiar și dacă admitem o propoziție cu un subiect multiplu alcătuit din trei elemente (*z'nut*, *yayin*, *tiros*), echivalarea din *Bibl. 1936* rămâne eronată și problematică din punct de vedere pastoral, fiindcă prezintă un păcat de moarte (desfrâu) și două elemente cu potențial distructiv (vinul și mustul) ca fiind sursa unei virtuți – curajul! Din nefericire, această formulare a fost preluată de toate versiunile următoare: *Bibl. 1944*, *Bibl. 1968*, *Bibl. 1975*, *Bibl. 2008*.

Ne vom opri acum asupra comparației cu Septuaginta, fiindcă, potrivit prefeței *Bibl. 1936*, acesta a fost textul după care s-a făcut traducerea. Versiunile vechi ale LXX (1597 și 1687) și edițiile Rahlfs (1935 și 2006) au următorul text,

¹⁶⁹ „Cuvânt înainte”, în: *BIBL. 1936*, p. xxvii.

¹⁷⁰ Gala GALACTION, *Jurnal*, vol. III, Ed. Albatros, București, 1999, p. 308: „Avea dreptate Radu și mă înșelam eu? Numai viitorul va putea să decidă, admitând că într-o zi cine știe ce răscolitor va avea vreme și curiozitate să mai descifreze zgâriatele și bălțile noastre manuscrite. Ar putea să plece de la *Istoria Iuditei* care are două versiuni: una este traducerea mea, după *Vulgata*, și se găsește în *Biblia* tipărită de Patriarh; cealaltă este traducerea lui Radu, după LXX și va apărea în *Biblia* regală”.

¹⁷¹ †Antonie PLĂMĂDEALĂ, „Biblia din 1936”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XCVII (1979), nr. 3-4, pp. 414-450, studiu reluat în volumul *Dascăli de cuget și simțire românească*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2004.

¹⁷² *New Revised Standard Version Bible*, Division of Christian Education of the National Council of the Churches of Christ in the United States of America, New York, 1989; *New English Translation Bible*, Biblical Studies Press, 1996.

în care subiectul este καρδία iar cele trei elemente amintite sunt complemente directe: πορνείαν καὶ οἶνον καὶ μέθυσμα ἐδέξατο καρδία λαοῦ μου. Două ediții critice importante (Swete și Ziegler) pun punct după termenul πορνείαν (fraza din 4, 10 se încheie prin τοῦ φυλάξαι πορνείαν) și încep o nouă propoziție: καὶ οἶνον καὶ μέθυσμα ἐδέξατο καρδία λαοῦ μου. Această împărțire a textului (mai potrivită, în opinia noastră) se regăsește și în două versiuni moderne: *NETS*¹⁷³ (2007) și *Septuaginta Deutsch* (2009).

Avem de-a face, în exemplul de mai sus, cu o dublă problemă: *dependența de textul ebraic și traducerea acestuia în mod eronat*. O analiză mai atentă ar scoate probabil la iveală și alte probleme similare. Așa cum vom vedea în altă secțiune, transmiterea erorii de traducere din *Os 4, 11* a fost posibilă fiindcă textul din Bibl. 1936 a fost retipărit, cu mici modificări, în Bibl. 1968, retipărită și ea cu revizuirii, până în 2008.

*Biblia Galaction-Radu (1938)*¹⁷⁴

Activitatea lui Galaction ca traducător al Scripturii se întinde pe aproape două decenii (1920-1938) și poate face subiectul unui capitol substanțial în istoria traducerii Bibliei în limba română.¹⁷⁵ În secțiunea care urmează vom urmări doar cronologia generală a muncii sale de tâlcuitor al Scripturii, în cele trei etape ale sale (*Noul Testament, Biblia sinodală 1936 și Biblia Carol II 1938*), și vom trece în revistă câteva păreri pe care le-a generat munca sa în acest domeniu.

Gala Galaction (1879-1961), pe numele său real *Grigore Pișculescu*, și-a început cariera de traducător al Scripturii în toamna anului 1920. Avea atât studiile teologice necesare (încununate cu obținerea titlului de doctor în 1909), cât și mult talent literar. Deși Galaction pledase încă din 1918 pentru realizarea unei noi traduceri a Bibliei în limba română¹⁷⁶, n-ar fi exclus ca un imbold suplimentar să fi fost ieșirea de sub tipar, în vara aceluiași an, a versiunii

¹⁷³ *A New English Translation of the Septuagint and the other Greek Translations traditionally included under that Title*, Albert Pietersma and Benjaming G. Wright (eds), Oxford University Press, Oxford, 2007.

¹⁷⁴ *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction din înalta inițiativă a Majestății Sale Regelui Carol II*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1938.

¹⁷⁵ Un excelent studiu pe această temă a fost publicat recent de Pr. Dumitru ABRUDAN, „Gala Galaction - inițiative și strădanii pentru un text scripturistic cât mai fidel surselor originale”, în: *Tabor*, III (2009), 3, pp. 11-25.

¹⁷⁶ Între articolele care fac referire la necesitatea retraducerii Bibliei se numără cele publicate în *Renășterea*: „Noi nu citim Biblia”, 25 aug. 1918; „Biblia în mâna publicului”, 11 sept. 1918; „Interesul pentru Biblie crește”, 22 sept. 1918; „În jurul problemei biblice”, 27 oct. 1918. Vezi G. GALACTION, *Jurnal*, vol. II, T. VĂRGOLICI (ed.), Albatros, București, 1997, p. 376, n. 66.

Cornilescu a NT, pe care Galaction o întâmpinase pe de o parte cu entuziasm și pe de altă parte cu rezerve.

„Tot scriind articol după articol și tot predicând că ar fi păcat să mai întârziem cu noua traducere a *Bibliei*, am izbutit să conving pe cineva să se apuce de lucru. Acesta am fost eu însumi”¹⁷⁷.

În iun. 1920, îi relata lui *Ibrăileanu*, într-o scrisoare, planul său de a traduce toată Biblia în patru ani¹⁷⁸. Dorința lui Galaction era de a tipări noua traducere la editura *Viața Românească*, dar liber-cugetătorul *Ibrăileanu* a amânat indefinit răspunsul. Visul lui Galaction a prins aripi din nou când unul dintre prietenii săi a obținut de la bancherul *Aristide Blank* promisiunea unei finanțări pentru traducerea și publicarea *Bibliei*. Conform înțelegerii inițiale, Galaction ar fi urmat să traducă integral Biblia în 3-4 ani. Textul ei a fost împărțit în 39 de fascicule, iar ritmul de predare proiectat era de un fascicul pe lună. Pentru strădania sa, Galaction ar fi urmat să fie plătit cu 160.000 de lei¹⁷⁹.

Niciun element din planul inițial nu s-a realizat conform așteptărilor. Când a început efectiv lucrul, Galaction a descoperit că ritmul de lucru stabilit era prea intens. La scurtă vreme (în mart. 1921), consilierii¹⁸⁰ lui A. Blank l-au sfătuit pe bancher să-și retragă sprijinul promis, astfel încât acesta a sponsorizat doar traducerea Noului Testament, pentru care Galaction a primit 36.000 de lei, având dreptul de a dispune de textul său după plac¹⁸¹.

O nouă șansă părea să vină din partea *Fundației „Principele Carol”*, al cărei fondator se arătase interesat să sprijine traducerea și tipărirea *Bibliei*. Un alt prieten al lui Galaction i-a vorbit prințului Carol despre întreprinderea tânărului teolog și a obținut pentru acesta un stipendiu lunar care i-a permis să-și ducă la bun sfârșit munca¹⁸². Dorința principelui de a scrie el însuși prefața viitoare traducerii, proiectată să apară în 1925, nu s-a mai putut realiza: la sfârșitul lui 1925 Carol pleca în exil, iar Galaction n-a vrut să atragă asupra lui dușmănia „marelui vizir Ionel Brătianu”, publicând Noul Testament cu o prefață semnată de prințul expatriat¹⁸³. În 1927, roadele acestor strădanii avea să le culeagă, nu

¹⁷⁷ G. GALACTION, „Biblia mea englezească și traducerea Noului Testament”, în: *Viața românească*, XII (1924), 11, p. 219.

¹⁷⁸ „Voi traduce câte 250 de pagini pe an; cu alte cuvinte câte cinci pagini pe săptămână” (G. GALACTION, *Scrisori către G. Ibrăileanu*, p. 18, apud Gh. CUNESCU, *Gala Galaction*, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1989, p. 187).

¹⁷⁹ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, 29 aprilie (16 aprilie) 1921, p. 112.

¹⁸⁰ *Simionescu-Râmniceanu, Vasile Pârvan și Nicolae Tabacovici*, membru în conducerea Băncii Blank.

¹⁸¹ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, p. 113.

¹⁸² G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, pp. 252-253.

¹⁸³ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, p. 253.

fără precauții, întreprinzătorul patriarh Miron Cristea, care a dispus tipărirea Noului Testament și a semnat textul introductiv¹⁸⁴.

Activ pe multe planuri, Galaction a lucrat intermitent la traducerea Noului Testament. În perioada sept. 1920-apr. 1921 a reușit să transpună în românește *Evangheliile și Faptele Apostolilor*. Ritmul de lucru avea să scadă semnificativ, după cum atestă lamentațiile care se întâlnesc în foile de jurnal pe anul 1921. Anii 1922 și 1923 au adus doar finalizarea *epistolelor pauline*. Pe 10 ian. 1924, teologul nota în jurnal că a isprăvit *Epistola lui Iuda*¹⁸⁵. Ultima carte, *Apocalipsa*, a fost terminată pe 31 aug. 1924¹⁸⁶. După cum am menționat mai sus, Galaction se aștepta ca traducerea lui să apară sub auspiciile *Fundației „Principele Carol”*, în 1925, dar evenimentele tumultuoase din viața personală a prințului au zădărnicit planurile traducătorului. Noul Testament a fost publicat abia „după trei ani de carantină”, însă cea care l-a dat tiparului a fost nu *Fundația „Principele Carol”*, ci *Editura Institutului Biblic Ortodox*. Deși avusese parte de sprijinul rezervat al patriarhului (care o anunța drept ediție „de probă”), Galaction considera că traducerea lui este „prea ingenioasă și prea literară” și se aștepta ca ea să trezească proteste și discuții¹⁸⁷.

Într-adevăr, protestele și discuțiile n-au întârziat. Unul dintre critici a fost chiar fostul mitropolit *Athanasie Mironescu*, retras la Mănăstirea Cernica. Într-o recenzie publicată la începutul lui 1928, acesta găsea că, prin pietatea unor formulări, traducerea lui Galaction este superioară celor realizate de *Nitzulescu* (1897), respectiv *Cornilescu* (1920), „dar nu întrece traducerile mai vechi bisericesti și anume pe cea de la Neamțu [1818, n.n.] și pe cea de la Smirna [1838, n.n.]”¹⁸⁸. Lista obiecțiilor mitropolitului Mironescu este foarte lungă. Evaluate în lumina unor cercetări biblice mai noi, nu toate ar rezista. În plus, ultima secțiune a lungii sale recenzii are de-a face doar cu probleme de preferință în privința stilului și a lexicului. În acest ultim domeniu, Galaction aduce într-adevăr multe inovații, unele dintre ele improprii stilului bisericesc. În final, Mironescu recomandă ca textul produs de Galaction să fie revizuit de o comisie care să-l aprobe ca text oficial. Traducătorul a citit acest text, însă, după cum preciza într-un

¹⁸⁴ Afirmația Diac. H. Roventă (*Studiul Noului Testament la noi în ultimii 50 ani*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1932, p. 46), potrivit căreia însuși *Patriarhul Miron Cristea* ar fi luat inițiativa unei traduceri a Bibliei, începând cu NT, „încredințând-o cunoscutului scriitor și teolog Gala Galaction” este inexactă. Inițiativa traducerii NT îi aparține lui *Galaction* și numai eșecurile succesive (Aristide BLANK, *Viața românească*, Fundația Principele Carol) l-au adus pe Galaction în situația de a accepta publicarea traducerii lui de către Ed. Institutului Biblic.

¹⁸⁵ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, p. 161.

¹⁸⁶ G. GALACTION, „Biblia mea englezească și traducerea Noului Testament”, în: *Viața românească*, XII (1924), 11, p. 220.

¹⁸⁷ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, p. 204.

¹⁸⁸ †A. MIRONESCU, recenzie la *Noul Testament*, trad. Galaction, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLVI (1928), 2, p. 184.

articol de presă din 1929¹⁸⁹, nu intenționa să facă alte modificări în textul tradus. De altfel, prefața celei de-a doua ediții (1929) nu dă nicio informație în acest sens; Galaction doar pledează energic pentru traducerea din nou a Scripturii, în vederea contracarării activității protestante, care are la bază Biblia¹⁹⁰.

Publicarea unui Psalm în preajma Paștelui din 1929, într-un ziar laic, a stârnit iar critici din partea fostului mitropolit primat¹⁹¹. Celor două recenzii nefavorabile Galaction le-a răspuns printr-un articol amplu în care se regăsesc atât argumente pertinente, cât și pasaje condescendent-ironice¹⁹². Dar polemica era departe de a se fi încheiat, fiindcă în 1929 Galaction, în colaborare cu Vasile Radu, colegul său de catedră de la Facultatea de Teologie din Chișinău, publica întreaga Psaltire¹⁹³, prilej pentru o nouă recenzie virulentă din partea fostului mitropolit primat. Paragraful final al recenziei rezumă perfect spiritul în care a fost scris întregul text:

„Preoții traducători ai Psaltirei acesteia, nu numai că nu se pricep a îndrepta cum se cade limba Bibliei noastre unde cere trebuința, ci chiar își bat joc de dânsa. Cucerniciile lor n’au dovedit în mod suficient că ar fi versați în științele biblice și în limbile antice și moderne și că cel puțin s’ar fi ocupat serios cu limba noastră bisericească. În schimb, o deformează, o destramă, o dau pe făgașul observațiilor literaturii profane. De aceea Psaltirea tradusă de Cucerniciile lor și chiar întreaga Biblie, ce se laudă că o vor traduce, va rămâne o carte moartă, străină de popor, o carte ce, cum am zis altădată, va fi cetită, de va fi cetită vreodată, numai de snobii religioși. Dar oamenii pioși, toți adevărații creștini și bisericoși se vor feri de dânsa, ca de o piază rea”¹⁹⁴.

Criticile vehemente exprimate de Athanasie Mironescu nu par să-l fi descurajat pe Gala Galaction. De îndată ce și-a îndeplinit obligațiile prevăzute în contractul de traducere a Bibl. 1936, Galaction a putut reveni la visul său mai vechi: *traducerea VT după textul ebraic*. Acum avea un birou de lucru în palatul Fundațiilor Regale Carol II și putea lucra în condiții mult mai bune decât o făcu-

¹⁸⁹ G. GALACTION, „Noua traducere a Sfintei Scripturi”, în: *Națiunea dominantă*, 24 feb. 1929.

¹⁹⁰ Reprezentativ pentru atitudinea lui Galaction este următorul fragment din Prefață, p. 4: „Suntem nevoiți să urmărim pas cu pas pe protestanți și să adoptăm stilul lor de luptă și armele lor. Ei au sporit cultul și studiul Bibliei. Trebuie să facem și noi la fel! Ei au tradus și traduc iar și iar, fără oboseală, străvechile texte biblice – ebraice și elinești – în limbile noastre actuale. Trebuie să facem și noi la fel!”

¹⁹¹ †A. MIRONESCU, „Un Psalm din Psaltirea trad. de Păr. Gala Galaction”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLVII (1929), 5, pp. 469-474.

¹⁹² Gala GALACTION și Vasile RADU, „În jurul Sfințelor Scripturi”, în: *Viața românească*, XXII (1930), 9, pp. 200-235, articol republicat ca broșură.

¹⁹³ Tradusă, conform declarațiilor celor doi, după textul masoretic din ediția R. KITTEL, *Biblia Hebraica*, 2 vol., Leipzig, 1905-1906.

¹⁹⁴ †A. MIRONESCU, recenzie la *Psaltirea tradusă din evreește de preoții V. Radu și Gala Galaction*, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLIX (1931), 11, pp. 761-762. Prima parte a recenziei a fost publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLIX (1931), 10, pp. 649-660.

se la Mănăstirea Neamț. Sfârșitul lunii apr. 1935 îl găsea pe Galaction lucrând la *Iov. Psaltirea și Cântarea Cântărilor* fuseseră deja traduse, de aceea a continuat cu celelalte cărți poetice, astfel încât pe 3 iul. îi preda lui *Alexandru Rosetti* (directorul Fundației Carol II), prima porțiune din cele douăsprezece care, conform contractului, trebuiau predate în termen de trei ani¹⁹⁵.

În aug. 1935 Galaction lucra la *Facere*, iar la sfârșitul lui ian. 1936 termina *Ieșirea* și constata alarmat că, potrivit contractului, ar fi trebuit să termine și *Leviticul*. Între timp, Vasile Radu dusese la bun sfârșit *Numerii* și *Deuteronomul*. *Pentateuhul* era gata pe 30 mart. 1936, dar avea să fie revizuit de Galaction după corecturile întreprinse de Vasile Radu. Colaborarea dintre cei doi a fost marcată de tensiuni, după cum se confesa Galaction în jurnal (12 iul. 1937):

„Am revăzut *Geneza, Exodul și Leviticul*, anulând unele corecturi, modificând pe altele, acceptând și retranscriind pe bande lipite cu pelicanol variantele mai bune decât ale mele. Această muncă m-a obosit și m-a amărât. Amicul Radu a sărit dincolo de șea. Trebuia să se mulțumească să mă descopere greșit ca idee și să mă cenzureze, dar nu să-mi facă concurență literară”¹⁹⁶.

În oct. 1937, munca celor doi se apropia de sfârșit. Mai rămăseseră de predat cărțile *Isaia și Isus Sirah*. Impresiile lui Galaction erau mai degrabă negative:

„Cu voia Domnului, traducerea cea nouă este gata și mai bună decât cea sinodală [1936, n.n.], deși poate nu peste tot și nu totdeauna. Numai trei ani, ca să traduci Sfânta Scriptură ortodoxă, fie și cu doi traducători – este prea puțin. Am avut și nenorocul să nu găsec în colaboratorul meu, profesorul Vasile Radu, pe omul care să fie simțitor la literatură și să respecte factura mea și lucrul făcut de mine. [...] Am fost profund zguduit și vast dezamăgit. Acest colaborator nu mă înțelege, nu mă prețuiește și toată strădania mea are la sfârșit gust de leșie și de păcură! Dar a trebuit să-mi calc pe inimă și să jertfesc scopului toate resentimentele mele de scriitor mortificat”.

Odată cu predarea cărții *Înțelepciunea lui Isus Sirah*, Galaction se pregătea să-și reia munca la catedra de exegeză din Chișinău, începând cu 1 nov. 1937. Tot la Chișinău avea să primească șpalturile. Munca de corectare a textului pregătit pentru tipar l-a ocupat intermitent până în 19 sept. 1938, când nota în jurnal că „întreaga Sfântă Scriptură este corectată și paginată”¹⁹⁷. Primele exemplare au ieșit

¹⁹⁵ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, p. 216. Din acest prim fascicul făceau parte *Psalmi, Iov, Cântarea Cântărilor și Ecclesiastul*.

¹⁹⁶ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, p. 301. De remarcat că doar primele trei cărți biblice fuseseră parcurse integral de ambii traducători. În varianta bună de tipar, cărțile *Numeri* și *Deuteronom* au fost lucrate exclusiv de *Vasile Radu*.

¹⁹⁷ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, p. 344.

de sub tipar la începutul lunii dec. 1938. Întâmpinările în presă n-au lipsit, dar după cum nota Galaction, au conținut mai toate „aprecieri de suprafață”¹⁹⁸.

Campania de popularizare a *Bibliei Carol II* (cum a fost numită de Galaction și de contemporani) și-a atins obiectivul. Pe 5 mai 1939 *Alexandru Rosetti* îi împărtășea suveranului nevoia unei retipăriri, dat fiind faptul că primul tiraj se epuizase. Biblia lui Galaction a cunoscut deci încă o retipărire în 1940¹⁹⁹. Conform unei însemnări din jurnalul scriitorului, totalul exemplarelor (până la 2 dec. 1940) fusese de 25.000 exemplare²⁰⁰. În corul de opinii elogioase față de realizarea echipei *Galaction-Radu* s-au făcut auzite și voci critice. Una dintre ele a fost chiar a lui *N. Iorga*, vechi oponent al lui Galaction. Savantul îl critica pieziș pe teologul-literat, într-un articol-necrolog despre Vasile Radu. Scriind că Vasile Radu „nu poate purta răspunderea neîndemănarilor de limbă, ba chiar a unei înțelegeri aproximative sau unor greșeli ușor de constatat prin compararea cu alte traduceri”, Iorga îl făcea implicit responsabil pe Galaction, pentru cusururile Bibliei traduse²⁰¹.

Biblia Nicodim (1944)

Biblia sinodală din 1944 este în cea mai mare parte realizarea ierarhului *Nicodim Munteanu*, pe numele său de botez *Nicolae Munteanu* (1864-1948). Încă din timpul studiilor teologice făcute la *Academia Teologică din Kiev*, a fost tuns în monahism la Mănăstirea Neamț (1894), urcând apoi treptele ecleziale, până la cea de patriarh al României, într-o perioadă extrem de tulbură (1939-1948). Ierarhul Nicodim Munteanu a fost și un harnic cărturar, traducând din rusă în românește numeroase lucrări de spiritualitate și teologie. Activitatea sa pe tărâm biblic a atins probabil punctul cel mai intens în perioada 1924-1935, când a fost starețul Mănăstirii Neamț, în a cărei tipografie au fost de altfel tipărite *Evangeliiile* (1924). Peste doi ani avea să fie publicat *Noul Testament integral*²⁰². Apariția acestei noi traduceri n-a stârmit multe ecouri. Preotul *T. Tomaziu*, din Păltiniș, Dorohoi, publica o lungă recenzie în dec. 1927, reproșându-i cărturarului punctuația deficitară, frecvența ridicată a conjuncției *și* (ca urmare a calchierii originalului), anumite formulări literaliste, greșelile de tipar și calitatea slabă a tipăririi²⁰³. Traducătorul s-a apărat în paginile aceleiași reviste, peste câteva luni. Răspunsul ne oferă ocazia să cunoaștem câte ceva din „filozofia de traducere” a cărturarului

¹⁹⁸ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, p. 348.

¹⁹⁹ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. III, pp. 18-19.

²⁰⁰ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. IV, p. 72.

²⁰¹ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. IV, p. 53. Articolul lui Iorga a fost publicat de revista *Cuget clar* în oct. 1940.

²⁰² Noul Testament din 1926 a cunoscut următoarele republicări: ³1931, ⁴1937 (retip. la București, 1941), ⁵1949.

²⁰³ Textul recenziei a fost publicat în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLV (1927), 12.

lui Nicodim Munteanu. Pentru el, eliminarea conjuncțiilor care devin supărătoare prin frecvența lor înseamnă nu traducere, ci „prefacere”.

„Prefacerea însă, mai ales a unui text așa de important ca al Sf. Scripturi, nu se îngăduie nici într'un chip și nici măcar în cea mai mică măsură. Aceasta nu s'a făcut de niciunul din traducătorii, care au dat textul Scrip-turii în celelalte limbi [...]”²⁰⁴

Către finalul articolului-răspuns, Nicodim mai adăuga:

„o traducere e cu atât mai mută, cu cât e mai fidelă originalului. În o ase-menea traducere, trebuie să se oglindească lămurit atât ideile autorului, cât și felul lui de-a scrie”²⁰⁵.

Ca patriarh, Nicodim s-a îngrijit și de publicarea unei noi ediții a Bibliei, ti-părită cu suma de 10 milioane de lei, puși la dispoziție de însuși *mareșalul Anto-nescu*²⁰⁶. Noutatea adusă, în raport cu *Bibl. 1936*, era că, pentru ediția din 1944 s-a folosit Noul Testament tradus de Nicodim Munteanu. În prefața Bibliei pe care a patronat-o, patriarhul explica această decizie prin rațiuni de ordin eclezial: *Evangheliarul și Apostolul tipărite la Neamț conțineau traducerea lui, de aceea se impunea alinierea textului Bibliei la standardul reprezentat de aceste cărți*. Vechiul Testament din *Biblia 1944* conține 24 de cărți traduse de Nicodim: *Pen-tateuhul, Isus Navi, Judecători, Rut, 1-4 Regi, 1-2 Paralipomena, 1 Ezdra, Neemia, Estera, Psaltirea, Ecclesiastul, Cântarea Cântărilor, Ieremia, Plângeri-le lui Ieremia, Iezechiel, Tobit*. Celelalte 28 de cărți sunt traduse de Gala Galac-tion și Vasile Radu, fără a se preciza exact ce cărți i-au revenit fiecăruia. Un aspect distinctiv cu privire la această ediție este ordinea cărților din Noul Testa-ment: *Faptele Apostolilor* sunt urmate de cele 7 epistole sobornicești: Iacov, 1-2 Petru, 1-3 Ioan, Iuda.

*Biblia 1968*²⁰⁷

Între anii 1948-1977, Biserica Ortodoxă Română l-a avut ca mitropolit pe *Justinian Marina* (1901-1977). Cu ocazia celei de-a douăzecea aniversări a întronizării sale, a fost tipărită o nouă Biblie, cu sprijinul Societăților Biblice Unite, care au donat hârtia necesară unui tiraj de 100.000 de exemplare. Decizia de retipărire a fost adoptată de Sinodul Bisericii Ortodoxe Române la data de 3 iun. 1967. Și în acest caz, ediția de referință a constituit-o cea din 1936

²⁰⁴ †Nicodim MUNTEANU, „Răspuns unei critici”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLVI (1928), 3, p. 266.

²⁰⁵ †N. MUNTEANU, „Răspuns unei critici”, p. 266.

²⁰⁶ Dudu VELICU, *Însemnări zilnice*, vol. I (1945-1947), Alina TUDOR-PAVELESCU (ed.), Arhivele Naționale, București, p. 153.

²⁰⁷ *Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Justinian, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod*, București, IBMOBOR, 1968.

(scurtcircuitându-se astfel realizarea patriarhului Nicodim Munteanu, a cărui ediție a fost folosită doar pentru corectarea trimiterilor). Vechiul Testament 1968 îl reproduce pe cel din 1936, cu excepția Psaltirii, al cărei text urmează Psaltirea tipărită în 1957.

Textul Noului Testament din *Bibl. 1968* a fost preluat din *Nt. 1951*²⁰⁸ – o revizuire a *Gal. 1927* (republicat în 1930)²⁰⁹. Potrivit notei editoriale, realizatorii²¹⁰ *Nt. 1951* au îndreptat „acele cuvinte care nu se află în graiul poporului din toate părțile țării”, iar aceste modificări „s-au făcut după vechile tălmăciri românești și în deosebi după Biblia tipărită de Sfântul Sinod în anul 1914”.

Deși materialul a fost bun de tipar la data de 12 mai 1951, iar tipărirea tirajului (26.000) va fi durat mai puțin de un an, Gala Galaction a primit un exemplar din acest Nou Testament abia în data de 7 ian. 1953. Sănătatea nu i-a permis să examineze textul lui decât spre sfârșitul anului. Pe 5 dec., Galaction nota în jurnal: „De vreo câteva zile mă urmărește ideea să semnez patriarhului Justinian o nedreptate, oricum o gravă indelicateță, pe care Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă a comis-o față de literatul care sunt”²¹¹. Traducătorul transcrie în jurnal textul scrisorii pe care intenționa să o trimită patriarhului Justinian. Câteva citate din corpul acestei scrisori de două pagini sunt suficiente ca să ilustreze obiectul și amploarea nemulțumirilor lui Galaction:

„*Noul Testament*, proaspăt tipărit – care ar fi putut să fie cu textul tradițional, sau textul adormitului întru fericire patriarhul Nicodim, sau vreo combinație a acestora – este *Noul meu Testament*, tipărit întâia oară la 1927, dar de data aceasta, alterat și desfigurat, într-un chip lamentabil! Îndeosebi Sfintele Evanghelii dau pe față – peste brazdele mele – o grăpătură de o impunătoare trivialitate²¹². [...] Nu știu cine a putut să fie temerarul schingiuitor al unei traduceri, migălite ani de zile, pe platforma unei literaturi consacrate și socotite azi drept clasică. Sunt trist, Sanctitate, că trebuie să vă dau pe față această nedreptate și această grea jicnire adusă limbei și literaturii noastre bisericesti”²¹³.

Nu știm dacă traducătorul i-a mai trimis patriarhului scrisoarea, așa cum avea de gând. Cert este că textul lui Galaction, modificat fără știrea și contrar dorințelor traducătorului, a continuat să fie revizuit cu aproape fiecare ediție

²⁰⁸ *Noul Testament al Domnului Nostru Iisus Hristos, tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod și binecuvântarea I. P. S. Justinian Patriarhul României la cea de a treia aniversare a înscăunării I. P. S. Sale*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1951.

²⁰⁹ Informații despre baza textuală a *Nt. 1951* citim în nota editorială de la începutul volumului: „S-a tipărit această Sfântă Carte [...] folosindu-se tălmăcirea Sfântului Sinod, ediția din anul 1930”.

²¹⁰ *ÎPS Mitropolit Tit Sîmedrea*, profesorul *Niculae M. Popescu* (consilieri tehnici) și *Dimitrie Veștemean* (corector tehnic).

²¹¹ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. V, T. Vărgolici (ed.), Albatros, București, 2003, p. 228.

²¹² G. GALACTION, *Jurnal*, vol. V, p. 228.

²¹³ G. GALACTION, *Jurnal*, vol. V, p. 229.

ulterioară a Bibliei sau a Noului Testament. Potrivit prefeței *Bibl. 1968*, textul întregii Scripturi a fost revizuit din punct de vedere ortografic și a primit o serie de îmbunătățiri de limbă din partea unei comisii alcătuite din preotul *Ioan Găgiu*, prof. *Teodor M. Popescu* și *Dumitru Radu*, profesor de limba română la Seminarul teologic din București. Asemenea edițiilor 1936 și 1944, și aceasta este declarată „ediție de probă”. În cazul Noului Testament, unele intertitluri constituie o adaptare a intertitlurilor din *Nitz. 1897* sau a unei ediții provenite din aceasta, după cum ilustrează exemplele de mai jos, din Apocalipsa.

Mat. 8	1897	«Isus însănătoșază pe un lepros; pe sluga sutașului, pe soacra lui Petru și alți. Spune cine să'l urmeze. Liniștește furtuna pe mare. Insănătoșază pe doi demonizați din ținutul Gadarenilor».
	1968	«Iisus vindecă un lepros, pe servitorul unui sutaș, pe soacra lui Petru și pe alți bolnavi. Liniștește furtuna de pe mare și vindecă doi demonizați».
Ap. 1	1897	«Ioan trimite urări de bine la șapte biserici. În Tatmu (sic!) are vedenie cerească. El vede pe Fiul omului între șapte sfeșnice și cu șapte stele».
	1968	«Ioan trimite urări de bine la șapte Biserici. În Patmos are cerească arătare. El vede pe Fiul Omului între șapte sfeșnice și avînd în mîna dreaptă șapte stele».
Ap. 4	1897	«Priveștiștea cerească. Tronul lui Dumnezeu cu doăzeci și patru de bătrîni și patru Ființe».
	1968	«Priveștiștea cerească. Tronul lui Dumnezeu cu douăzeci și patru de bătrîni și cu patru heruvimi».
Ap. 11	1897	«Măsurarea templului. Doi martori omoriți de feară înviează și se înalță la cer. Trămbița a șaptea. Cântarea. Templu lui Dumnezeu în cer».
	1968	«Măsurarea templului. Doi martori uciși de fiară înviază și se înalță la cer. Trîmbița a șaptea. Cîntarea. Templul lui Dumnezeu în cer».

Din perspectiva noutăților pe care le aduce această versiune se remarcă următoarele aspecte: a) introducerea unei glose explicative în *Mt 12, 46*, prin care se precizează că termenul ὄδελφοί (folosit cu referire la rudele Mântuitorului) are sensul de „veri”; în *Mt 13, 55-56* sunt introduse pentru prima oară precizările (*veri*) și (*verișoare*) între paranteze; b) folosirea echivalentului „fii duhovnicești” (*I Ptr 5, 5*) pentru gr. νεώτεροι, termen tradus anterior prin „tineri”. Aceste schimbări au fost perpetuate până în *Bibl. 2008*. În încheierea acestei secțiuni semnalăm o eroare care s-a strecurat în *Fc 20, 12*²¹⁴ și care s-a transmis în toate celelalte versiuni ale Bibliei (1988, 1991, 2008)²¹⁵.

Biblia 1982

Biblia sinodală 1982 constituie inițiativa patriarhului *Iustin Moiescu* (1977-1986). La scurtă vreme după alegerea sa, patriarhul a făcut demersuri

²¹⁴ „Cu adevărat, ea mi-e soră după tată, dar *nu știu* după mamă, iar acum mi-e soție” (s.n.).

²¹⁵ Datorz această informație dlui *Mihai Ion*.

pentru revizuirea și republicarea Noului Testament²¹⁶. În acest scop, a fost instituită o comisie alcătuită din următorii teologi: pr. prof. *Constantin Cornițescu*, pr. *Ioan Mircea*, pr. prof. *Nicolae Petrescu* și pr. prof. *Dumitru Radu*. Comisia a luat ca bază *Noul Testament din 1972*, pe care l-a modificat mai ales în acele locuri susceptibile de a fi folosite în polemica interconfesională. Pentru anumite „probleme de vocabular și expresie” comisia a beneficiat de aportul lui *Bartolomeu Anania*, pe atunci director al Institutului Biblic. În *Memoriile* sale, acesta povestește modul în care decurgeau ședințele de lucru ale comisiei de revizuire, alcătuite din „trei profesori teologi” a căror identitate este trecută sub tăcere:

„[...] în biroul meu de editor a trebuit să moderez câteva reuniuni ale celor trei, care își prezentau porțiunile lucrute acasă, spre a ajunge la un acord. Atunci am constatat cu stupeoare că nimeni nu propunea o confruntare cu originalul grecesc, indispensabil într-o asemenea muncă. Mai mult, unul din ei își adusese TOB-ul (*Traduction Œcumenique de la Bible*) și se căznea să traducă, silabisind din franceză”²¹⁷.

Noul Testament revizuit în condițiile descrise mai sus a fost publicat în 1979 și avea să fie inclus în *Biblia sinodală 1982*. Vechiul Testament a fost reprodus după ediția din 1975. Ca și în cazul edițiilor precedente, hârtia specială (*Bibeldruck*) pentru tirajul de 100.000 de exemplare a fost donată de *Societățile Biblice Unite*. Această ediție din 1982 a fost republicată în 1988, în perioada când în scaunul patriarhal se afla *Teoctist Arăpașu*.

Aspectul cel mai remarcabil privitor la *Bibl. 1982* este introducerea unor formulări menite să le vină în ajutor cititorilor ortodocși, în discuțiile lor cu membrii confesiunilor neoprotestante. Prezintă pe scurt principalele modificări: a) cele 18 ocurențe ale termenului *πρεσβύτερος* care îi desemnează pe slujitorii bisericești creștini²¹⁸ sunt traduse uniform prin „preot”. Versiunile ortodoxe anterioare folosiseră termenul „preot” doar în 5 versete²¹⁹, celelalte 13 fiind redată fie prin „bătrân”, fie prin „prezbiter”; b) termenul *πρεσβυτέριον* (*1 Tim 4, 14*) este tradus întâia oară în tradiția biblică românească prin „mai marii preoților”, în acord cu soluția propusă de prof. Iustin Moiescu în 1955²²⁰; c) secvența (*τὰ χίλια ἔτη* (cu 6 ocurențe în *Ap 20*) este redată prin „mii de ani” și nu prin „o mie de ani”, ca în toate versiunile anterioare; scopul acestei modificări, păstrată până în *Bibl. 2008*, este probabil să prevină interpretările milenariste propuse de unele culte neoprotestante pentru acest capitol. O eroare apărută în această ediție (via

²¹⁶ Potrivit *ÎPS Bartolomeu Anania*, cererea de revizuire a venit personal de la patriarh. Vezi †Valeriu ANANIA, *Memorii*, Polirom, Iași, 2008, p. 649.

²¹⁷ †VALERIU ANANIA, *Memorii*, p. 649.

²¹⁸ *FA 11, 30; 14, 23; 15, 2, 4, 6, 22, 23; 16, 4; 20, 17; 21, 18; 1 Tim 5, 17, 19; Tit 1, 5; Iac 5, 14; 1 Ptr 5:1, 5, 2 In 1; 3 In 1.*

²¹⁹ *FA 14, 23; 1 Tim 5, 17, 19; Tit 1, 5 și Iac 5, 14.*

²²⁰ Iustin MOIESCU, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Anastasia, București, 2002 [1955], pp. 104-110.

Nt. 1979²²¹) o reprezintă folosirea termenului „știrbire”, în loc de „răpire” (gr. ἄπραγμός). Eroarea s-a perpetuat în *Bibl. 1988, Bibl. 1997, Bibl. 2008*²²².

*Biblia jubiliară Anania (2001)*²²³

Informațiile despre *Biblia diortosită de Valeriu Anania* sunt mai numeroase, în parte fiindcă ierarhul scrie în *Memoriile* sale despre munca întreprinsă și, în parte, fiindcă a dat interviuri cu privire la această activitate. Inițiativa revizuirii *Bibliei ortodoxe* a venit din partea *părintelui Dumitru Fecioru*, care îi spusese lui *V. Anania* că „actuala versiune a Bibliei e complet depășită, atât de evoluția limbii române, cât și de noile ediții critice ale Septuagintei”²²⁴. A apărut atunci ideea colaborării dintre elenistul *D. Fecioru* și literatul *Anania*, dar fără perspectiva unui contract cu Biserica Ortodoxă Română. Pe fondul propriilor proiecte literare, *Anania* s-a opus ideii, dar în final a cedat. Patriarhul a fost informat asupra acestei intenții printr-un memoriu care i-a fost prezentat pe 22 aug. 1981. Evitând să se pronunțe, *Iustin Moisescu* a invocat necesitatea discuțării problemei „la Sfântul Sinod”, răspuns care a fost interpretat de cei doi penitenți ca un refuz²²⁵.

D. Fecioru a luat ca bază textul unui Nou Testament (probabil ed. 1979). Fotocopii ale acestuia au fost lipite pe paginile unui caiet de dictando, iar pe margini au fost trecute adnotările considerate necesare. Caietele rezultate i-au fost înmânate lui *Anania* spre verificare, dar este imposibil de spus în ce măsură modificările propuse de *D. Fecioru* se regăsesc în textul neotestamentar din *Ediția Jubiliară 2001*. Decesul părintelui Fecioru, survenit pe 22 febr. 1988, a întrerupt acest proiect. Încercarea lui *Anania* de a-l coopta pe preotul Cornițescu s-a lovit de un refuz. Literatul a rămas singur în fața acestei dificile sarcini, cu cei șase ani de greacă din timpul studiilor la *Seminarul Central*²²⁶. Urmărit de angajamentul făcut, a alocat un an și jumătate străngerii instrumentelor de referință necesare muncii de revizuire²²⁷. La data de 23 dec. 1990, în timp ce se afla la Văratec, a luat decizia de a începe munca de revizuire a Bibliei, care avea să dureze, aproape fără întreruperi, unsprezece ani. În această perioadă a lucrat la

²²¹ *Noul Testament cu Psalmii, tipărit sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Iustin patriarhul Bisericii Ortodoxe Române cu aprobarea Sfântului Sinod*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

²²² Datorez informația privitoare la *Flp* 2, 6 dlui *Mihai Ion*.

²²³ *Biblia sau Sfânta Scriptură. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod (...)*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, București, EIBMBOR, 2001.

²²⁴ †VALERIU ANANIA, *Memorii*, p. 650.

²²⁵ †VALERIU ANANIA, *Memorii*, p. 651.

²²⁶ †VALERIU ANANIA, *Memorii*, p. 651.

²²⁷ În atelierul de lucru al lui ÎPS Valeriu Anania s-au aflat, între altele: ediții grecești ale Septuagintei și NT, seria de manuale pentru traducători editate de UBS și cele douăsprezece volume din *The Interpreter's Bible*. Pentru clarificarea unor termeni grecești, revizorul a apelat la lexiconul Bailly.

Văratec, la Cluj, la mănăstirile Rohia și Nicula. Manuscrisul finalizat (în 14 volume) a fost dactilografiat, iar dactilograma a fost apoi verificată cu ajutorul originalului²²⁸.

Manuscrisul dactilografiat al Noului Testament a fost prezentat patriarhului Teoctist, în vederea publicării lui ca *ediție de probă*. Drepturile de autor cerute de Anania au fost de un leu pentru o ediție, indiferent de tiraj. Editura Institutului Biblic a publicat *Noul Testament* în două ediții (1993 și 1995), *Pentateuhul* (1997) și *Poezia Vechiului Testament* (2000). Editura Anastasia a publicat, de asemenea, secțiuni din VT²²⁹. După publicarea primei ediții a Noului Testament, revizorul a inclus diverse îmbunătățiri, la sugestia următorilor: *Miron Scorobete, Ioan Mircea, Paulin Lecca și Vasile Muntean*²³⁰.

Încurajat de cronicile pozitive care au întâmpinat volumele publicate, ierarhul a cerut Sfântului Sinod aprobare pentru a tipări toată Biblia la Institutul Biblic. Mitropolitul Daniel al Moldovei a venit cu propunerea ca manuscrisul să fie încredințat unei comisii care să-l citească și să-și dea avizul. În sprijinul cauzei sale, Anania a menționat că în urma publicării ediției de probă a primit deja sute de observații. În contextul aceleiași discuții, revizorul și-a arătat disponibilitatea de a face din această ediție una a Sfântului Sinod. Mitropolitul Moldovei a sugerat titulatura „Ediție Jubiliară a Sfântului Sinod”, iar într-o ședință ulterioară, Sfântul Sinod a decis adoptarea acestei versiuni ca text oficial al Bisericii Ortodoxe Române. Patriarhul Teoctist a devenit un susținător entuziast al ei, astfel încât traducerea a avut parte de numeroase lansări.

Din nota introductivă la Noul Testament reiese că munca de revizuire a fost realizată prin „metoda comparativă; ediția din 1975 a fost confruntată cu cincisprezece versiuni reprezentative, românești și străine, și, la nevoie, cu textul original”²³¹. De altfel, după cum recunoaște însuși Anania, „hotarul dintre traducere și diortosire e uneori extrem de subțire”. Deși ierarhul preferă să folosească pentru munca sa termenul „diortosire”, rezultatul poate fi considerat în egală măsură o nouă traducere.

Noutatea absolută pe care o aduce această ediție este reprezentată de aparatul de note infrapaginale (peste 8.000 la număr), foarte importante nu atât fiindcă lămuresc textul, ci fiindcă în ele diortositorul își explică termenii aleși. Ediția Bartolomeu Anania este deci prima ediție românească în care găsim, la subsolul paginilor, justificări ale unor preferințe de traducere, mai ales când este

²²⁸ Textul manuscrisului a fost înregistrat pe 102 casete audio, dublate de 22 de CD-uri.

²²⁹ *Iov* (1996), *Cântarea Cântărilor* (1998), *Isaia* (1999), *Ieremia* (1999), *Iezechiel* (2000) și *Cartea Profetului Daniel* și ale celor doisprezece profeți mici (2000).

²³⁰ *Vezi Prefața* celei de-a doua ediții, din 1995.

²³¹ „Notă asupra ediției”, în: *Noul Testament, versiune revizuită, redactată și comentată de Bartolomeu Valeriu Anania*, București, 1993, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, p. VI.

vorba de pasaje dificile, care, potrivit revizorului, ajung la 600²³². Potrivit diortositorului, munca lui s-a consumat „concomitent în patru planuri: lexic, sintaxă, ortografie și stil”²³³. Dintre acestea, volumul cel mai mare a fost alocat sintaxei, dintr-un motiv lesne de intuit:

„Traducătorii noștri, eleniști de seamă, din respect și fidelitate față de limba greacă, n-au îndrăznit să se atingă de structura frazei, preferând să calce pe topica originalului. De aici, o întreagă serie de neajunsuri: cadențe greoaie, sensuri obscure, distanțe mari între predicat și complement, propoziții subordonate și intrasubordonate, deseori despărțite prin virgule arbitrare etc. etc., neajunsuri pe care m-am străduit să le remediez, practic desfăcând fiecare frază în componentele ei și reasezându-le în structurile firești ale limbii române, activând cu dezinvoluntă modulurile participiale și restabilind verticalitatea cadenței idee-expresie”²³⁴.

Deși s-a bucurat de multe elogii²³⁵, *versiunea Anania* n-a fost încă evaluată în amănunt de filologi și bibliști. Unul dintre reproșurile care i s-ar putea aduce este că nu pornește de la *ediții critice ale textelor Scripturii*, ci de la o versiune în limba română (1975), corectată cu ajutorul altor versiuni și, după caz, prin referirea la textul grecesc. De asemenea, lipsa unor revizori care să fi parcurs traducerea în amănunt îl expune pe traducător la scăpări. Semnalăm aici doar câteva, fără să ne fi propus o cercetare amănunțită:

Mt 19, 24. «Mai lesne e să treacă o cămilă prin urechile acului decât să intre un bogat în Împărăția lui Dumnezeu» (s.n.). Pluralul „urechi”, întâlnit deja în *Bibl. 1975*, traduce incorect singularul $\tau\rho\upsilon\pi\eta\mu\alpha$, probabil sub influența expresiei populare „ca prin urechile acului”, care a fixat în mentalul colectiv o formă de plural.

I Co 1, 19. Citatul Sf. Ap. Pavel din *Is* 29, 14 conține verbul $\acute{\alpha}\theta\epsilon\tau\acute{\iota}\sigma\omega$ („voi zădărnici”), probabil intensificare intenționată a avertismentului din LXX, în care întâlnim verbul $\kappa\rho\upsilon\psi\omega$ („voi ascunde”). Traducătorul redă versetul diortosind inclusiv textul paulin, pentru a-l alinia la LXX: «Pierde-voi înțelepciunea înțelepților și deșteptăciunea celor deștepți o voi ascunde».

I Co 7, 28. Diortositorul a omis partea de text grecesc scrisă cu aldine ($\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\nu\ \delta\acute{\epsilon}\ \kappa\alpha\iota\ \gamma\alpha\mu\acute{\iota}\sigma\eta\varsigma,\ \omicron\upsilon\chi\ \acute{\eta}\mu\alpha\rho\tau\epsilon\varsigma,\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\epsilon}\acute{\alpha}\nu\ \gamma\acute{\eta}\mu\eta\ \acute{\eta}\ \pi\alpha\rho\theta\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma,\ \omicron\upsilon\chi$

²³² „Sfânta Scriptură în limba română”, dialog între ÎPS Valeriu Anania și Costion Nicolescu, publicat inițial în „Alfa și Omega”, supliment *Cotidianul*, 21 ianuarie 1994, republicat în †VALERIU ANANIA, *Introducere în citirea Sfintei Scripturi*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2001, p. 25.

²³³ †VALERIU ANANIA, *Introducere în citirea Sfintei Scripturi*, p. 36.

²³⁴ †VALERIU ANANIA, *Introducere în citirea Sfintei Scripturi*, p. 38.

²³⁵ Vezi secțiunea „Referințe critice” din vol. *Arhiepiscopului Bartolomeu Valeriu Anania. In honorem*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2001, pp. 23-30, publicate inițial în vol. *Logos – Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2001, pp. 416-422.

ἡμαρτεν• θλιψιν δὲ τῆ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι, ἐγὼ δὲ ὑμῶν φειδομαι), astfel încât textul său se prezintă după cum urmează: «Dacă totuși te-ai însurat, n'ai păcătuit. Numai că unii ca aceștia vor avea suferință în trupul lor, și eu aș vrea să vă cruț».

Ap 20. Cele șase ocurențe ale secvenței (τὰ) χίλια ἔτη („o mie de ani”) sunt traduse în mod nejustificat în mod diferențiat: în 20, 2 și 20, 4 prin „o mie de ani”, iar în celelalte versete prin „miile de ani”²³⁶. Un text din Iosif Flaviu (*Antichități*, 12, 208) în care apare secvența τὰ χίλια τάλαντα („o mie de talanți”) indică limpede că numeralul χίλια (cu sau fără articol) nu poate fi tradus decât prin „o mie”, dat fiind că în context se precizează în 12, 203 că este vorba de 1.000.

După lansarea ei în 2001, *versiunea Anania* fost retipărită la *Editura Renașterea*, într-un singur volum (2009), și mai nou, în 8 volume bogat ilustrate (cu 400 de imagini, din mănăstirile din România sau din Balcani) și prevăzute cu 50 de hărți ale Țării Sfinte. Acest proiect, rodul cooperării între *Jurnalul național* și *Editura Litera*, este împlinirea dorinței testamentare a ÎPS Bartolomeu Anania privind o cât mai largă circulație în rândul publicului a Bibliei diortosite de el. Dezideratul său este mai aproape de împlinire în urma tipăririi acestei versiuni în 150.000 de exemplare.

Ediții protestante

*Biblia de la Iași (1874)*²³⁷

În a doua parte a sec. al XIX-lea, activitatea *Societății Biblice Britanice* în Țările Române s-a intensificat, culminând cu publicarea în 1874 a așa-numitei *Biblie de la Iași*, care avea să devină în scurtă vreme *Biblia comunității evanghelice din România*. Detaliile privitoare la realizarea acestei ediții n-au fost toate elucidate, însă deținem suficiente informații cu ajutorul cărora putem reconstitui principalele etape.

Sub coordonarea reprezentantului SBB în Principate, *Simon Mayers*, au fost publicate *Facerea*, *Psalmi* (ambele în 1859) și *Isaia* (1860), în traducerea lui *Constantin Aristia*, care folosise ca *Vorlage* un text neolen. Traducerea făcută de el a fost comparată cu textul ebraic, deoarece politica editorială a Societății cerea folosirea textului masoretic pentru VT. În primăvara lui 1860, Mayers își anunța superiorii că Aristia terminase de tradus *Ieșirea* și că lucra la *Levitic*. Totuși, odată cu intrarea lui *Alexander Thomson* în serviciul SBB,

²³⁶ Echivalentul „mii de ani” a fost introdus întâia oară în *Nt. 1979* (în toate cele șase ocurențe din *Ap* 20), de unde s-a perpetuat în versiunile sinodale până la cea mai recentă.

²³⁷ *Sânta Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, edițiune nouă, revădută după testurile originale și publicată de Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate*, Iași, 1874 (abreviat *Bibl.* 1874).

s-a renunțat la colaborarea cu Aristia, care nu lăsase o impresie prea bună reprezentanților Societății²³⁸. Thomson l-a angajat pe *Nifon Bălășescu*²³⁹, iar în urma acestei colaborări a rezultat *Pentateuhul*, finalizat în toamna lui 1862 și publicat în 1864²⁴⁰. În paralel, Thomson a căutat și alți potențiali traducători. În timpul unei vizite făcute la Iași (vara lui 1862), i-au fost recomandați *Mihail Vitlimescu*²⁴¹, *Ieronim Voruslan* (evreu convertit la creștinism) și *Clement Nicolau* (profesor la Seminarul „Veniamin” din Iași)²⁴². În scrisorile sale către Londra, Thomson își exprima îndoiala cu privire la utilitatea angajării acestora în proiectul Societății²⁴³.

În primăvara anului următor (1863) Thomson revenea în România cu scopul de a găsi traducători care să ducă la bun sfârșit Vechiul Testament. Între cei pe care i-a contactat, în scris sau personal, au fost *Melhisedec al Hușilor*, pastorul *Koos* de la Biserica reformată maghiară din București și *arhimandritul Ghenadie Țeposu*²⁴⁴. Negocierile au continuat cu arhimandritul Ghenadie, ale cărui pretenții au fost considerate exagerate. Între timp, *profesorul Ieronim Voruslan* a revenit pe lista potențialilor traducători, cu o mostră de traducere din cartea *Rut*. În final, i s-a încredințat acestuia revizuirea Pentateuhului tradus de Bălășescu și continua-

²³⁸ *Alexander Thomson*, de la Constantinopol, către *R.B. Girdlestone*, 20 nov. 1867: „Aristia [...] începuse să aibă pretenții atât de exorbitante în privința remunerării, încât a trebuit să renunțăm la el, cu atât mai mult cu cât prefera să scrie și să traducă opere și tot soiul de lucruri, încât cred că ar fi luat drept insultă ideea de a fi considerat ca având înclinații către pietism”. Informațiile provin din arhiva *Societății Biblice Britanice*. Cota dosarului în care se află corespondența pe care am consultat-o are următoarea structură: BSA/E3/1/4/5. În continuare voi face referire la materialele din *arhiva SBB* punând cota dosarului între paranteze, la finalul fiecărei note.

²³⁹ Corespondența dintre *Nifon Bălășescu* și *A. Thomson*, din perioada 1861-1863 se păstrează la Biblioteca Academiei Române, Ms. nr. 729-730.

²⁴⁰ W. CANTON, *A History of the British...*, vol. III, p. 221.

²⁴¹ *Mihail Vitlimescu*, evreu convertit la creștinism. Pentru informații despre viața și activitatea lui, vezi capitolul IV („Biografii ale succesului în societate: primul cenzor al cărții evreiești – Mihail Vitlimescu”) în: Mihai Răzvan UNGUREANU, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Ed. Universității „A.I. Cuza”, Iași, 2004, pp. 125-196.

²⁴² *Clement Nicolau*, absolvent al Seminarului „Veniamin”, a fost bursier la Atena timp de trei ani (1856-1859). La întoarcerea sa în Moldova a intrat în corpul profesoral al seminarului, unde a predat *dreptul canonic*, *limba elenă*, *teologie morală*, *teologie pastorală*, *teologie dogmatică* și *limba latină*. În perioada 1863-1870 a fost director al seminarului. Informațiile provin din articolul lui Leonidas RADOS, „Bursieri români la Universitatea din Atena în secolul XIX: Portretul unui grup”, în: *Anuarul Institutului de Istorie „G. Bariț” din Cluj-Napoca*, XLV (2006), pp. 95, 107.

²⁴³ E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society 1853-1920”, p. 281.

²⁴⁴ *Ghenadie Țeposu* (1813-1877), hirotonit ieromonah (1852) și apoi hirotesit arhimandrit, a slujit ca superior al capelei românești de la Leipzig. În perioada 1865-1868 a fost episcop de Argeș. Din 1873, membru al Sfântului Sinod.

rea traducerii VT. Un octateuh²⁴⁵ (editat de *Ieronim Voruslan*) a fost tipărit în 1866²⁴⁶, în imprimăria lui *Adolf Bermann*. Textul (dispus pe o singură coloană) este lipsit de trimiteri la textele paralele. Fiecare capitol este însoțit de un titlu scurt, iar pentru tetragramă s-a folosit numele „Iehova”.

Ieronim Voruslan a continuat să lucreze la cărțile din al doilea volum, însă implicarea lui în traducerea Bibliei a stârnit suspiciunile clerului²⁴⁷. Folosirea textului ebraic (și nu al Septuagintei) le-a întărit ierarhilor români convingerea că acțiunea Societății este vătămătoare. Din acest motiv, Voruslan a renunțat la colaborare, nu înainte însă de a finaliza următoarele cărți: *1-2 Regi*, *Iov* și *Psalmi*. Celelalte cărți din al doilea volum (3-4 Regi, 1-2 Paralipomena, Ezdra, Neemia, Estera) au fost traduse de *C. Erbiceanu*²⁴⁸ și *F. Dubău*. Textul rezultat a fost revizuit de *W. Mayer*, misionar englez între evreii din Iași. Pe 20 nov. 1867, Thomson anunța Societatea că foile tipărite sunt la legătorie și că se așteaptă ca noul volum să fie disponibil pentru vânzare într-un timp scurt²⁴⁹. O remarcă a lui Thomson rezumă foarte bine dificultățile de care se lovește Societatea în munca de editare în România: „orthography is a perfect chaos”.

Ultimul volum din VT a fost publicat în 1869²⁵⁰. Potrivit catalogului *Darlow-Moule*, traducătorii au fost *Erbiceanu*, *Dubău* și *Ghenadie*, episcopul Argeșului, care a tradus *Ieremia* și *Plângerile lui Ieremia*. Și acest volum a beneficiat de revizuirea lui *W. Mayer*. Dat fiind că Vechiul Testament se adresa în egală măsură evreilor, anumite titluri de secțiuni, preluate din ediția franceză *Ostervald*, au fost eliminate, fiindcă evreii le-ar fi considerat ofensatoare²⁵¹. Procesul de verificare și revizuire a celor trei volume a însemnat un efort considerabil. A. Thomson dă uneori glas frustrării sale, provocate de faptul că „membrii clerului nu sunt dispuși să se angajeze la o astfel de muncă, iar literații nu sunt potriviți, din cauza nechibzuinței, necredinței și imoralității lor”²⁵².

În paralel cu publicarea celor trei volume separat, la Viena fusese tipărit un NT cu caractere chirilice, astfel încât mulți cumpărători le-au grupat pentru a avea Biblia întreagă²⁵³. Totuși, în 1870, Thomson a făcut demersuri pe lângă

²⁴⁵ Primele opt cărți ale VT: *Pentateuhul*, *Iosua*, *Judecători* și *Rut* (ultimele trei în traducerea lui *I. Voruslan*).

²⁴⁶ Pe pagina de titlu: 1865. Tiraj: 5.000 de exemplare.

²⁴⁷ E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society 1853-1920”, p. 283.

²⁴⁸ *Constantin Erbiceanu* (1838-1913). În 1860-1864 a fost student al Facultății de Teologie de la Iași, iar în 1865 a plecat cu o bursă la Atena. Doctor în teologie în 1868. Probabil a lucrat ca traducător pentru SBB în perioada studenției. Scurta sa autobiografie, *Constantin ERBICEANU, Viața mea scrisă de mine, după cât mi-am putut aduce aminte*, Ilie TEODORESCU (ed.), Tipografia „Gutenberg”, București, 1913, 40 pp., nu spune nimic despre această activitate.

²⁴⁹ *A. Thomson*, de la Constantinopol, către *R.B. Girdlestone*, 20 nov. 1867 (BSA/E3/1/4/5). Al doilea volum a fost publicat într-un tiraj de 7000 de exemplare.

²⁵⁰ 8.000 de exemplare, în tipografia lui H. Goldner.

²⁵¹ *A. Thomson*, de la Constantinopol, către *editorul SBB*, 6 ian. 1868 (BSA/E3/1/4/5).

²⁵² *Thomson*, Constantinopol, către *Samuel Bergne*, 22 ian. 1868 (BSA/E3/1/4/5).

²⁵³ *Thomson* către *Bergne*, Iași, 28 iun. 1869 (BSA/E3/1/4/7).

SBB pentru a-l angaja pe Mayer ca editor al unei ediții complete a Bibliei, care să fie tipărită în 10.000 de exemplare²⁵⁴. Tipărirea unui NT la Iași, în 1871, a făcut posibilă publicarea, în același an, a primei ediții a Bibliei „britanice” (într-o traducere proprie). Aceasta este deci prima *Biblie „de la Iași”*. Această ediție (1871) s-a dovedit inegală în privința stilului și marcată de inconsecvențe, de aceea conducerea SBB a decis revizuirea ei.

Reprezentantul de la Viena al Societății, *E. Millard*, care supraveghea tipărirea Bibliei pentru românii din Imperiul Habsburgic, și-ar fi dorit să evite colaborarea cu tipografiile din Iași. De asemenea, dorea să publice 10.000 de exemplare ale Bibliei revizuite, fără referințe. *Thomson*, reprezentantul de la Constantinopol, care coordona publicarea Bibliei pentru România, pleda pentru o Biblie cu referințe. Aceste proiecte paralele au creat tensiuni între cei doi reprezentanți, deoarece textul revizuit de Mayer și trimis prin poștă la Viena sosea cu întârzieri. În plus, modificările la nivelul ortografiei au atras nu o dată nemulțumirea editorilor de la Iași.

Planul Societății fusese de a realiza o colaborare între Mayer și profesorul *Clement Nicolau*²⁵⁵, despre care Thomson avea o părere foarte bună²⁵⁶, dar proiectul s-a spulberat atunci când la sediul londonez a sosit vestea că Nicolau a atentat la viața *mitropolitului Calinic Miclescu*, trăgând trei focuri de revolver asupra lui²⁵⁷, în contextul frământărilor pentru reorganizarea Bisericii, începută în timpul lui A.I. Cuza. Fapta în sine, urmată de condamnarea lui Nicolau la doi ani de închisoare, i-a determinat pe reprezentanții Societății să caute un alt colaborator. Acesta avea să fie profesorul ieșean *Vasile Palade*²⁵⁸, despre care știm că s-a folosit de Bibliile franceze Ostervald și Martin, în munca de revizuire. Colaborarea cu el n-a fost lipsită de tensiuni, fiindcă Palade a insistat să fie trecut ca editor pe prima pagină a Bibliei aflate în lucru²⁵⁹ și chiar a amenințat că va da Societatea în judecată, dacă nu i se respectă această dorință²⁶⁰. Cum cererea era contrară prevederilor din statutul SBB, editorii au respins-o ca nefondată.

Textul rezultat trebuia să fie publicat simultan atât la Budapesta, cât și la Iași, dar tipografiile maghiari ai lui *Victor Hornyansky* s-au dovedit mai harnici și au finalizat munca în 1873. Această ediție (fără referințe) se caracterizează prin erori de numerotare a Psalmilor, deoarece unii dintre ei au fost uniți de revi-

²⁵⁴ *A. Thomson către R.B. Girdlestone*, 17 ian. 1871 (BSA/E3/1/4/8).

²⁵⁵ *Clement Nicolau*, profesor la seminarul „Veniamin” de la Socola, director al seminarului între 1863-1870.

²⁵⁶ *A. Thomson către Jackson*, Constantinopol, 27 sept. 1870 (BSA/E3/1/4/8). *Thomson către Bergne*, Constantinopol, 10 ian. 1871 (BSA/E3/1/4/8).

²⁵⁷ *A. Thomson către Jackson*, Constantinopol, 28 febr. 1871 (BSA/E3/1/4/8).

²⁵⁸ *Vasile Palade*, profesor la Liceul Național din Iași, director al acestuia în perioada 1889-1891.

²⁵⁹ *A. Thomson către S. Bergne*, Iași, 6 mai 1872 (BSA/E3/1/4/8).

²⁶⁰ *A. Thomson către S. Girdlestone*, Constantinopol, 22 aug. 1873 (BSA/E3/1/4/10).

zor²⁶¹. Ediția de la Iași a apărut în 1874, din cauza unor întârzieri ale tipografiei lui Goldner și avea să facă obiectul unei revizuirii în anii 1909-1911. Tot în 1874 SBB hotărâ să transfere biroului de la Viena toate responsabilitățile editoriale privind teritoriile cu vorbitori de limbă română, pentru a evita neînțelegerile între biroul din Viena și cel din Constantinopol²⁶².

*Noul Testament Nitzulescu (1897)*²⁶³

N. Nitzulescu (1837-1904) a fost profesor la Seminarul „Central” din București, din 1865 și până în anul morții. Începând cu 1881 a lucrat ca profesor și la *Facultatea de Teologie Ortodoxă*. S-a remarcat ca traducător al Noului Testament, din care a tradus mai întâi *Evangheliile* (1895)²⁶⁴, urmate de o ediție completă a *Noului Așezământ* (1897). Spre deosebire de ceilalți traducători, dinainte sau de după el, Nitzulescu precizează în prefață edițiile grecești pe care le-a folosit ca texte-sursă²⁶⁵. Traducerea sa, deși retipărită în câteva rânduri de SBB (1904, 1906, 1910), nu s-a bucurat de sprijinul Bisericii Ortodoxe, fiind considerată „stricăcioasă” pentru învățătura ortodoxă²⁶⁶. Textul lui Nitzulescu a fost respins și pentru că nu folosea una dintre edițiile grecești agreate de Biserica Ortodoxă Română²⁶⁷.

Ceea ce se poate spune cu siguranță despre versiunea Nitzulescu este că ea primenește destul de radical limbajul biblic. Faptul este cu atât mai frapant, cu cât traducătorul preda teologie într-un context ortodox, prea puțin dispus să tolereze inovații. Dacă așezăm inițiativa lui într-un context mai larg, constatăm că neologi-

²⁶¹ W. Mayer către A. Thomson, Iași, 10 oct. 1873 (BSA/E3/1/4/10).

²⁶² E.D. TAPPE, „Rumania and the Bible Society 1853-1920”, p. 286.

²⁶³ *Noul Așezământ tradus din limba originală greacă, sub domnia M.S. Carol I. Regele României Archiepiscop și Mitropolit Primat fiind de a doa oară D.D. Iosif Gheorghian, de Dr. N. Nitzulescu, Profesor la Facultatea de Teologie. Tipărit cu spesele Societății Biblice Britanice, București, 1897.*

²⁶⁴ *Sânta evanghelie, tradusă din limba originală greacă sub Domnia M.S. Carol I, Regele României, arhiepiscop și mitropolit primat fiind D.D. Ghenadie de N. Nitzulescu, Lito-Tipografia Carol Göbl, București, 1895, 185 pp.*

²⁶⁵ Ἡ Καινὴ Διαθήκη – *Noul Așezământ* – cu variantele primite de revizuitoarii versiunii autorizate, Oxford, 1894 și Ἡ Καινὴ Διαθήκη – *Noul Așezământ* – de Const. Tischendorf, Leipzig, 1888. Această ultimă ediție (Octava Maior) a fost folosită de la cartea Faptele Apostolilor până la Apocalipsa.

²⁶⁶ Nitzulescu a trimis un exemplar Academiei, ca parte a competiției pentru câștigarea premiului „Năsturel-Herăscu”, în valoare de 4.000 lei, pentru o lucrare de valoare, indiferent de conținut. Persoana delegată să evalueze traducerea lui Nitzulescu a fost preotul *Simeon Florea Marian* (1847-1907), care a avut numeroase obiecții și a recomandat ca lucrarea să nu fie premiată.

²⁶⁷ Potrivit raportului întocmit de preotul S.F. Marian, ediția critică admisă de „Biserica noastră ortodoxă-orientală” este *Novum Testamentum graece et latine*, Leipzig, 1862. Raportul a fost publicat în *Analele Academiei Române*, București, seria II, XX (1897-1898). Partea Administrativă și Dezbaterile, p. 282.

zarea puternică a textului biblic nu este o noutate, fiindcă și alte traduceri publicate de SBB au înnoit substanțial lexicul biblic (cf. *Nt. 1863* sau *Bibl. 1874*).

Dacă teologul român a lucrat și la traducerea VT este greu de stabilit cu certitudine. Potrivit unei mărturii, Nitzulescu ar fi lucrat la traducerea VT (din ebraică) în ultimii ani de viață, iar manuscrisul a fost predat SBB după moartea ebraistului român (survenită în 1904)²⁶⁸. Totuși, o scrisoare din arhiva SBB sugerează că Nitzulescu a reușit să traducă numai *Psaltirea*²⁶⁹. În ciuda acestui fapt, sub numele lui Nitzulescu sunt cunoscute mai multe ediții ale Bibliei²⁷⁰. Una dintre ele despre care știm cu certitudine că a preluat pentru NT traducerea profesorului ortodox este *Biblia „britanică” din 1911*.

*Biblia „britanică” 1911*²⁷¹

Istoria *Bibliei de la Iași* nu se încheie cu publicarea celor două tiraje, la *Pesta* (1873), respectiv *Iași* (1874). La începutul sec. al XX-lea, SBB a început să analizeze ideea publicării unei *ediții revizuite* a acestei Biblie. Revizuirea se impunea în primul rând fiindcă în Biblia de la Iași tetragrama (YHWH) era tradusă cu *Iehova*. Acest echivalent a stârnit atât suspiciunea persoanelor neinstruite, cât și nemulțumirea teologilor ortodocși, care au considerat termenul complet străin de spiritualitatea românească. Totuși, SBB n-a acceptat înlocuirea termenului *Iehova* înainte de a întreprinde o serie de cercetări pe această temă.

În 1908, presiunea de a retipări Biblia a crescut, în condițiile în care la depozitul SBB se mai găseau doar 200 de exemplare²⁷². În apr. 1908 Comitetul Editorial a dispus și o revizuire a ortografiei, încredințând această misiune lui *Petre Gârboviceanu*²⁷³. În prealabil, li s-a solicitat unor membri ai Sinodului Bisericii Ortodoxe Române să-și spună opinia asupra chestiunii. Cu o singură

²⁶⁸ Emilian CORNÎTESCU, „Istoricul catedrelor și disciplinelor de studiu la Facultatea de Teologie și Institutul Teologic din București, 1881-1981” în: *Studii teologice*, XXXIII (1981), 7-10, p. 503.

²⁶⁹ *Edwin W. Smith* către *G. Darlington* (de la American Bible Society), 25 mart. 1935: „Nitzulescu a tradus Evangheliile în 1895, Noul Testament în 1897 și Psaltirea în 1905, dar nu avem înregistrări că ar fi terminat Biblia” (BSA/E3/3/499/3).

²⁷⁰ Încercarea de a stabili o cronologie exactă a traducerilor Nitzulescu s-a lovit de informațiile conflictuale din sursele pe care le-am avut la dispoziție. Diac. H. ROVENȚA, în *Studiul Noului Testament la noi în ultimii 50 de ani*, p. 42 susține că prima Biblie Nitzulescu a fost publicată în 1906. La BAR există o Biblie din 1908 care are pe pagina de titlu a NT menționat numele lui Nitzulescu; N.I. NICOLAESCU, „Scurt istoric al traducerii Sfintei Scripturi”, p. 517, menționează doar Biblia (Nitzulescu) 1911.

²⁷¹ *Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, edițiune nouă, revăzută după testurile originale și publicată de Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate*, București, [1911]. Pe pagina de titlu a VT este trecut anul 1909, iar pe pagina de titlu a NT (traducerea Nitzulescu) anul 1911. Ortografia revizuită de P. Gârboviceanu și G. Alexici.

²⁷² Tirajul inițial fusese de 16.000 de exemplare. Potrivit unui proces verbal al *Societății*, datat 1 apr. 1908, cele 16.000 de exemplare au fost tipărite în 1875.

²⁷³ Onorariul care i s-a propus lui *Gârboviceanu* a fost între 1.800 și 2.000 lei (sau 75-85 lire).

excepție, toți cei cărora li s-a solicitat părerea au declinat invitația, nedorind să facă vreo declarație publică²⁷⁴. În 1910, Societatea l-a angajat pe *Gheorghe Alexici*²⁷⁵ să verifice corectura făcută de *Petre Gârboviceanu*. În vara anului următor munca de revizuire și de verificare ajungea la final și Biblia ieșea de sub tipar²⁷⁶. Noul Testament din această ediție a fost tradus de Nitzulescu, iar Vechiul Testament a fost preluat din *Biblia de la Iași*.

*Biblia Cornilescu 1921*²⁷⁷

Înainte de a începe să lucreze la traducerea Bibliei, *Dumitru Cornilescu* s-a remarcat ca traducător al unor articole și cărți teologice destinate publicului larg. Încă din perioada studiilor de seminar a tradus materiale religioase care au fost publicate în reviste teologice românești²⁷⁸. Importanța acordată Bibliei în scrierile protestante cu care a intrat în contact l-a motivat pe Cornilescu să-și dorească să facă el însuși o traducere a Scripturii. A început prin a lucra la traducerea *Evangeliei după Matei*, dar n-a dus proiectul la bun sfârșit, din cauza lipsei de fonduri necesare pentru o astfel de întreprindere. În 1916 a revenit asupra intenției, având de această dată sprijinul ferm al prințesei *Ralu Callimachi*. În vara anului 1916, Cornilescu a fost hirotonit ierodiacon (cu metania la Mănăstirea Dobrovăț) și a plecat la conacul familiei Callimachi de la Stâncești, unde avea să rămână până la traducerea întregii Biblii.

Încă înainte de publicarea Noului Testament sau a Bibliei, Cornilescu și Ralu Callimachi au propus SBB să adopte noua traducere ca text oficial, dar Societatea a ezitat, fiindcă era deja în negocieri cu *episcopul Nicodim Munteanu* și cu *arhimandritul Iuliu Scriban*. În final, atât Noul Testament (1920), cât și Biblia (1921) au fost publicate de *Societatea Evanghelică Română*, finanțată de Ralu Callimachi. SBB s-a mărginit să cumpere un anumit număr de exemplare, pentru a le distribui.

Reacțiile stârnite de traducerea Cornilescu sunt prea numeroase pentru a putea fi analizate aici în detaliu. În general, autorii care scriu despre noua versiune o privesc cu interes, dublat de circumspecție. Exemplificăm cu un citat din *Dr. Victor Macaveiu*:

²⁷⁴ Procesul verbal al *Comitetului Editorial al SBB*, 29 apr. 1908.

²⁷⁵ *Gheorghe Alexici* (1864-1936), filolog și folclorist, profesor universitar de limba română la Budapesta.

²⁷⁶ Pe pagina de titlu a Vechiului Testament este trecut anul 1909, iar pe cea a Noului Testament este trecut 1911.

²⁷⁷ *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, tradusă de D. Cornilescu, cu locuri paralele*, Societatea Evanghelică Română, 1921.

²⁷⁸ În catalogul BAR sunt înregistrate circa 40 de traduceri (broșuri și cărți) publicate de Cornilescu în perioada 1915-1922. Cel mai timpuriu articol pe care îl cunoaștem este „O trebuință a vremurilor de acum” (după o scriere a pastorului elvețian *Frank Thomas*, 1862-1928), în: *Păstorul ortodox*, IX (1910), 12.

„Nu pot trece neamintită aci o lucrare mai nouă, și carea este o operă literară, a dlui D. Cornilescu, care ne-a dat la București 1920, în editura Societății Evanghelice Române, Noul Testament într'o traducere foarte originală, – mă gândesc la traducerile latinești ale humaniștilor! – carea însă totuș nu este și nu va putea deveni Biblia celor mulți, biblia popoului românesc, de carea avem nevoie astăzi. Lipsește traduceri dui Cornilescu și coloritul acela arhaic, vechiu, al cuvântului lui Dumnezeu, lipsește aceea ce la statuile de bronz numim *patina* vechimii, carea dă preț și valoare statuei”²⁷⁹.

Gala Galaction, inițial deschis față de noua traducere, o găsea prea tributară *versiunii franceze Segond*²⁸⁰. Ulterior, și-a nuanțat părerile:

„Deși cu puțin simț literar, totuși Cornilescu a izbutit să ne dea o traducere curgătoare și cât se poate de înțeleasă. [...] Din nefericire, opera lui Cornilescu este tendențioasă și eretică. El a căutat să introducă în traducere concepțiile și teoriile sale protestante”²⁸¹.

Comunitățile neoprotestante (adventistă și baptistă) s-au arătat ostile, deoarece textul lui Cornilescu crea o ruptură în raport cu *Biblia de la Iași*. Totuși, traducerea lui s-a bucurat de popularitate, mai ales în cercul credincioșilor de la *Biserica Sf. Ștefan* (Cuibul-cu-Barză) din București și a continuat să câștige noi adepți, între cei care considerau necesară înnoirea limbajului biblic. În contextul așa-numitei „afaceri de la Cuibul-cu-Barză”, atât convingerile teologice, cât și traducerea lui Cornilescu au intrat în atenția ierarhiei bisericești. La scurtă vreme, în vara anului 1923, Cornilescu a devenit *persona non grata* și a plecat din țară, fără a mai reveni vreodată. În anul următor, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române a condamnat oficial traducerea lui și a interzis atât laicilor, cât și clericilor, folosirea ei²⁸².

²⁷⁹ Victor MACAVEIU, „Spre o nouă ediție a Scripturii românești”, în: *Cultura creștină*, X (1921), 1-2. p. 8.

²⁸⁰ *La Sainte Bible qui comprend l'Ancien et le Nouveau Testament traduits sur les textes originaux hébreu et grec par Louis Segond, Docteur en Théologie*, Paris, 1898.

²⁸¹ G. GALACTION, *Piatra din capul unghiului. Scrisori teologice*, Tipografiile Române Unite, București, 1926. Acest volum epistolar își are origine în controversele stărnite de *mișcarea de la Cuibul-cu-Barză*. Un simpatizant al mișcării, un preot din Moldova, *Toma Chiricuță*, i-a scris lui Galaction o scrisoare în care îi cerea să dovedească heterodoxia *Bibliei Cornilescu*, „pe care Sfântul Sinod a eliminat-o din circulația comunității ortodoxe, pe motivul că ar fi o lucrare făcută cu tendințe protestante. Și acum, deoarece am aflat că Prea Cucernicia Voastră ați procurat Sfântului Sinod dovezile convingătoare despre tendințele protestante ale traduceri lui Cornilescu, am venit, anume, la P.C. Voastră spre a vă ruga să-mi arătați și mie acele locuri din traducere, cari în adevăr să mă convingă despre lipsa de bună credință a autorului...”. Citatul este reprodus la începutul epistolei XIX, p. 83.

²⁸² „Cronica Bisericească Internă”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLIII (1925), 5, p. 293. Rezoluția Sinodului suna astfel: „Constatându-se că traducerea bibliei făcută de d-nul Cornilescu este o traducere care nu corespunde textului canonic normativ în Biserica ortodoxă; Constatându-se că traducerea e făcută tendențios și în spiritul (sic!), ca cititorul din cetirea

Dumitru Cornilescu n-a precizat nicăieri textul original folosit. Anumite versete din traducerea lui sugerează o dependență strânsă în raport cu versiunea Segond, atât în VT, cât și în NT²⁸³. Între lexicoanele pe care le-a folosit și care i-au influențat traducerea a fost și cel al lui Thayer²⁸⁴. Lipsa unui colaborator sau editor l-a expus pe traducător la diverse erori, care au fost remediate abia în următoarea ediție. Semnalăm o greșeală flagrantă în *1 Co* 7,34, verset care aruncă în aer logica textului:

«Tot așa, între femeia măritată și cea nemăritată este o deosebire: cea măritată se îngrijește de lucrurile Domnului, și caută să fie sfântă și cu trupul și cu duhul; iar cea nemăritată se îngrijește de lucrurile lumii, și caută cum să placă bărbatului ei».

*Biblia Cornilescu 1924*²⁸⁵

După plecarea lui din România, Cornilescu a rămas în legătură cu SBB, încercând să obțină sprijinul ei pentru publicarea pe scară largă a traducerii sale. La data de 5 dec. 1923, a avut o întâlnire cu *Robert Kilgour*, unul dintre reprezentanții Societății, pe care l-a informat cu privire la metoda sa de lucru. În perioada respectivă, SBB ar fi fost mai degrabă interesată de revizuirea unui text biblic consacrat. În ziua de 31 dec. 1923, Cornilescu i-a scris lui Kilgour, pledând puternic în favoarea versiunii sale și arătând că o revizuire a Scripturii nu s-ar justifica. A urmat un schimb intens de scrisori între Kilgour și reprezentantul Societății de la Belgrad, *J.W. Wiles*, în urma căruia Kilgour a decis să recomande comitetului editorial tipărirea *Bibliei lui Cornilescu*. Totuși, decizia a fost condiționată de anumite modificări: eliminarea notelor, renunțarea, pe cât posibil, la intertitluri și înlocuirea parafrazelor cu formulări mai literale. Unul dintre terme-

ei, să ajungă la interpretări cu totul protivnice doctrinelor Bisericii ortodoxe, ...se recomandă cititorilor creștini ortodoxi (sic!) a se folosi numai de acele texte și traduceri folosite de Biserica noastră. Preoții și toți clericii sunt cu desăvârșire opriți a se folosi în predicile și studiile lor de textul traducerii Cornilescu”.

²⁸³ Pentru detalii, vezi Emanuel CONȚAC, „Influența versiunii SEGOND asupra versiunii CORNILESCU 1921”, în: *Receptarea Sfintei Scripturi între filologie, hermeneutică și traductologie*, Lucrările simpozionului național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, Iași, 28-29 oct. 2010, Eugen MUNTEANU et alii (eds), Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011, pp. 122-145.

²⁸⁴ Joseph Henry THAYER, *A Greek-English Lexicon of the New Testament, being Grimm's Wilke's Clavis Novi Testamenti*, translated and revised and enlarged by J. H. Thayer, New York, Harper & Brothers, 1886, ed. rev. 1889. Retipăriri în 1901, T. & T. Clark și 1977, Baker Book.

²⁸⁵ *Biblia sau Sfinta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, [trad. D. Cornilescu], traducere nouă, cu trimeteri, Societatea Biblică pentru Răspîndirea Bibliei în Anglia și Străinătate, 1924.

nii controversați era δικαιιοσύνη, tradus de Cornilescu în anumite versete prin „stare a omului după voia lui Dumnezeu, pe care o dă Dumnezeu”²⁸⁶.

Deși Cornilescu a fost reticent în a accepta schimbările propuse, în cele din urmă s-a conformat politicii editoriale a Societății și a modificat textul în consecință. În aug. 1924, traducătorul primea un exemplar din noua versiune, tipărită într-un tiraj de 15.000 de bucăți. În anii următori, avea să fie retipărită în cantități impresionate pentru vremea respectivă: dacă înainte de apariția versiunii Cornilescu SBB sub 5.000 de exemplare ale Bibliei, în ian.-mart. vânzările au crescut la 25.000 (Bibliei și Noi Testamente). Ulterior aveau să crească și mai mult, astfel încât, potrivit unei scrisori semnate de *J.W. Wiles*, tirajele puse în circulație după 1925 au ajuns la 85.000 și 95.000 de exemplare pe an. Creșterea a fost favorizată și de tipărirea unei *ediții de buzunar* a Bibliei Cornilescu (publicată în 1925).

Acest fenomen n-a trecut neobservat de autoritățile bisericești ale vremii, care, alarmate de succesul neașteptat al *versiunii Cornilescu*, au făcut demersuri pe lângă guvern, în vederea emiterii unui ordin care să le interzică distribuitorilor SBB să vândă Biblia la sate. Ordinul a fost emis pe 22 mart. 1933, ministru de interne fiind pe atunci *G. Mironescu*²⁸⁷. Reprezentatul SBB în Balcani, *J.W. Wiles*, a cerut o audiență la însuși ministrul *Nicolae Titulescu*. La data de 11 mai 1933, a fost primit de acesta și de ministrul de Interne. Cu această ocazie, a aflat că motivul nemulțumirilor ierarhilor era prezența termenului „presbiteri” în *Iac* 5, 14, în loc de „preoți”. Drept contraargument, *Wiles* a invocat *versiunea sinodală folosită în Rusia* (unde apare termenul „presbiter”), arătând că SBB nu acceptă traducerea tendențioasă. Ca urmare a întrevederii, ordinul a fost anulat²⁸⁸.

În deceniile următoare, influența *Cornil. 1924* a continuat să crească, deoarece textul a continuat să fie tipărit, fiind multiplicat mai ales în interiorul *comunităților neoprotestante din România*, care s-au dezvoltat numeric în timpul comunismului. De altfel, îngrădirea de către regim a domeniului studiilor biblice (și implicit a inițiativelor de traducere a Bibliei) a făcut ca versiunea *Cornil. 1924* să nu aibă concurență în comunitățile evanghelice, devenind în timp un adevărat *textus receptus* al acestora. Distribuirea ei s-a făcut în bună măsură clandestin. Singura tipărire permisă în țară de regimul comunist (în circa 5.000 de exemplare) a avut loc în 1987, în urma demersurilor făcute de pastorii bapțiști *Mihai Hușan* (președintele Uniunii Baptiste la acea vreme) și *Vasile*

²⁸⁶ Cf. THAYER, *s.v.* δικαιιοσύνη: „the state acceptable to God which becomes a sinner’s possession through that faith by which he embraces the grace of God offered him in the expiatory death of Jesus Christ” („starea acceptabilă înaintea lui Dumnezeu care devine posesiunea păcătosului prin credința prin care el acceptă harul lui Dumnezeu care i se oferă prin moartea ispășitoare a lui Iisus Hristos”).

²⁸⁷ Scrisoare a lui *J.W. Wiles*, reprezentantul SBB în Balcani, către *Smith* (20 mai 1933) (BSA/E3/3/499/3).

²⁸⁸ *J.W. Wiles* către *Smith*, 20 mai 1933 (BSA/E3/3/499/3).

Talpoș (secretarul general al Uniunii), care s-au deplasat la Londra și au procurat filmul acestei Biblii de la *Societatea Biblică Britanică*²⁸⁹. După Revoluția din 1989, versiunea *Cornil. 1924* a fost retipărită de mai multe ori în formă revizuită. Fiecare proiect ar merita o analiză detaliată, dar ne vom limita la enumerarea și prezentarea pe scurt a edițiilor rezultate:

a) *Biblia internațională de studiu inductiv* (Precept Ministries, 1992). În spatele acestui proiect stă familia de români *Mia* și *Costel Oglîce*. În 1982, pe când studiau la *International School of Theology* (San Bernardino, California), cei doi au descoperit metoda de studiu inductiv promovată de organizația „Precept Ministries”, fondată în 1970 de *Jack* și *Kay Arthur*. La scurtă vreme adoptă această metodă de studiu biblic și încep să traducă diverse materiale pe care le folosesc la întâlnirile cu pastorii din România. După căderea comunismului, cei doi au preluat textul versiunii Cornilescu, au actualizat vocabularul și punctuația conform normelor gramaticale în uz la vremea respectivă și au publicat textul într-o ediție cu note și materiale necesare în studiul biblic individual sau de grup. Corecturile introduse în *ediția BISI* sunt menționate în tabele care precedă VT, respectiv NT.

b) *Biblia de studiu pentru o viață deplină*, Oradea, Life Publishers, 2000, xv + 1924 pp. + anexe. Din perspectiva materialelor de studiu, această ediție urmează „The Full Life Study Bible”, editată de *Donald C. Stamps* (autorul notelor de studiu și al articolelor) și *J. Wesley Adams* (autorul introducerilor la cărțile Bibliei). Textul biblic a fost preluat din *Cornil. 1924*, introducerile și notele fiind traduse de *Aurelian Marinescu*, *Aurel Mihalea* și *Răzvan Mihăilescu*, sub coordonarea lui *Cristian Vasile Roske*. La finalul cărții au fost introduse câteva anexe (numerotate separat): un tabel cu unități de măsură menționate în Biblie, un indice tematic, un program de citire a Bibliei într-un an, o concordanță și o colecție de hărți color. Deși editorul coordonator al acestei versiuni românești nu precizează natura modificărilor introduse în text, o lectură atentă arată că este vorba de corecturi privind ortografia și punctuația. Formele vechi *dela*, *mulțămesc*, *acelaș*, *desbinări*, *pentruca*, *trimes* etc. au fost înlocuite cu *de la*, *mulțumesc*, *același*, *dezbinări*, *pentru ca*, *trimis*. Totodată, s-a renunțat la apostrof („v'a fost dat”) în favoarea cratimei („v-a fost dat”) și a fost introdusă scrierea cu „ă” și „sunt”.

c) *Biblia sau Sfânta Scriptură. Traducerea Dumitru Cornilescu*. Ediție de studiu Thompson, Oradea, Ed. Universității Emanuel din Oradea, 2002, xlvii + 1761 pp. + hărți. Această ediție transpune în românește *The Thompson Student Bible*, binecunoscută în Statele Unite pentru sistemul detaliat de trimiteri biblice. Ediția în limba română „cuprinde aproximativ 2.000 de subiecte biblice, 100 de

²⁸⁹ Vasile TALPOȘ, *Studiu introductiv în legea, istoria și poezia Vechiului Testament*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1999, p. 36, n. 41. La acest episod face referire și Lidia STĂNILOAE IONESCU, „Lumina faptei din lumina cuvântului”. *Împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae*, Humanitas, București, ²2010, p. 330.

casete cu studii biblice tematice, 45 de portrete de personaje biblice marcante și 100 de casete cu informații arheologice actualizate²⁹⁰ și o concordanță cu 40.000 de cuvinte. Ca și în cazul celorlalte retipăriri (Cornil-Bisi, Cornil-Life), colectivul editorial²⁹¹, coordonat de pastorul *Paul Negruț*, a operat modificări minimale, după cum se precizează în *Prefață la ediția în limba română*:

„În această ediție de studiu am păstrat nealterat fondul lexical al textului standard din 1924. S-a intervenit doar la corectarea formelor arhaice ale unor cuvinte și la actualizarea ortografiei și punctuației în funcție de cerințele limbii române contemporane”.

d) *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament cu trimiteri*, cuvintele Domnului Isus în roșu, concordanță și explicații (SBR, 2006). Această ediție constituie cea mai recentă revizuire a textului cornilescian, într-o ediție care prezintă cuvintele Mântuitorului în roșu (după modelul unor ediții americane). Lista cuvintelor modificate conform normelor actuale este inclusă la pp. 10-16 din secțiunea cu materiale auxiliare. Tot în această ediție întâlnim un articol intitulat „Rezumat al doctrinei despre Duhul Sfânt”.

Noul Testament din *Cornil. 1924* a fost, de asemenea, revizuit și retipărit în două ediții²⁹², din inițiativa pastorului baptist *Iosif Țon*. Din nefericire, *Introducerea* celor două texte diseminează câteva informații eronate, între care și ideea că „inițial traducerea lui Dumitru Cornilescu s-a publicat cu aprobarea autorităților eclesiale ortodoxe”²⁹³. După cum explică *Iosif Țon* în același text introductiv, revizuirea este mult mai profundă, schimbările fiind clasificate în mai multe categorii: a) folosirea normelor ortografice și de punctuație ale Academiei Române; b) înlocuirea arhaismelor și a regionalismelor; c) înlocuirea unor elemente de lexic slavon cu termeni de origine latină; d) înlocuirea formelor gramaticale arhaice sau regionale cu unele moderne; e) corectarea greșelilor de traducere (ex., *Flp* 2, 6-7 și 4, 8); f) derivații lui *ῥῶξ* („fire pământescă”) au fost redați prin fost traduși prin „firesc”; g) unitățile de măsură au fost explicate conform precizărilor din NIV; h) denumirile de conducători (regi, guvernatori, comandanți de armată etc.) au fost corecți în conformitate cu originalul; i) în

²⁹⁰ „Cum s-a născut Biblia de studiu Thompson”, în: *Biblia sau Sfânta Scriptură. Traducerea Dumitru Cornilescu*. Ediție de studiu Thompson, Oradea, Ed. Universității Emanuel din Oradea, 2002, p. xi.

²⁹¹ Colectiv editorial: *Remus Burcă, Iulian Necea, Daniel Cojiță, Corneliu Simuț, Ramona Simuț, Alina Burcă*; consultanți de specialitate: *Petrică Vidu, Adrian Giorgiov, Onisim Mladin, Gheorghe Dobrin, Doru Hnatiuc, Ilie Țundrea*.

²⁹² *Noul Testament al Domnului nostru Isus Cristos*, trad. D. Cornilescu, revizuită, Ed. Lumina Lumii, Korntal, 2000, 568 pp., cu o introducere semnată de *Iosif Țon* (Societatea Misionară Română, Oradea) și *Adolf Novak* (Ed. Lumina lumii, Korntal, Germania). A doua ediție, într-un format mai mare, cu coperte de culoare verde, a fost publicată în 2003. Prefața celor două ediții este identică.

²⁹³ *Introducere*, p. 5, în: *Noul Testament al Domnului nostru Isus Cristos*, trad. D. Cornilescu, revizuită, Ed. Lumina Lumii, Korntal, 2000.

locul termenului „rob” a fost folosit neologismul „sclav”, acolo unde el face referire la statutul social.

*Biblia Cornilescu 1931*²⁹⁴

Despre Biblia „britanică” 1931 se crede că a fost tradusă de Cornilescu din dorința de a răspunde criticilor celor care i-au reproșat libertățile pe care și le-a luat în edițiile precedente. Această presupusă nouă versiune (pornind de la textele originale) ar fi avut deci rolul de a dovedi că traducătorul are capacitatea și de a produce un text literal, după metoda folosită de ceilalți traducători de până la el.

Documentele din arhiva SBB arată însă că *D. Cornilescu* n-a făcut o traducere nouă, ci o revizuire a *Bibl. 1911*. Adeptă a principiului că *Biblia trebuie să fie publicată în diferite formate, pentru diferite categorii de cititori*, în 1929 Societatea era pe punctul de a republica o Biblie în format mare („de familie”), folosindu-se de vechile plăci tipografice. Cornilescu a luat cunoștință de acest proiect și i-a scris lui *Robert Kilgour*, atrăgându-i atenția asupra numeroaselor neologisme supărătoare din ediția 1911. Traducătorul propunea culegerea textului din nou, adăugând: „Mă ofer să revizuiesc întregul text, pentru a schimba toate cuvintele franțuzești și străine care au făcut versiunea precedentă atât de expusă criticilor din acest punct de vedere, și să confrunt textul cu originalul”²⁹⁵. La sfârșitul scrisorii, Cornilescu anexa și o mică listă cu versete sau secțiuni problematice²⁹⁶. Una dintre aceste secțiuni este *2 Rg 24, 6-7*, afectată de două haplografii, după cum se poate constata prin compararea *Bibl. 1874* și a *Bibl. 1911*. Versetele scrise cu aldine în *Biblia de la Iași* lipsesc în *ediția 1911*:

Bibl. 1874	⁶ «Atuncea eî veniră până la Galaadū și in pământulū Tahtimū-Hodși și eî veniră la Danū-Iaanū și imprejurū până la Sidonū; ⁷ Și eî veniră până la cetatea Tirū și în tôte cetățile Heveilorū și a Cananeilorū, și eșiră spre partea de médă-di a lui Iuda cătră Beerū-Şeba».
Bibl. 1911	⁶ «Atuncia ei veniră la Dan-Iaan și împrejur până la cetatea Tir și în toate cetățile Heveilor și a Cananeilor, și ieșiră spre partea de miazăzi a lui Iuda către Beer-Şeba».

După cum se poate constata lesne, prezența unor cuvinte care se repetă (*veniră, până la*) este cauza acestui *parablepsis multiplu*. Aceste omisiuni și altele sugerează că editarea *Bibl. 1911* s-a făcut neglijent și că o corectare a ei ar fi fost binevenită. În orice caz, Cornilescu arunca în balanță încă un argument important:

²⁹⁴ *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, cu trimeteri. Biblia română traducere nouă după textul original*. București, Societatea Biblică pentru Răspândirea Bibliei în Anglia și Străinătate, 1931.

²⁹⁵ *Cornilescu către R. Kilgour*, 31 iul. 1929 (BSA/E3/3/499/3).

²⁹⁶ Cele mai multe sunt haplografii: *1 Rg 22, 18; 2 Rg 2, 10; 2 Rg 3, 23; 2 Rg 19, 11; 2 Rg 23, 25*.

„Voi face munca fără a fi remunerat, din dorința de a vedea Societatea producând un lucru de cea mai bună calitate și din dragoste pentru țara mea”. Robert Kilgour i-a acceptat oferta, invitându-l la o discuție în cadrul căreia să fie stabilite coordonatele proiectului²⁹⁷. În ziua de 20 aug. 1929, cei doi au discutat amănunțele revizuirii, pe care Cornilescu a declarat-o necesară mai ales la Vechiul Testament. Kilgour s-a arătat interesat să folosească textul vechitestamentar din traducerea produsă de Cornilescu, însă traducătorul a recunoscut că ea nu fusese revizuită și i-a reamintit editorului că Vechiul Testament era deja pregătit pentru tipar atunci când i s-a pus în vedere să alinieze traducerea sa la standardele cerute de Societate. În data de 6 sept. 1929, Cornilescu îi cerea lui Kilgour și aprobarea de a include „trimiteri” în textul biblic, precizând că lipsa lor va fi un impediment serios în calea vânzării noii ediții.

Deși spera să finalizeze procesul de revizuire în șase luni, Cornilescu n-a reușit să termine munca decât peste doi ani. Între timp fusese marcat de probleme: pierderea sprijinului financiar din partea prințesei Callimachi (ea însăși afectată de Crahul bursier din oct. 1929) și apariția unei afecțiuni grave a oaselor de la încheietura mâinii drepte (începând cu sept. 1930)²⁹⁸. A reușit să termine revizuirea folosindu-se de o mașină de scris. În ziua de 20 mai 1931, anunța Societatea că a citit colile tipografice cu textul din *Ieremia* 17, iar la sfârșitul lunii octombrie isprăvea munca pentru toată Biblia.

Nu doar procesul de revizuire a fost îndelungat și cu multe obstacole, ci și cel de tipărire. După cum în scria *J.W. Wiles* lui *Kilgour*, „România nu este Anglia”: tipografia „Ionescu” a reziliat contractul, încalcându-și toate obligațiile morale, iar Wiles a fost pus în situația de a-și recupera hârtia pe care amenințau să o sechestreze creditorii²⁹⁹. În ciuda tuturor problemelor, Biblia ieșea de sub tipar în dec. 1931.

Deși a avut o circulație restrânsă și a fost puțin cunoscută publicului, *Cornil. 1931* s-a bucurat de o retipărire (în formă revizuită), după căderea regimului comunist. Mai întâi a fost tipărit *Noul Testament cu Psalmi* (1998)³⁰⁰, iar la scurtă vreme întreaga *Biblie* (2001)³⁰¹. Revizorii încercau astfel să suplinească lipsa unei traduceri literale a Bibliei în limba română, dar erau conștienți că *ediția din 1931* nu poate fi repusă în circulație fără modificări. Prin urmare, s-a operat „actualizarea lingvistică, lexico-gramaticală, a textului”, dublată de „prezentarea cursivă a textului”, prin eliminarea titlurilor și a textelor paralele. Adăsurile necesare pentru a face traducerea mai clară sunt scrise cu litere cursive,

²⁹⁷ *R. Kilgour* către *D. Cornilescu*, 15 aug. 1929 (BSA/E3/3/499/3).

²⁹⁸ *D. Cornilescu* către *R. Kilgour*, 17 apr. 1931 (BSA/E3/3/499/3).

²⁹⁹ *J.W. Wiles* către *R. Kilgour*, 12 dec. 1931 (BSA/E3/3/499/3).

³⁰⁰ *Noul Testament. Psalmii*, București, 1998, tipărit de Gute Botschaft Verlag, Dillenburg, Germania.

³⁰¹ *Biblia. Traducere literală nouă, completată, revizuită și actualizată, cu subtitluri și texte paralele marginale și ad-notări de traducere în subtext*, București, 2001.

iar notele de subsol conțin uneori lecțiuni alternative de text, dar fără indicarea manuscriselor reprezentative.

*Noua Traducere Românească (2007)*³⁰²

Noua Traducere Românească, publicată în anul 2007, este rezultatul unui proces îndelungat și sinuos pe care îl vom rezuma în cele ce urmează. Evaluat în linii mari, am putea spune că procesul a avut trei etape, asociate cu numele celor trei coordonatori succesivi ai proiectului: *Sorin Sabou* (1994-1999), *Silviu Tatu* (2000-2003) și *Ioan Giosan* (2004-2007).

Pentru a înțelege contextul mai larg care a dus la realizarea acestui proiect trebuie să precizăm mai întâi că el a fost precedat de publicarea în România a unui Nou Testament tradus după versiunea *Living Bible* (1984, retip. 1991). Deși în Statele Unite *Living Bible* (o parafrază publicată de Kenneth Taylor în 1971) s-a bucurat de o popularitate enormă³⁰³, succesul ediției românești a fost invers proporțional cu cel al ediției englezești, probabil din cauza gravelor *inadecvări de registru*³⁰⁴ și a *colocvialismului*³⁰⁵.

La începutul anilor '90, *Living Bibles International* (organizația care promova *Living Bible*, în continuare LBI) a fuzionat cu *International Bible Society*. Organizația rezultată (IBS) și-a propus să publice în limba română o versiune tradusă conform principiilor de echivalență dinamică. În anul 1994, IBS a stabilit primele contacte cu *Societatea Misionară Română* (condusă de *Iosif Țon*), partenerul român în acest proiect. Pentru munca de traducere au fost implicați soții *Simona* și *Sorin Sabou*, care au obținut permisiunea de a realiza o versiune a Noului Testament după *principiile echivalenței dinamice*, pornind de la textul grecesc, nu de la versiunea în limba engleză. Din echipă au mai făcut parte *Iosif Țon* (revizor teologic), *Agnes Dragomir* și *Maria Alexandrescu* (revizori literari) și *James Courter* (revizor din partea IBS). Noul Testament a fost publicat în 1998³⁰⁶. La scurtă vreme după fuziunea dintre LBI și IBS, politica editorială s-a modificat substanțial, în sensul că s-a renunțat la principiile echiva-

³⁰² *Biblia, Noua traducere în limba română*, International Bible Society, 2007.

³⁰³ Circa 40 de milioane de exemplare vândute în perioada 1971-1997. Pentru detalii despre această versiune, vezi: Bruce Manning METZGER, *The Bible in Translation. Ancient and English Versions*, Baker Academic, Grand Rapids, 2001, pp. 179-182.

³⁰⁴ *Mt 3, 1*: «Ioan Botezătorul a început să predice în pustiu în Iudeii. Tema sa permanentă era aceasta: Întoarceți-vă de la păcatele voastre...»; *Mt 3, 7*: «Pui de șerpi!, i-a pus el în gardă. Cine v-a avertizat să fugiți de mînia viitoare?».

³⁰⁵ *Lc 5, 17-18*: «(Nu știu cum se făcea că oamenii aceștia răsăreau ca din pământ, venind din toate satele Galileii și Iudeii, ba încă și de la Ierusalim.) Și puterea tămăduitoare a Domnului era în el mereu. Cînd, ce să vezi! Niște oameni veneau cu un pat, pe care transportau un paralytic». Exemplele pot fi mult mai numeroase.

³⁰⁶ Informațiile mi-au fost puse la dispoziție de *Sorin Sabou*, în oct. 2009.

lenței dinamice (aplicate în *Living Bible*) și a fost adoptat *modelul NIV*³⁰⁷, care îmbină atât echivalența formală, cât și cea dinamică.

După finalizarea Noului Testament a început traducerea Vechiului Testament, pentru care au fost angajați *Sorin Sabou* și *Silviu Tatu*. Cel dintâi a tradus circa 30% din textul veterotestamentar³⁰⁸ (Facerea, Exodul, Leviticul, Iov, Isaia, Ioel, Obadia, Iona, Naum, Țefania, Hagai, Maleahi)³⁰⁹, dar la finalul lui 1999 a pus capăt colaborării cu IBS. Începând cu anul 2000, proiectul a fost coordonat de *Silviu Tatu*, care a recrutat mai mulți traducători tineri (în majoritate, studenți la teologie) pentru continuarea traducerii. Cărțile traduse de Sorin Sabou au fost revizuite substanțial de noii membri ai echipei, motiv pentru care acesta nu și le mai recunoaște ca fiind traducerea lui³¹⁰. Silviu Tatu, pe atunci cadru didactic la Universitatea „Emanuel” din Oradea, a tradus circa 30% din textul VT: Rut, 1 și 2 Cronici, Ezra, Neemia, Estera, Psalmii, Eclesiastul, Ezechiel, Daniel, Osea, Amos, Mica, Habacuc.

Ceilalți membri ai echipei de traducere (sau revizuire) a Vechiului Testament au fost următorii: *Tiberiu Pop* (1 și 2 Samuel, Isaia), *Ioan Giosan* (Exod, Levitic, Judecători, Ioel, Țefania), *Adrian Plămadă* (Numeri, Ieremia), *Pavel Miron* (Genesa, 1 Împărați, Obadia, Iona, Hagai, Maleahi), *Claudiu Dobra* (Deuteronom, Plângerile lui Ieremia), *Sorin Petru Munteanu* (Iosua, Cântarea Cântărilor, Zaharia), *Adrian Radu Rusu* (2 Împărați), *Alex Radu* (Iov), *Daniel Cojiță* (Proverbe). Procesul de revizuire s-a desfășurat sub îndrumarea lui *James L. Courter*, specialist în antropologie și traducerea Bibliiei.

NTR introduce o terminologie modernă, după cum arată următoarele exemple, preluate din primele zece capitole din *Evanghelia după Marcu*:

1, 20 μετὰ τῶν μισθωτῶν – „împreună cu cei angajați”; 1, 24 ἀπολέσαι – „să distrugi”; 2, 9 τὸν κράβαττον – „targa”; 2, 14 τὸ τελώνιον – „masa unde se colectau taxele”; 2, 15 τελῶναι – „colectorii de taxe”; 2, 26 τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως – „pâinile prezentării”; 3, 12 πολλὰ ἐπετίμα – „atenționa cu severitate”; 4, 21 ὁ λύχνος – „felinarul”; τὴν λυχνίαν – „suport”; 6, 4 ἄτιμος – „fără onoare”; 6, 20 συνετήρει – „proteja”; 6, 21 τοῖς χιλιάρχοις – „ofițerilor”; 6, 27 σπεκουλάτορα – „călău”; 9, 12 ἀποκαθιστάνει – „va restaura”; 9, 19 γενεά – „generație”; 9, 20 συνεσπάραξεν αὐτόν – „i-a provocat [copilului] spasme”; 9, 26 πολλὰ σπαράξας – „provocându-i [copilului] convulsii”; 10, 11 μοιχάται – „comite adulter”; 10, 22 κτήματα – „posesiuni”; 10, 41 ἀγανακτεῖν – „să fie indignați”.

³⁰⁷ *The Holy Bible: New International Version*, International Bible Society, Colorado Springs, 1984.

³⁰⁸ *Genesa, Exodul, Leviticul, Iov, Isaia, Ioel, Obadia, Iona, Naum, Țefania, Hagai, Maleahi*.

³⁰⁹ *E-mail de la Sorin Sabou către autor*, 3 oct. 2009.

³¹⁰ *E-mail de la Sorin Sabou către autor*, 23 sept. 2009.

Spre deosebire de *Cornil. 1924* (adevărat *textus receptus* în bisericile neoprotestante), NTR conține un bogat aparat de note (circa 6.000), care explică textul sau semnaleză lecțiuni și traduceri alternative. Pasajele poetice sau citațele vechi-testamentare din NT au fost tipărite de manieră care le face ușor de identificat, ceea ce constituie un real progres în raport cu aproape toate celelalte ediții românești. O altă noutate importantă adusă de NTR este *armonizarea textelor paralele din Evangheliile Sinoptice*. De regulă, edițiile românești sunt caracterizate de variații între Sinoptici, acolo unde terminologia lor în limba greacă este aceeași. Din perspectiva apelului la textele critice (BHS⁴ și NA²⁷)³¹¹, NTR aduce un *plus de acribie* în raport cu celelalte traduceri protestante ale Bibliei. Aspectele mai puțin îmbucurătoare sunt *neologizarea excesivă* a textului și *inadecvarea stilistică*.

Ediții romano-catolice

*Noul Testament Vineri-Anton (1935)*³¹²

Prima traducere a Noului Testament în românește făcută de catolici este realizarea călugărilor franciscani *B. Vineri* și *Gh. Anton*. Primul fascicul din această versiune (*Sfânta Evanghelie după Matei*) a fost tradus de B. Vineri, fiind publicat în 1916 în tipografia „Serafica” a fraților minoriți din *Hălăucești* (astăzi jud. Iași). Tipărirea separată a celor patru evanghelii a fost urmată de publicarea Noului Testament, în 1935, la *Săbăoani* (jud. Roman). Textul a avut parte de revizui și retipăriri în Italia, la *Padova*, în 1959, 1967 și 1993, prin grija ordinului franciscan.

*Noul Testament Pascal*³¹³

A doua traducere integrală a NT pentru catolici a fost realizată de pr. *Emil Pascal* la Paris, în 1975. A fost retipărit în 1976, 1990, ajungând în 1992 la a patra ediție, în a cărei foaie de titlu ne anunță că numărul de exemplare tipărite a ajuns la 117.000³¹⁴. Prin comparație cu *Nt. Vineri-Anton*, *Nt. Pascal* este un

³¹¹ *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Karl Ellinger și Wilhelm Rudolph (eds), Stuttgart, 1984. *Novum Testamentum Graece, 27th edition*, in the tradition of Eberhard Nestle and Erwin Nestle, ed. Barbara și Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1993.

³¹² *Noul Testament. Cele patru evanghelii, Faptele Apostolilor, Epistolele – Apocalipsul, cu binecuvântarea autorităților bisericesti*, Editura Tipografiei „Serafica”, Săbăoani, Jud. Roman, 1935 [traducători: B. Vineri și Gh. Anton, preoți franciscani conventuali].

³¹³ *Noul Testament*, tradus și adnotat de Pr. Dr. Emil Pascal, a patra ediție, neschimbată, de la 17 000 la 117 000 de exemplare, Paris, Éditions du Dialogue, Société d'Éditions Internationales, 1992.

³¹⁴ *Noul Testament*, tradus și adnotat de Pr. Dr. Emil Pascal, a patra ediție, neschimbată, de la 17 000 la 117 000 de exemplare, Société d'Éditions Internationales, Éditions du Dialogue, Paris, 1992.

important pas înainte, mai ales grație elementelor menite să-l ajute pe cititor: a) o introducere de 76 de pagini care prezintă sumar conținutul fiecărei cărți biblice, așezându-le în context istoric; b) aparatul de note traductologice, istorice sau exegetice; c) tabloul sinoptic referitor la activitatea pământească a Mântuitorului; d) indicele tematic și e) indicele de nume; f) calendarul israelit; g) tabelul cu unități de măsură și h) cele mai importante date cronologice din primul secol al erei creștine.

Spre deosebire de alte ediții ale NT, aceasta prezintă textul pe o singură coloană, așezând numerotația versetelor pe margine, ceea ce face ca lectura să fie mai fluentă. Marginile exterioare ale textului conțin numeroase trimiteri paralele. Peste tot, textul este segmentat în secțiuni marcate de titluri, iar citatele din Vechiul Testament și textele poetice (ex., cântările din Ev. după Luca) sunt scrise cu un alineat suplimentar, ceea ce le face mai ușor de reperat.

Scopul pe care și l-a propus traducătorul este declarat în *Prefață*:

„Prezenta ediție a Noului Testament încearcă să redea adevărurile veșnice într’o limbă de azi, pe înțelesul cititorilor Români din vremurile noastre, ca Vestea cea Bună adusă omenirii de Isus Hristos să apară în toată prospețimea ei nealterată”.

Evaluată din perspectiva acestui deziderat, traducerea se dovedește multumitoare, dacă facem abstracție de *greșelile minore de redactare*³¹⁵, de anumite *inconsecvențe*³¹⁶ ori de unele *inadecvări stilistice*, din care enumerăm selectiv câteva, din epistola 1 Corinteni:

– 1, 9 Adjectivul πιστός este tradus prin „de credință”, echivalent neobișnuit în limba română. Sintagma corectă este „de încredere”.

³¹⁵ La p. 510, în n. 15 întâlnim forma „Purgator”, iar la n. 17 forma „falșe” (i.e. „false”). Foarte originală este și forma „sodomiști” (i.e. sodomiți) pentru gr. ἁρσενικοῖται (6, 9). În 9, 10 este folosită forma greșită „treeră”. În 11, 4-5 se întâlnesc câteva virgule între subiect și predicat. Forma „deasemenea” (11, 25) este incorectă. Formele de prezent ale verbului „a suferi” (din 12, 26) sunt și ele greșite: „un mădular suferă” (corect: „suferă”) și „mădulele sufără” (corect: „suferă”).

³¹⁶ Numele Στεφανῶς (3x în NA²⁷) este redat atât prin „Ștefan”, cât și prin „Stefanas”. Termenul δόξα (2x în 11, 7) este tradus diferit în mod nejustificat: întâi prin „mărire” („mărirea lui Dumnezeu”) și apoi prin „cinstă” („cinstea bărbatului”). Termenul ποτήριον (8x în NA²⁷) este redat prin „potir” în cap. 10 și prin „cupă” în cap. 11. Traducerea consecventă a sintagmei ἐκ μέρους (4x în cap. 13) este crucială pentru înțelegerea corectă a firului argumentativ paulin. Din păcate, traducătorul redă expresia diferit de fiecare dată („țărnută”, „mărginită” 13, 9; „ceea ce este nedesăvârșit” 13, 10; „în parte” 13, 12) și astfel obscurizează legătura evidentă dintre v. 9-10 și v. 12. Termenul πνεῦμα a fost tradus uneori prin „spirit” iar alteori prin „suflet”, în interiorul aceleiași verset (14, 15): «Mă voi ruga cu sufletul (gr. τῷ πνεύματι), dar mă voi ruga și cu mintea. Voi înălța imn cu spiritul (gr. τῷ πνεύματι) dar îl voi înălța și cu mintea».

- 7, 5 Formula «să vă dedați la rugăciune» nu este cea mai fericită, având în vedere că verbul „a se deda” este folosit adesea cu sens peiorativ („a prinde poftă de ceva rău”).
- 7, 29 Sintagma «timpul este restrâns» (ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστίν) este neobișnuită în limba română.
- 10, 23 Sloganul πάντα ἔξεστιν (6, 12; 10, 23), tradus prin «toate sunt învoite», ar putea fi tradus mai firesc prin «toate sunt îngăduite».
- 13, 3 Un binecunoscut verset din „Imnul dragostei” este redat după cum urmează: «Dacă întreaga mea avuție aș da-o în pomeni, și corpul meu l-aș da pe foc, să ard...»
- 14, 28 Traducătorul complică în mod inutil textul: «Dacă nu este cine să dea lămuriri (gr. διερωτηνυτής), să se observe tăcerea în adunare (gr. σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ)». O traducere mai naturală ar trebui să redea textul după cum urmează: «Dacă nu există un tălmăcitor, să tacă în adunare».
- 16, 5 «La voi am să vin în trecere peste Macedonia, căci trec peste Macedonia». Folosirea prepoziției „peste” este nepotrivită, fiindcă dă impresia că apostolul intenționează să ajungă la Corint trecând în zbor peste provincia din nordul Greciei!

Mai notăm că traducătorul *folosește cu precădere lexicul latin* („Spirit / spirit” în loc de „Duh / duh”), chiar și acolo unde folosirea unui termen slavon ar fi însemnat evitarea unor cacofonii (de ex. „că corpurile” 6, 15, 19; „cu corpul” 10, 16). Pe alocuri, lexicul este înnoit cu ajutorul unor neologisme stridente precum: *persoanele* (1, 15); *scandal* (1, 23); *persecutați*, *insultați* (4, 12), *imitatorii* (4, 16), *gratuit* (9, 18).

*Noul Testament Budău-Bulai (2002)*³¹⁷

Această traducere a NT este rodul colaborării dintre preoții *Alois Bulai* și *Anton Budău*, ajutați de o echipă redacțională³¹⁸, sub supravegherea episcopului catolic de Iași, *Petru Gherghel*. Ca și *Nt. Pascal*, prezenta versiune este însoțită de texte introductive pentru fiecare carte și de ample note explicative, care unele ocupă jumătate de pagină. La final au fost publicați mai mulți indici (de note, de teme biblice, de lecturi liturgice), o sinopsă, un tabel cronologic, un indice analitic al cărților NT, prezentarea unităților de măsură, învățătura Magisteriului despre revelație și o colecție de hărți. Disponerea textului în pagină este pe o singură coloană, cu numeroase intertitluri și cu trimiteri paralele pe margine.

Din *Cuvântul Înainte* scris de pr. Alois Bulai aflăm că textul-sursă al acestei versiuni este *The Greek New Testament*, ed. a 3-a, iar informațiile din notele

³¹⁷ *Noul Testament*, traducere, introduceri și note: pr. Alois Bulai și pr. Anton Budău, Sapienția, Iași, 2002.

³¹⁸ Din echipă au mai făcut parte Pr. *Iosif Răchiteanu*, Pr. *Ștefan Lupu*, Pr. *Cornel Cadar* și *Gheorghe Albert* (ultimii trei, în calitate de corectori) și *Fabian Tiba* (tehnoredactor). Între cei care au susținut proiectul se numără episcopul auxiliar *Aurel Percă* și monseniorul *Grigore Duma*.

de subsol se bazează pe cele mai recente comentarii biblico-exegetice. Lexicul folosit de traducători este mai degrabă modern, iar pe alocuri se folosește *echivalența dinamică*, expresiile din original fiind explicate adeseori în notele de subsol. În continuare vom semnală câteva trăsături ale acestei versiuni, luând ca studiu de caz *epistola 1 Corinteni*. Remarcăm preferința traducătorilor pentru neologisme (*scandal*, 1, 23; *administratori* 4, 2; *atlet* 9, 25; *coroană*, 9, 25) și pentru parafrază sau echivalență dinamică (2, 3 τρόμος πολλῶ – *cuprins de neliniște*; 2, 14 ψυχικός – *numai cu firea lui*; 4, 4 οὐδὲν γὰρ ἐμαντῶ σύννοϊδα – *conștiința nu mă acuză cu nimic*; 6, 9 μαλακοί – *cei cu perversiuni sexuale* etc.). Traducătorii nu au rețineri în a polemiza cu exegeza protestantă, după cum arată nota explicativă de la 9, 5: „Sensul expresiei «femeie soră» este de *colaboratoare creștină* (soră îngrijitoare). Este eronată traducerea protestantă: *soră care să fie nevasta noastră*”. Unii echivalenți folosiți nu sunt probabil cei mai inspirați: σχίσματα (1, 10) este redat prin „dezordini”; ζημωθήσεται (3, 15) este echivalat prin „va fi pedepsit”; ὁ δρασσόμενος (3, 19) este tradus prin „El îi va pierde” (în loc de „va prinde”), iar declarația Apostolului din 9, 21 („am devenit un fărâdelege”) nu redă corect nuanța din original ([ἐγενόμην] ὡς ἄνομος).

Prezența în colectivul editorial a mai multor corectori a făcut ca această ediție să fie un progres în raport cu *Nt. Pascal*, dar n-a fost suficientă pentru a elimina complet erorile. În 11, 5, probabil din cauza neatenției persoanei care a transcris textul pentru tipar, finalul versetului a ajuns să sune după cum urmează: *este același lucru ca și cum ar fi răioasă* (gr. ἔν γὰρ ἐστὶν καὶ τὸ αὐτὸ τῆ ἐξυρημένῃ).

Ediții supraconfesionale

În secțiunile precedente am văzut că cele mai multe ediții ale Scripturii în limba română sunt afiliate confesional. Există însă și câteva excepții: *Septuaginta* publicată la Iași în 6 volume (= 8 tomuri) și *Noul Testament* în traducerea biblistului și patrologului Cristian Bădiliță. În continuare vom prezenta pe scurt câteva informații despre cele două proiecte.

Septuaginta de la Iași (2004-2011)

Traducerea Septuagintei în limba română după o ediție critică modernă se datorează inițiativei patrologului *Cristian Bădiliță*, care semnală încă din 1996 „viciul de metodă” caracteristic versiunilor sinodale ale Bibliei publicate începând cu 1936. În respectivul text, actualizat și republicat în *România literară*³¹⁹ (și apoi în volumul *Glafire*)³²⁰, autorul sancționa pe drept „metoda amestecului surselor”,

³¹⁹ Cristian BĂDILITĂ, „Septuaginta în limba română (I)”, în: *România literară*, XXXVII (2004), 10, pp. 18-19 și „Septuaginta în limba română (II)”, în: *România literară*, XXXVII (2004), 11.

³²⁰ C. BĂDILITĂ, *Glafire. Nouă studii biblice și patristice*, Polirom, Iași, 2008, pp. 221-239.

practicată de traducătorii de la 1936 (*Vasile Radu, Gala Galaction, Nicodim Munteanu*) și moștenită apoi, din inerție, în versiunile-ficică ale acelei versiuni.

Din dorința de a remedia această situație inacceptabilă pentru o Biserică Răsăriteană (care se alimentează dogmatic din scrierile Părinților greci, cititori și comentatori ai Septuagintei), patrologul propunea o întoarcere la Septuaginta, tradusă după cele mai bune texte critice. În acest scop, a adunat în jurul său o echipă de 21 de traducători, folosind ca model *Bible d'Alexandrie*, celebra traducere în franceză a Septuagintei, în curs de publicare la Editura Cerf. Primele demersuri practice au avut loc în 2001, când C. Bădiliță i-a trimis lui Andrei Pleșu dosarul „Septuaginta”, cu propunerea ca acest important proiect să se desfășoare în cadrul Colegiului „Noua Europă”. Prin intermediul lui Andrei Pleșu, proiectul a găsit un susținător important în persoana omului de afaceri *Sorin Marin*, președintele fundației „Anonimul”³²¹. Editura Polirom, pentru care Cristian Bădiliță făcuse câteva traduceri importante, a fost aleasă ca partener și a pus la dispoziția proiectului o echipă editorială cu experiență, alcătuită din *Ioan-Florin Florescu, Cezar Petrilă, Mihai-Silviu Chirilă, Constantin Mihaescu, Cezar Țabârnă și Radu Răileanu* (autorul copertei)³²².

După stabilirea echipei de traducători, au avut loc primele întâlniri de lucru (2003), pentru armonizarea metodei de lucru. În anii următori aceste întâlniri aveau să aibă loc cu regularitate, oferindu-le traducătorilor posibilitatea de a interacționa unii cu alții și de a prezenta problemele de traducere întâlnite³²³. Începând cu 2004, cele 8 tomuri au început să fie publicate într-un ritm alert (în medie de unul pe an), după cum urmează: 2004 – vol. 1 (Pentateuhul) și vol. 2 (Iisus Nave, Judecătorii, Ruth, 1-4 Regi); 2005 – vol. 3 (1-2 Paralipomene, 1-2 Ezdra, Ester, Iudit, Tobit, 1-4 Macabei); 2006 – vol. 4/I (Psalmii, Odele, Proverbele, Ecleziastul, Cântarea Cântărilor); 2007 – vol. 4/II (Iov, Înțelepciunea lui Solomon, Înțelepciunea lui Iisus Sirah, Psalmii lui Solomon); 2008 – vol. 6/II (Iezechiel, Suzana, Daniel, Bel și Balaurul); 2009 – vol. 5 (Cei doisprezece profeți); 2011 – vol. 6/I (Isaia, Ieremia, Baruh, Plângeri, Epistola lui Ieremia).

Această versiune, opera unui colectiv științific preponderent laic, este cea de a doua traducere a textului Septuagintei în română, după cea făcută de *spătarul Milescu*, trecută prin revizuirii succesive (în Moldova și Țara Românească) și publicată la București în 1688. Deși realizare a unor mireni, *Septuaginta de la Iași* (numită și „Septuaginta de la NEC”) „nu se înțelege pe sine ca o lucrare paralelă cu aceea a Bisericii sau – cu atât mai puțin – ca o lucrare polemică”,

³²¹ C. BĂDILITĂ, „Raport final despre Septuaginta”, în: *Timpul* din București, 14 iul. 2011.

³²² C. BĂDILITĂ, „Raport final despre Septuaginta”.

³²³ Ștefan COLCERIU, „The NEC Septuagint Project”, în: *Quaderni della Casa Romana di Venezia*, VIII, 2010, Atti del Congresso Internazionale „La Tradizione Biblica Romana nel Contesto Europeo” (Venezia, 22-23 apr. 2010), E. MUNTEANU et alii (eds), Ed. Universității „A.I. Cuza”, Iași, 2010, p. 115.

scrie Andrei Pleșu în textul care deschide primul volum³²⁴. Atuurile cele mai importante ale acestei traduceri sunt amplele texte introductive și eruditele note de subsol care elucidează textul grec (uneori prin trimiteri la cel ebraic) ori prezintă receptarea lui în scrierile Părinților Bisericii. Ponderea cea mai însemnată a acestor note provine din ediția franceză a Septuagintei, al cărui prim volum a fost publicat la Paris în 1986.

Colectivul de traducători totalizează 21 de persoane, probabil cel mai mare număr pentru o versiune românească a Bibliei. Prezentăm mai jos lista completă a numelor (în ordine alfabetică) și a cărților biblice traduse: *Cristian Bădiliță* (Geneza, Proverbele), *Smaranda Bădiliță* (Înțelepciunea lui Solomon), *Francisca Băltăceanu* și *Monica Broșteanu* (Psalmii, Iov, Ieremia, Baruh, Plângeri, Epistola lui Ieremia), *Florica Bechet* (1-2 Regi, Suzana, Daniel, Bel și Balaurul), *Gheorghe Ceaușescu* (1-4 Macabei), *Iulia Cojocariu* (Iov), *Ștefan Colceriu* (1-2 Paralipomene, Psalmii lui Solomon), *Ioana Costa* (Deuteronomul, Judecătorii, 4 Regi, Ecleziastul, Iezechiel), *Marius David Cruțeru* (Cântarea Cântărilor), *Vichi Dumitru* (Ester), *Cristian Gașpar* (Cei doisprezece profeți), *Octavian Gordon* (1 Ezdra), *Ștefania Ferchedău* (Tobit), *Theodor Georgescu* (Iudit), *Lia Lupaș* (2 Ezdra), *Eugen Munteanu* (Leviticul, Înțelepciunea lui Iisus Sirah), *Mihai Moraru* (Numerii), *Alexandra Moraru* (Iisus Nave), *Ioan Pătrulescu* (Exodul, 3 Regi, Isaia), *Cristina Costena Rogobete* (Ruth). Activitatea de traducere a fost coordonată de Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu și Dan Slușanschi (acesta din urmă doar pentru primele două volume). Cu excepția vol. 5, coordonatorii au colaborat pentru redactare cu *Pr. Ioan-Florin Florescu*.

O contribuție decisivă au avut cercetătorii „externi” străini, ale căror studii au fost traduse și incluse în ediția românească. Reluăm aici lista întocmită de Cristian Bădiliță în „raportul final despre Septuaginta”: *Marguerite Harl*, *Alain LeBoulluec*, *Paul Harlé*, *Didiê Pralon*, *Gilles Dorival*, *Cécile Dogniez*, *Jacqueline Moatti-Fine*, *Michel Lestienne*, *André Canessa*, *Anna Baudelin*, *Guillaume Bady*, *David-Marc d'Hamonville*, *Françoise Vinel*, *Jean-Marie Auwers*, *Maris Gorea-Autexier*, *Kenneth Atkinson*, *Robert B. Wright*, *Stephan Kessler*, *Eberhard Bons*, *Jan Joosten*, *Danièle Duval*, *Laurence Brottier*, *Michel Casevitz*, *Pierre Sandevour*, *Roselyne Dupont-Roc*, *Thérèse Roqueplo*, *Philippe Le Moigne*³²⁵. Acestora li se adaugă trei cercetători români: *Radu Gheorghiuță*, *Otniel Vereș* și *Constantin Oancea*.

Receptarea acestui proiect (abia terminat) ar putea face obiectul de studiu al unui articol separat. Din multitudinea de recenzii scrise pe marginea celor opt

³²⁴ A. PLEȘU, „Cuvânt înainte”, în: *Septuaginta*, vol. 1, ediție coordonată de C. Bădiliță, F. Băltăceanu, M. Broșteanu, Dan Slușanschi, în colaborare cu pr. Ioan-Florin Florescu, Colegiul Noua Europă/Polirom, Iași, 2004, p. 7.

³²⁵ C. BĂDILITĂ, „Raport final despre Septuaginta”.

tomuri vom semnala aici doar câteva dintre ele³²⁶. Una dintre cele mai timpurii întâmpinări a fost făcută de *Adrian Muraru*, care a publicat un articol critic la scurtă vreme după apariția primului volum³²⁷. Cristian Bădiliță, coordonatorul proiectului a răspuns în paginile aceleiași reviste, *Idei în Dialog*³²⁸, iar A. Muraru a revenit cu un nou text³²⁹. Semnale notabile au venit din partea *Pr. Dumitru Abrudan*. Cunoscutul specialist român le reproșă coordonatorilor lipsa bibliografiei românești („care nu este cu nimic mai prejos decât cea străină”), dar aprecia că „pe măsură ce proiectul se apropie de finalizare, se conturează tot mai mult convingerea că vom avea o ediție critică valoroasă a Septuagintei, în limba română”³³⁰. În ciuda micilor obiecții care i s-au adus, proiectul Septuaginta va rămâne probabil timp de mulți ani cea mai mare izbândă a biblicii românești, cu un succes notabil, măsurat după faptul că în 2004 colectivul de traducători a fost răsplătit cu premiul „Cartea Anului”, decernat de *România literară*, pentru primele două volume din serie.

Noul Testament tradus de C. Bădiliță (2009-)

În paralel cu lucrul la ultimele volume din Septuaginta, Cristian Bădiliță a inițiat un nou proiect pe tărâmul biblicii: *traducerea Noului Testament*. Demersul său nu este asociat cu o anumită Biserică sau confesiune, dar se bucură de un sprijin confesional larg: referenții științifici ai primelor două volume sunt două reputeate cercetătoare romano-catolice, iar între sprijinitorii proiectului întâlnim câțiva laici³³¹, un prelat greco-catolic³³², unul catolic³³³ și doi ortodocși³³⁴.

Evanghelia după Matei, primul volum din cele șapte proiectate³³⁵ a fost publicat în apr. 2009 la Editura Curtea Veche, cu sprijinul Ministerului Culturii, și a beneficiat de o bună expunere mediatică în urma celor două lansări (Iași și București). Al doilea volum *Evanghelia după Ioan* a fost lansat oficial pe 14

³²⁶ Unul dintre primele texte a fost scris de *Cristian Gașpar*, recenzie la *Septuaginta*, vol. 1, Cristian BĂDILITĂ et alii (eds), Colegiul Noua Europă-Polirom, Iași, 2004, în: *Adamantius*, X (2004), pp. 457-458.

³²⁷ A. MURARU, „Septuaginta (recenzie la *Geneza*)”, în: *Idei în Dialog*, II (2005), 4, pp. 14-16.

³²⁸ C. BĂDILITĂ, „Catedrala și chiliile Septuagintei”, în: *Idei în dialog*, II (2005), 5, p. 45.

³²⁹ A. MURARU, „Pietre, lemne și fân: tehnologia unei catedrale”, în: *Idei în dialog*, II (2005), 6, pp. 13-18.

³³⁰ Pr. Dumitru ABRUDAN, „Septuaginta 6/II”, în: *Telegraful Român*, CLVII (2009), 5-8.

³³¹ *Theodor Paleologu*, fost ministrul al Culturii, Cultelor și Patrimoniului; *Constantin Laurențiu Erbiceanu*, președintele Fundației Culturale Erbiceanu; *Valentin Coșereanu*, directorul Memorialului „Mihai Eminescu”, Ipotești.

³³² Episcopul greco-catolic *Virgil Bercea*.

³³³ *ÎPS Ioan Robu*, mitropolit catolic de București.

³³⁴ *ÎPS Calinic Argatu*, arhiepiscopul Argeșului și Muscelului și *ÎPS Iosif Pop*, mitropolitul Bisericii ortodoxe române pentru Europa Occidentală și Meridională.

³³⁵ Structura proiectului se prezintă după cum urmează: vol. 1: *Matei*, vol. 2: *Marcu*, vol. 3: *Luca*, vol. 4: *Ioan*, vol. 5: *Faptele Apostolilor*, vol. 6: *Epistolele*, vol. 7: *Apocalipsa*.

febr. 2010, la Teatrul Național, ca parte a unui eveniment care i-a avut ca invitați și vorbitori pe *Laurențiu Constantin Erbiceanu* și *Francisca Băltăceanu*.

În traducerea sa, Cristian Bădiliță pornește de la ultima ediție a textului critic grecesc (*Novum Testamentum Graece*, NA²⁷, 1993) realizată de cei mai buni specialiști ai domeniului și publicată (cu un aparat critic diferit) și de *Societățile Biblice Unite* (sub titlul *Greek New Testament*, ed. a 4-a)³³⁶. Instrumentele folosite de traducător sunt printre cele mai bune, ceea ce garantează traducerii un mare grad de acuratețe în raport cu originalul grecesc. Semnalăm totuși un mare absent din lista lucrărilor prezentate în *Introducere*, anume lexiconul „Bauer”, ajuns, în versiunea engleză, la a treia ediție (BDAG)³³⁷. În cazul primului volum (*Matei*), textul traducerii, așezat „în oglindă” cu originalul grecesc, este urmat de circa 250 de pagini de comentarii și de 30 de pagini de note patristice, selectate cu grijă, în special din comentariile *Fer. Ieronim* și *Sf. Ilarie de Poitiers*. Al doilea volum (*Ioan*) conține 300 de pagini de comentarii și 43 de pagini cu referințe din istoria interpretării (*Origen, Sf. Chiril al Alexandriei, Fer. Augustin*).

Textul mateian pe care ni-l propune tălmăcătorul este unul proaspăt, substanțial diferit de cel din traduceri precedente și cu numeroase tușe neologice. „Parabolele” au luat locul „pildelor”, „robia” (din Babilon) a devenit „exil”, Iisus nu este „vândut”, ci „predat”, „aluatul” a fost redus la „drojdie”, iar „multa vorbărie” a păgânilor (6, 7) s-a transformat în „poliloghie”. În anumite cazuri chiar, un termen vetust este asociat cu unul neologic, drept pentru care „Iisus grăiește în parabole”. Uneori traducătorul redă textul grecesc foarte literal (19, 5 – „vor fi cei doi într-o singură carne”³³⁸; 24, 22 – „nu s-ar mântui niciun trup”), fără a-și refuza însă pe alocuri formulări inedite: lucruri ascunse de cei înțelepți și „isteți” (11, 25 – gr. συνετόν, „pricepuți”) sunt dezvăluite pruncilor, invitatul fără haină de nuntă „și-a înghițit limba” (22, 12 – gr. ἐφρωθή, „a amuțit”), oamenii din vremea lui Noe „înfulecau și beau” (24, 38), iar ostașilor romani care nu și-au îndeplinit misiunea li se promite că vor fi scăpați „cu fața curată” (28, 14 – gr. ἀμερίμνους, „fără griji”). Lucrătorii din *Mt* 20, 11 nu „cârtesc”, ci „bodobogănesc”, iar Pilat își spală mâinile în public nu pentru că se teme de „tulburare” în popor, ci de „tărăboi”.

³³⁶ Ediția a 28-a, care urmează să fie publicată în câțiva ani, deci înainte ca traducătorul român să-și ducă la bun sfârșit proiectul, nu va aduce probabil modificări substanțiale în textul de bază, ci doar în privința aparatului critic.

³³⁷ Frederick William Danker (ed.), *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, University of Chicago Press, Chicago, 2000. La fel de valoros este și ultimul „Bauer” german (1988), editat de soții Aland, ajuns la a șasea ediție, care însă, spre deosebire de versiunea engleză, nu beneficiază de clasificările semantice propuse de *J.P. Louw* și *E.A. Nida*.

³³⁸ Este interesant că traducătorul preferă o altă soluție decât cea folosită în *Fc* 2, 24 („cei doi vor deveni un singur trup”), în versiunea al cărei autor este (*Septuaginta*, vol. 1, Polirom, Iași, 2004).

Deși unele recenzii la primul volum s-au concentrat preponderent asupra unor soluții discutabile³³⁹, trebuie subliniat că, în ansamblu, traducerea publicată de Cristian Bădiliță este fidelă în raport cu originalul grecesc. Semnalăm, de ex., redarea corectă (prin comparație cu majoritatea traducerilor românești) a versetului din *Mt* 5, 40: «Și celui ce vrea să se judece cu tine și să-ți ia și cămașa (gr. τὸν χιτῶνα), lasă-i și haina de deasupra (τὸ ἱμάτιον)». Mulți traducători au obscurizat înțelesul versetului, pierzând din vedere faptul că χιτῶν și ἱμάτιον sunt două articole de îmbrăcăminte distincte și că nu trebuie confundate³⁴⁰.

După știința noastră, recenziile la *Evangelia după Ioan* încă se lasă așteptate. Probabil că evaluarea cuprinzătoare a demersului inițiat de Cristian Bădiliță va fi posibilă abia după finalizarea celorlalte 5 volume. Actualmente se pregătește pentru publicare traducerea *Apocalipsei*, care probabil va fi lansată în primăvara anului viitor. Erudiția și bogăția de informații din fiecare volum vor face ca această serie să devină una de referință pentru bibliști, clasiști, studenți la teologie ori laici dornici să aprofundeze tainele revelației cuprinse în paginile Noului Testament.

*Noul Testament interconfesional (SBIR)*³⁴¹

În alte țări europene traducerile interconfesionale ale Scripturii nu mai sunt de mult timp o noutate. Versiuni biblice bine cunoscute, precum *TOB* (1988)³⁴² în Franța, *NRSV* (1989) în Statele Unite, *New English Bible* (1970) și *Revised English Bible* (1989), ambele în Marea Britanie, sunt opera unor cercetători dintr-un spectru confesional divers și se bucură de acceptare largă în sânul comunităților creștine, fie protestante, fie catolice. În România, primul proiect de realizare a unei versiuni interconfesionale a Bibliei a început la scurtă vreme după înființarea *Societății Biblice Interconfesionale*, eveniment care a avut loc pe 19 mai 1992³⁴³. La data de 2 mart. 1993 a fost înființat *Comitetul pentru*

³³⁹ A. MURARU, „Epiouision”, în: *Archæus*, XIII (2009), pp. 399-418, articol publicat și în *Studii teologice*, nr. 3/2009. E. CONȚAC, *Evangelia după Matei* (recenzie), în: *Plērōma*, XI (2009), 1, pp. 160-167.

³⁴⁰ *CORNIL. 1924*: «Orișicui vrea să se judece cu tine, și să-ți ia haina, lasă-i și cămașa». *NT. 1951*: «Celui ce voește să se judece cu tine și să-ți ia veșmântul, lasă-i și cămașa»; *BIBL. 1968*: «Celui ce voiește să se judece cu tine și să-ți ia haina, lasă-i și cămașa». Această formulare se regăsește în toate versiunile sinodale ale Bibliei, până la cea din 2008, inclusiv.

³⁴¹ *Noul Testament. Traducere după textele originale grecești*, Societatea Biblică Interconfesională din România, 2009.

³⁴² *Traduction Œcuménique de la Bible*, Société biblique française & éditions du Cerf, 1988.

³⁴³ Membrii fondatori: *Biserica Ortodoxă Română*, *Biserica Reformată-Calvină*, *Biserica Evanghelică Lutherană C.A.*, *Vicariatul Ortodox Sârb*, *Biserica Armeană*, *Vicariatul Ortodox Ucrainian*, *Biserica Unitariană*, *Biserica Penticostală*, *Biserica Evanghelică Lutherană C.A. Sinodo Presbiteriană*, *Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea*. Pe 10 nov. 1998 au aderat la SBIR încă doi membri: *Biserica Baptistă Română* (Uniunea Bisericilor Baptiste din România)

Traduceri și Publicații, care a decis demararea unui proiect pentru o nouă traducere a Bibliei în limba română, făcută de o echipă de traducători din diferite denominațiuni membre ale SBIR. În primă fază a fost publicată o ediție-pilot a epistolelor Pastorale, în anul 2000³⁴⁴. Din nefericire, această primă inițiativă nu s-a finalizat, prin urmare SBIR

„a decis să solicite șase traducători tineri (sau relativ tineri), talentați și, în același timp, bine pregătiți, care să se angajeze la un efort susținut vreme de patru ani, pentru a traduce NT în limba română contemporană, cu o vi-
ziune nouă asupra traducerii textelor sacre”³⁴⁵.

Echipa de traducători a avut următoarea componență: *Smaranda Scriitoru și Cornelia Dumitru* (romano-catolice), *Călin Rotaru și Sabin Preda* (ortodocși)³⁴⁶, *Laurențiu Ionescu* (adventist)³⁴⁷ și *Octavian Baban* (baptist)³⁴⁸. În primă fază, sub coordonarea dr. *Anthony Abela*, consultant UBS pentru România, echipa a publicat în 2006 *Treisprezece epistole ale Noului Testament*, o ediție pilot menită să sondeze terenul înaintea publicării ediției integrale a NT. La finalul acestei broșuri era atașat un chestionar cu ajutorul căruia cititorii puteau trimite feedback *Societății* până la data de 30 iul. 2006. Conform previziunilor din prefața ediției-pilot, întreg NT ar fi urmat să fie publicat în optsprezece luni, dar el n-a ieșit de sub tipar decât trei ani mai târziu.

Potrivit informațiilor din prefață, traducerea, elaborată într-un răstimp de patru ani, este

„după Biblia de la București prima traducere care adoptă principiul traducerii după textele manuscriselor vechi grecești și nu lucrează după metoda comparativă, des folosită în traduceri românești, între alții chiar de Vasile Radu și Gala Galaction, sau chiar de D. Cornilescu”³⁴⁹.

Observăm că în această privință *Nt. SBIR* concurează cu *NTR 2007*, al cărei text se dorește „rodul a aproape un deceniu de lucru intens pe manuscrisele

și *Biserica Baptistă Maghiară din România* (Convenția Bisericilor Creștine Baptiste Maghiare din România).

³⁴⁴ *Epistolele pastorale ale Sfântului Apostol Pavel* (ediție pilot), Societatea Biblică Interconfesională din România, București, 2000. La această ediție au lucrat în primă fază pastorul *John F. Tipei* (pentecostal) și Pr. *Sabin Verzan* (ortodox). Ulterior, colectivul de traducători a fost completat cu drd. *Florin Lăiu* (adventist), Pr. dr. *Constantin Coman*, drd. *Gheorghe Badea* și dr. *Mihail Brânzea* (ortodocși), aceștia având rolul de revizori. În partea care ține de stilistică, o contribuție semnificativă a avut prof. *Teodor Pandrea*.

³⁴⁵ „Prefața traducătorilor TSB (Traducerea Societății Biblice)”, în: *Noul Testament. Traducere după textele originale grecești*, SBIR, 2009, București, p. 7.

³⁴⁶ *Sabin Preda* este lector la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București.

³⁴⁷ *Laurențiu Gabriel Ionescu* este lector la Institutul Teologic Adventist de la Cernica.

³⁴⁸ *Octavian Baban* este conferențiar la Institutul Teologic Baptist din București.

³⁴⁹ „Prefața traducătorilor”, în: *Nt. SBIR*, p. 8.

originale (sic!) ale Vechiului și Noului Testament³⁵⁰. Dacă pretenția *Nt. SBIR* de a fi prima traducere după textele originale grecești ar trebui corectată cu o incursiune în istoria traducerii Bibliei în limba română³⁵¹, afirmația că ea este „prima traducere interconfesională din limba română” sau „o premieră totală în România”³⁵² este pe deplin justificată. Echipa de traducători și revizori și-a propus (și, după cum vom vedea, a reușit) să ajungă la un text „tradus responsabil, care nu înclină balanța spre vreo tradiție anume și nici nu neglijează formulările vechi reușite, clasice, ci apelează la expresii acceptabile, sugestive, corecte față de imagistica și simbolismul curent al limbii române”³⁵³. Lăudabil este și faptul că noua versiune caută să respecte *idiosincraziile stilistice* ale fiecăruia dintre aghiografii NT.

Cele 27 de cărți ale NT au fost distribuite după cum urmează: *O. Baban* a tradus Faptele Apostolilor, Evrei și Filimon; *L. Ionescu* a tradus Matei, Galateni, 1-2 Petru și Iuda; *S. Scriitoru* i-au revenit Luca, Filipeni și 2 Tesaloniceni; *C. Dumitru* a tradus Ioan, 1-3 Ioan, 2 Corinteni și 1 Tesaloniceni; *C. Rotaru* s-a ocupat de Apocalipsa, Romani, Coloseni și Efeseni, iar *S. Preda* a lucrat Marcu, 1 Corinteni și Iacov. Totuși, fiecare membru a contribuit prin observații și corecturi la întreaga traducere, pentru a realiza un bun echilibru între contribuția personală și paternitatea de echipă.

Verificarea pasajelor și a termenilor care în mod tradițional au fost subiect de dispută între ortodocși și catolici scoate la iveală următoarele: a) din cele 18 ocurențe ale termenului *πρεσβύτερος* 16 au fost redată prin *prezbiter*³⁵⁴ și două (cele din epistolele iohanine) au fost redată prin *bătrân*; b) secvența (τὰ) *χίλια ἔτη* a fost redată în mod corect prin „o mie de ani”; c) termenul *δικαιοσύνη* a fost tradus prin „dreptate”, iar verbul *δικαιοῦν* din Romani a fost redat fie prin „a îndreptăți” (2, 13; 3, 20,28; 5, 9; 8, 30, 33), „a face drept” (3, 24, 26, 30; 4, 2, 5; 5, 1) sau „a elibera” (6, 7).

Fără a ne fi propus analiza sistematică a acestei ediții, semnalăm un aspect inedit al acestei versiuni: redarea lui *κάμηλον* („cămilă”) din *Mt* 19, 24 și din locurile paralele (*Mc* 10, 25 și *Lc* 18, 25) prin „frânghie”³⁵⁵. Acest echivalent, deși se mai întâlnește în tradiția biblică românească (după toate probabilitățile, o singură dată, în *Bibl. 1874*), ni se pare nejustificat, mai ales că manualele pentru traducători create de *UBS* (sub egida căreia a fost făcut această traducere) spun clar că textul biblic face referire la un animal³⁵⁶. În istoria interpretării, perechea

³⁵⁰ „Prefață”, în: *NTR 2007*, p. iv.

³⁵¹ În sec. al XIX-lea, profesorul Nitzulescu a făcut o traducere nouă, pornind de la edițiile critice disponibile în vremea lui. Vezi secțiunea dedicată lui în studiul de față.

³⁵² „Prefața traducătorilor”, în: *Nt. SBIR*, p. 9.

³⁵³ „Prefața traducătorilor”, în: *Nt. SBIR*, p. 9.

³⁵⁴ Ocurența din *Iac* 5, 14 are la subsol «Sau: „preoți”».

³⁵⁵ În cazul versetului din Luca se dă o notă de subsol: „Lit.: «cămilă»”.

³⁵⁶ Cf. R.G. BRATCHER, E.A. NIDA, *A Handbook on the Gospel of Mark*, UBS, New York, 1961, p. 323: „The camel was the largest animal in Palestine and the eye of a needle the smallest

„ac-frânghie” a găsit exponenți respectabili (între alții, *Thomas More* și *Calvin*), dar slaba atestare a lecțiunii κάμιλον sugerează că ea are caracter secundar, prin urmare soluția interpretativă propusă de *Nt. SBIR* este îndoielnică.

Sub raport stilistic, textul traducerii ne apare ca satisfăcător, dacă facem abstracție de unele schimbări, precum înlocuirea sintagmei consacrate „foc și pucioasă” printr-una neologică: „foc și sulf” (*Lc* 17, 29 ș.a.) ori introducerea unor construcții tautologice, care aproximează originalul: „după cum au scris Scripturile” (*I Co* 15, 3-4, κατὰ τὰς γραφὰς)³⁵⁷. În privința textului grec folosit, trebuie observat că traducătorii nu par să fi urmat cu fidelitate ultimele ediții critice (*NA*²⁷ sau *GNT*⁴)³⁵⁸, ci au adoptat uneori și lecțiuni „bizantine”. Luăm doar două exemple din prima epistolă către Corinteni: a) în 13, 3: în cele două ediții critice întâlnim lecțiunea καυχίσωμαι („să mă laud”), iar *Nt. SBIR* conține lecțiunea „să fie ars” (καυθήσωμαι), întâlnită în *Robinson-Pierpont*; b) în 14, 3 *NA*²⁷ și *GNT*⁴ au ca text ἀγνοεῖται („nu este recunoscut”), dar în *Nt. SBIR* întâlnim „să nu știe” (ἀγνοεῖτω, *Robinson-Pierpont*).

Din perspectiva așezării în pagină, nu avem a reproșa acestei versiuni decât lipsa sistemului de numerotare (pentru capitole și versete) în colontitlu. Fără acestea, găsirea unui anume pasaj din Scriptură este mai anevoios. Pe ansamblu, apreciem că *Nt. SBIR* este o traducere fluentă, plăcută și folositoare tuturor creștinilor care caută un text inteligibil și capabil să-i zidească duhovnicește.

Traduceri ale Bibliei din limba engleză

Tradiția biblică românească se caracterizează prin două ciudățenii: două versiuni ale Bibliei care au la bază nu limbile originale (greaca ori ebraica), ci engleza. Ambele sunt produse de *comunități neoprotestante* care trădează o profundă angajare ideologică față de un anumit text: într-un caz este vorba de *Sfintele Scripturi. Traducerea lumii noi*, produsă de gruparea Martorilor lui Iehova; în celălalt caz este vorba de *Biblia Fidela*, realizată de membri ai unei biserici baptiste independente din Cluj-Napoca. Detalii despre fiecare dintre cele două versiuni în secțiunile finale ale acestui studiu.

opening: the metaphor of a camel going through the eye of a needle vividly defines an *impossibility*”.

³⁵⁷ Secvența κατὰ τὰς γραφὰς a fost consacrată și în Crez, prin urmare este păguboasă introducerea unei formule noi care strică intertextualitatea dintre acest pasaj din *I Co* 15 și *Crezul de la Niceea-Constantinopol*.

³⁵⁸ *The Greek New Testament*, edited by Barbara Aland, Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, and Bruce M. Metzger in cooperation with the Institute for New Testament Textual Research, Münster/Westphalia, fourth revised edition, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft.

*Traducerea lumii noi (2006)*³⁵⁹

Până la apariția în românește a unei versiuni oficiale, Martorii lui Iehova din România au folosit în principal versiunea *Cornil. 1924*. Totuși, membrii denominațiunii trebuie să fi simțit nevoia de a avea un text adaptat principiilor de credință formulate de *Turnul de Veghe*, de aceea în 2000 a fost publicat Noul Testament, sub titlul *Scripturile grecești creștine. Traducerea lumii noi*. În textul introductiv al acestei ediții citim că la baza ei stă o versiunea englezească publicată în aug. 1950. La rândul ei, aceasta pornea de la ediția *Westcott-Hort*³⁶⁰. Tot în prefață se preciza că „numele unic al lui Dumnezeu, Iehova, apare de 237 de ori în textul de bază” al versiunii.

Textul românesc al NT (publicat în 2000) a fost revizuit și, împreună cu textul Vechiului Testament, a fost publicat în 2006 sub titlul *Sfintele Scripturi. Traducerea lumii noi*, atât în versiune mare (23,5 x 18,5 cm), cât și în versiune „de buzunar” (16,6 x 11,5 cm). Această versiune are la bază ediția în limba engleză din 1984. Problema „restabilirii numelui divin” (6.793 de ocurențe în VT și 237 ocurențe în NT) figurează prioritar în prefața *TLN 2006*. Între caracteristicile ediției remarcăm cele peste 125.000 de referințe marginale, notele de subsol explicative și cele peste 150 de pagini de anexe, după cum urmează: a) un tabel cronologic, b) indicele cuvintelor biblice, c) un apendice cu explicații, hărți și diagrame și d) o listă cu „subiecte biblice pentru discuție”.

Cititorul care parcurge această versiune întâlnește numeroase neologisme (uneori și barbarisme) sau termeni care, deși exacti, sunt nepotriviiți din punct de vedere stilistic. Menționăm selectiv: „extorcatori” (gr. ἄρπαγες), „astrologi” (gr. μάγοι), „sistem” (gr. αἰών), „regatul cerurilor” (gr. βασιλεία τῶν οὐρανῶν), „congregație” (gr. ἐκκλησία), „fornicație” (gr. πορνεία), „a naviga” (*FA* 27), „a interoga” (gr. ἀνακρίνω) „amabilitate” (gr. φιλανθρωπία) „vicultori (gr. γεωργοί), „discipoli” (gr. μαθηταί), „deținut” (gr. δέσμιος), „secret sacru” (gr. μυστήριον), „administratori” (gr. οἰκονόμοι), „șef de lucrări” (gr. ἀρχιπέκτων), „relații intime” (*Mt* 1, 25). Întâlnim, desigur, și soluții de traducere cerute de dogmele mișcării: „spiritul sfânt” (gr. πνεῦμα ἅγιον), „stâlpul de tortură” (gr. σταυρός), „un dumnezeu” (*In* 1, 1), „adevărat îți spun astăzi: Vei fi cu mine în Paradis!” (*Lc* 23, 43)³⁶¹.

³⁵⁹ *Sfintele Scripturi. Traducerea lumii noi*, traducere după *New World Translation of the Holy Scriptures*, ediția engleză revizuită în 1984, Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, 2006.

³⁶⁰ B. F. Westcott și F. J. A. Hort, *The New Testament in the Original Greek*, Harper & Brothers, New York, 1881.

³⁶¹ În WESTCOTT-HORT: καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἀμὴν σοι λέγω σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ

Dincolo de multele sale neajunsuri, versiunea *TLN 2006* oferă în mod excepțional și soluții exegetice ingenioase, precum cea din *1 Co 7, 36-38*³⁶², care merită luate în considerare³⁶³. Pe ansamblu însă, conceptele și versetele traduse eronat în această versiune le covârșesc numeric departe pe cele traduse corect. Un studiu amănunțit al opțiunilor motivate confesional din această traducere se lasă așteptat.

*Fidela 2010*³⁶⁴

Versiunea *Fidela*, numită astfel fiindcă, spun traducătorii, „am dorit să dăm o traducere curată a cuvintelor păstrate și inspirate ale lui Dumnezeu”, este isprava unui grup de români coordonați de americanul *Brian J. Nibbe*, pastorul Bisericii baptiste „Lumina Evangheliei” din Cluj-Napoca. Trebuie precizat de la bun început că, deși are în denumire titlul de „baptistă”, biserica „Lumina Evangheliei” (înființată în anul 2000) nu este afiliată la *Cultul creștin baptist* din România. În 2002, sub coordonarea pastorului, un grup de membri ai bisericii a început să traducă Biblia pornind de la *KJV*³⁶⁵, versiune foarte populară în rândurile baptiștilor americani fundamentalști. Prima ediție *Fidela* (2009) a fost publicată exclusiv în format electronic (ca *pdf*), iar în urma comentariilor venite din partea comunității evanghelice a fost revizuită, fiind tipărită anul următor în 10.000 de exemplare distribuite gratuit. Epuizarea acestora a dus la o retipărire de 15.000 de exemplare cu coperti de piele.

Potrivit informațiilor de pe *site*-ul pastorului Brian Nibbe, la realizarea acestei versiuni au fost necesare 50.000 de ore de muncă și peste 230.000 de dolari americani. Evident, nu putem verifica în mod independent această declarație. Ce putem însă verifica este pretenția traducătorilor de a fi pornit de la textul grecesc, mai exact de la *Textus Receptus*: „Am dorit să producem o traducere nouă care să aibă ca origine familia grecească a Textului Receptus pentru Noul

³⁶² *TLN 2006*: «Însă, dacă cineva crede că se comportă nepotrivit față de virginitatea sa și că este mai bine să se căsătorească, mai ales dacă a trecut de floarea tinereții, să facă ce vrea, nu păcătuiește. Să se căsătorească. Dar, dacă cineva are putere asupra voinței sale și a hotărât în inima sa să-și păstreze virginitatea fiindcă nu simte nevoia să se căsătorească, și rămâne hotărât în inima sa, face bine. Prin urmare, cine renunță la virginitate prin căsătorie face bine, dar cine nu renunță la virginitate prin căsătorie face mai bine».

³⁶³ Pentru detalii privind dificultățile de interpretare și de traducere a acestui pasaj, vezi: Emanuel CONȚAC, „Condiționări culturale în traducerea pasajului 1 Cor. 7:36-38, în tradiția biblică românească”, în: *Plērōma*, XI (2009), 2, pp. 51-79.

³⁶⁴ Biblia *Fidela*. Traducere literală nouă, completat, revizuită și actualizată, Cluj-Napoca, 2010.

³⁶⁵ *The Holy Bible, Conteyning the Old Testament, and the New: Newly Translated out of the Originall tongues: & with the former Translations diligently compared and reuifed, by his Maiesties speciall Comandement*. Appointed to be read in Churches. Imprinted at London by Robert Barker, Printer to the Kings most Excellent Maiestie. Anno Dom. 1611.

Testament³⁶⁶. Neavând informații corecte, traducătorii consideră că versiunea lor este prima care are la bază acest tip de text. În realitate, *Societatea Biblică Trinitariană* publicase încă din 2002 o versiune a Bibliei care folosea Textus Receptus ca *Vorlage* pentru Noul Testament³⁶⁷. Înainte de a vedea dacă afirmația privind recursul la Textus Receptus se verifică, să mai remarcăm câteva elemente care definesc concepția traducătorilor despre misiunea lor:

„Înainte de toate noi credem în echivalența formală. Acesta este crezul după care cuvintele lui Dumnezeu sunt literale și trebuie traduse literal. Am încercat să ocolim practica echivalenței dinamice, care este de prea multe ori, ceea ce traducătorul dorește să spună. Pentru că această traducere este una literală, vei observa unele exprimări sau fraze mai neobișnuite³⁶⁸.”

Pentru a verifica textul rezultat, traducătorii au recurs la un procedeu mult îndrăgît în tradiția biblică românească: metoda comparatistă.

„Am încercat să găsim cât mai mult (sic!) traduceri românești în circulație și să le folosim comparând termeni și expresii pentru alegerea celor mai justificate sensuri. Au fost folosite de asemenea și texte în alte limbi în paralel cu textele românești când anumite pasaje au avut nevoie de mai multe clarificări. În total au fost folosite 9 texte de limbă română și 10 în limbi străine³⁶⁹.”

Așa cum vom vedea, dintre toate versiunile străine, s-a acordat preeminență *versiunii KJV*. Prezentăm în continuare câteva versete din *I Corinteni* care constituie indicii serioase că traducătorii n-au pornit de la textul grecesc, ci de la cel englezesc. În toate versetele enumerate mai jos întâlnim calcuri flagrante după *KJV*. Dacă textele respective ar fi fost traduse direct din greacă, ele ar fi trebuit să sune diferit. Din păcate, acest servilism față de versiunea engleză ne îndreptățește să credem că traducătorii au utilizat un eufemism atunci când au menționat în prefață „frazele mai neobișnuite”. Textul de pe prima coloană provine din *ediția Scrivener 1894*³⁷⁰ (reprezentativă pentru Textus Receptus), textul din mijloc provine din *KJV*, iar cel de la final provine din *Fidela*.

– 1, 10. Παρακαλῶ / *I beseech* / *vă implor*. Traducerea tipică în limba română este „vă îndemn”. Englezescul „beseech” are o intensitate mai mare decât originalul, drept pentru care, în *Fidela*, Sf. Ap. Pavel ajunge să-i „implore” pe corinteni.

³⁶⁶ *FIDELA*, p. 9.

³⁶⁷ „Prefață” în: *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, cu trimiteri, Trinitarian Bible Society, 2002 (*TBS 2002*): „Pentru a conferi exactitate textuală acestei revizuirii, consultând și *Biblia de la Iași*, societatea noastră a folosit *Textus Receptus* ca bază textuală a Noului Testament, iar *Textul Masoretic* ca bază a Vechiului Testament”.

³⁶⁸ *FIDELA*, p. 9.

³⁶⁹ *FIDELA*, p. 9.

³⁷⁰ F.H.A. SCRIVENER, *The New Testament in the Original Greek according to the Text followed in the Authorized Version*, Cambridge University Press, Cambridge, 1894.

– 1, 17. κενωθῆ / *be made of none effect / să fie făcută fără efect*. Verbul κενόω se traduce de regulă prin „a goli”, dar în context are sensul de „a zădărnici”. Perifraza din *Fidela* este în mod cert calchiată după KJV.

– 1, 19. τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν / *understanding of the prudent / înțelegera celor prudenți*. Traducătorul nu pare să-și fi pus întrebarea dacă „prudent” în engleză are același sens ca și „prudent” în română. În sec. al XVII-lea, „prudent” însemna „wise, discerning, knowledgeable”³⁷¹. În limba română modernă, „prudent” poate fi definit după cum urmează: „care prevede eventualele consecințe, orientându-se bine în mediul înconjurător; care acționează luând toate măsurile de precauție; prevăzător; precaut; circumspect”. Critica Sf. Ap. Pavel (care citează din *Is* 29, 14) nu viza persoanele „prevăzătoare”, ci „inteligenția” elenistică, pe acei exponenții ai unei *Weltanschauung* păgâne, oamenii care prețuiau retorica și erudiția seculară. Să mai observăm că în textul grecesc întâlnim două cuvinte înrudite (σύνεσιν, συνετῶν) pe care o traducere consecventă ar trebui să le redea în consecință. „Priceperea celor pricepuți” ar fi fost o soluție mai convenabilă, pe care traducătorii *Fidelei* n-au folosit-o, fiindcă (din nefericire) n-au tradus din limba greacă, ci din engleză.

– 1, 20. οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; / *hath not God made foolish the wisdom of this world? / Nu a făcut Dumnezeu prostească înțelepciunea acestei lumi?* În context, sensul verbului μωραίνω (la aor. ἐμώρανεν), înrudit cu μωρός („prost, nebun, nerod”) este de „a face să pară nebun/nerod etc.”, dar în tradiția biblică românească redarea lui s-a dovedit variată: *a prosti* Cornil. 1924, *a scoate de nebun(ă)* Gal. 1938, *a dovedi nebun(ă)* Bibl. 1968. Soluția din *Fidela* este o evidentă stângăcie la nivel stilistic.

– 6, 4 τοὺς ἐξουθενημένους / *least esteemed / cel mai puțin stimați*. Dacă participiul τοὺς ἐξουθενημένους ar fi fost tradus direct din greacă, traducătorii ar fi trebuit să folosească alt echivalent decât soluția interpretativă a KJV. În context, verbul ἐξουθενέω trebuie tradus prin „a disprețui”, iar participiul din versetul citat, prin „cei disprețuiți, cei desconsiderați”. Traducătorii KJV au recurs la perifraza „least esteemed”, urmată servil de *Fidela*.

– 6, 9 οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενοκοῖται / *nor effeminate, nor abusers of themselves with mankind / nici cei ce se abuzează cu bărbați, nici sodomiiți*. În acest caz, traducătorii au făcut abstracție de termenul „effeminate” (gr. μαλακοὶ) și l-au tradus în românește cu doua sintagmă din versiunea englezească („abusers of themselves with mankind”, gr. ἀρσενοκοῖται). Avem așadar un amestec de surse. În plus, circumlocuțiunea eufemistică din engleză (care își are origine în versiunea Tyndale 1534: „Abusars of themselves with the mankynde”) devine un barbarism în

³⁷¹ *Oxford English Dictionary*, s.v. „prudent 2”. După cum indică acest dicționar-tezaur, „prudent” ca echivalent al lui συνετός este atestat încă din sec. al XIV-lea: „1382 *Prefatory Epist. St. Jerome in Bible* (Wycliffite, E.V.) (Bodl. 959) v. 4, I sall lesen þe wysdome of wyse men, & þe prudence of prudent men I schall repropuen; þe verrey wysdome schall spyll þe fals wysdome”.

traducere literală, fiindcă verbul românesc „a abuza” este intransitiv („a abuza de ceva”).

– 6, 12 οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι / *I will not be brought under the power / nu voi fi adus sub puterea*. Verbul ἐξουσιάζω înseamnă „a stăpâni” sau „a fi stăpân peste”. O traducere literală din greacă a formei de viitor ar fi fost „nu voi fi stăpânit”, nicidecum „nu voi fi adus sub puterea”. Rezultatul calchierii KJV este și în acest caz o formulare deficitară în limba română.

– 6, 16 φησὶν / *saith he / spune el*. Verbul φησὶν și este folosit în acest verset pentru a introduce un citat din Scriptură. Prin urmare, în traducere s-ar putea pune între paranteze [Scriptura]. Textul grec nu conține pronumele personal masculin din KJV, respectiv Fidela.

– 6, 20 ἠγοράσθητε / *For ye are bought / sunteți cumpărați*. Verbul ἀγοράζω este folosit aici la aorist și ar trebui tradus printr-un perfect compus: „ați fost cumpărați”, nu prin prezentul „sunteți cumpărați”, pătruns în Fidela via KJV.

Exemplele ar putea fi multiplicat indefinitely, atât din VT, cât și din NT. Cel puțin în unele situații, traducătorii Fidela s-au abătut de la „original” (KJV), dar prin aceasta au înrăutățit și mai mult rezultatul. Nu credem că suntem prea severi dacă spunem că premisa greșită de la care pornesc traducătorii (care nu stăpânesc bine nici limbile biblice, nici limba engleză veche și nici limba română modernă) și gravele probleme de stilistică fac din această versiune un experiment ratat.

Concluzii

La începutul acestui studiu scriam că tradiția biblică românească este un „continent”. Poate că o metaforă mai potrivită ar fi aceea de „arhipelag”, căci fiecare ediție prezentată în treacăt este o insulă care așteaptă să fie studiată în detaliu. Studiul de față ar trebui înțeles ca un *zbor de recunoaștere*, menit să pregătească terenul pentru o cartografiere amănunțită. Informațiile din aceste pagini pot fi extinse și îmbunătățite pentru a obține o imagine mai detaliată a acestui vast teritoriu. Apreciem că o cercetare cuprinzătoare ar trebui să includă alte câteva zeci de ediții care au jucat roluri minore în *istoria traducerii Scripturii* în românește. Iar acum, la finalul acestei prezentări sumare, putem trage câteva concluzii:

– Tradiția biblică românească este un ansamblu de *subtradiții biblice*, de obicei delimitate confesional, în interiorul cărora textul biblic este tradus conform unei precomprehensiuni care îi predispune pe traducători să aleagă anumiți echivalenți în defavoarea altora.

– Între edițiile biblice din interiorul unei subtradiții există raporturi de continuitate și discontinuitate. În *subtradiția biblică ortodoxă* există două mari „epoci”: epoca Septuagintei și epoca „textului mixt”. Punctul de turnură între aceste două „epoci” este, desigur, *Bibl. 1936*, care inaugurează „amestecul de surse”, problemă rezolvată doar parțial de *versiunea Anania*. Dincolo de pro-

blema textului-sursă, rămâne problema corectă a traducerii lui. În actuala *versiune sinodală* s-au perpetuat erori apărute din 1936, ceea ce sugerează că o revizuire din temelii (ori poate o traducere complet nouă) este foarte necesară.

În *subtradiția biblică protestantă*, discontinuitatea pare să fie mai mare decât continuitatea, dat fiind că primenirea limbajului biblic se face într-un ritm mai accelerat decât în subtradiția ortodoxă. *Bibl. 1874, Nitz. 1897, Cornil. 1921, Cornil. 1931, NTR 2007* (și altele versiuni, neincluse în acest studiu) sunt tot atâtea articulații ale acestei subtradiții, a cărei vechime este considerabil mai mică. Raporturile de filiație dintre *edițiile biblice românești*, modul în care acestea se influențează între ele nu sunt încă în totalitate lămurite și ar trebui investigate în detaliu.

– Un alt teren fertil de studiu pentru bibliști și filologi ar putea fi identificarea și studierea *opțiunilor de traducere motivate confesional*. De-a lungul istoriei, Biblia a fost teren de dispute hermeneutice (uneori chiar în interiorul aceleiași tradiții ecleziale), prin urmare nu trebuie să ne surprindă dacă versiunile ei românești (ortodoxe, catolice sau protestante) sunt puse în slujba unor conflicte similare. Uneori aceste condiționări teologice au rolul de a întări o anumită concepție teologică și alteori de a combate concepții teologice adverse.

– Chiar dacă edițiile interconfesionale precum *Nt. SBIR* nu se bucură de aceeași largă circulație pe care o au versiunile oficiale ale Bisericilor care au fondat SBIR, acest început ne dă speranțe că Biblia poate fi tradusă și de o manieră care să facă posibilă lectura ei de către credincioși din confesiuni diferite.

Summary: The Romanian Biblical Tradition: A Survey from the Perspective of the Most Important Romanian Versions of the Holy Scripture

The present article surveys the Romanian biblical tradition, understood as the totality of Romanian versions, partial or complete, in manuscript or printed form, regardless of the cultural, political and denominational milieu in which they have been produced. Given the scarcity of studies on this generous topic, this article aims at sparking the interest for similar or more in-depth presentations. Given the constraints incumbent upon studies of this kind, the author omits the manuscript versions or the partial versions circulated prior to the publishing of the first Romanian edition of the New Testament, printed at Bălgrad (modern-day Alba Iulia) in 1648. The paper begins with this particular edition, which is given ample treatment, especially with regard to the Calvinist ideas contained in the prefaces. Although typically Romanian historians have held that the 23 prefaces appended to the biblical books are thoroughly Eastern Orthodox in character, the author of this paper identifies important features which bespeak a theology informed by Calvinist precepts, such as the definition of faith as “the hand of the soul” (a commonplace of Reformed and Puritan theology), the emphasis on justification, the definition of the ministries of Christ according to the threefold classification first set out

by Calvin, and attacks against the “papists” and “jesuits” in a manner typical of Reformed anti-Catholic polemics.

Considerable space is given to the Bucharest Bible, printed in 1688 by Prince Șerban Cantacuzene and published lately as a critical edition in 25 volumes, by a team of biblical scholars and philologists led by professor Eugen Munteanu of Alexandru Ioan Cuza University of Iași. Another important Romanian version is the Bible translated by the Uniate monk Samuil Micu and printed in Blaj, in 1795. This edition has been reprinted many times by Orthodox ecclesiastical authorities and thus has exerted a considerable influence on the Romanian biblical tradition. It has been called, without exaggeration, “the mother of Romanian Bibles”, being reprinted in Saint Petersburg (1819) and Buzău (1854-1856). The 1819 version, in turn, has been reprinted in Sibiu (1856-1858) by bishop Andrei Șaguna. The last “descendant” of Micu’s Bible is the first Synodal version, the text of which was prepared by members of the Holy Synod during 1908-1914. This is the last Romanian Bible which is thoroughly based on the text of the Septuagint. Beginning with the 1936 Synodal version (translated by bishop Nicodim Munteanu, Gala Galaction and Vasile Radu), the Romanian Bibles have used dual sources: both the Septuagint and the Masoretic Text. Revisions and reprints of the 1936 Bible, in 1944, 1968, 1975, 1982, etc. (up to 2008) have not greatly improved its text. In fact, it can be shown that errors which first made their way into the 1936 edition persist to this day, calling urgently for a careful revision (or for a translation from scratch) which has been long overdue.

A significant step towards remedying the plight of the Romanian Orthodox Bible has been taken by the late Bartolomeu Anania (metropolitan of Cluj in 2006-2011), who embarked on a long and complex process of revising the 1975 Bible by taking the Septuagint as reference text. His edition, published in 2001, after 14 years of intense efforts, has been hailed as a great literary achievement, though biblical scholars who have scrutinized the fruits of Anania’s labour have been more reserved in their commendations.

In the meantime, decisive action has come from beyond the ecclesiastical quarters, from a group of lay scholars supervised by Cristian Bădiliță, a classical and patristic scholar. Under the auspices of the NEC College (led by Romanian essayist Andrei Pleșu), the 21 –member group has translated the Septuagint in a period of roughly eight years. The 8 tomes which resulted were published in the period 2004–2011. Upon completion of the Septuagint project, Cristian Bădiliță has embarked on another one: the translation of the New Testament in 7 volumes, each with important notes and commentaries. Up to now only two volumes have been published: Matthew and John.

In the Protestant camp, a notable version has been printed in Iassy (1874) by the British and Foreign Bible Society, followed by the Nitzulescu’s New Testament version (1897). Although Nitzulescu himself was teaching at the Orthodox Faculty of Theology in Bucharest, he seems to have had Protestant leanings, as evidenced in his translation, circulated almost exclusively in Protestant circles. Radical innovations were introduced by the hierodeacon Dumitru Cornilescu, who seems to have embraced Evangelical convictions while working on a translation for “the common people”, in 1916–1920. His version, more paraphrastic than any other before him or many that came after him, was first published in 1921. Three years later, upon considerable revision (in the NT text), it was accepted by the BFBS. It has been reprinted countless times ever since (sometimes with updated orthography) and has established itself as the *Textus Receptus* of the Romanian Evangelicals. The most recent Protestant translation, the New Romanian Version

(2007) is no match for the Cornilescu one, which will probably lose its constituency only gradually, in the next decades.

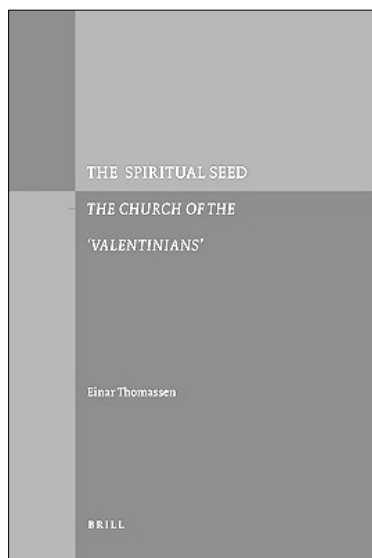
A third branch of the Romanian biblical tradition is comprised of Catholic versions. So far, it has boasted only three versions (New Testament editions): one published in 1935, another one published by father Emil Pascal in 1975 (with many reprints) and, more recently, one translated by fathers Alois Bulai and Anton Budău. While none of these versions is without its specific failings, the latter is a considerable improvement on the previous two.

In closing, mention should be made of two very peculiar versions translated from English into Romanian. One is the New World Translation made by a team of Jehovah's Witnesses (2006) and the other is the Fidela version, a rendering of the KJV, produced by a group of independent Baptist believers from Cluj who felt that they could not deprive the Romanian people of the enduring beauty and consummate artistry of the text penned by the company of translators which stands behind this world-famous version. Unfortunately, due to the lack of proper knowledge, both of 17th century English and of modern-day Romanian, the resultant Romanian version is marred by countless barbarisms, atrocious calques and infelicities of style, and can be safely classified as a translation experiment gone awry, a waste of money, time and energy.

E
O
L
O
G
I
C
E

R ECENZII

Einar THOMASSEN, *The Spiritual Seed. The Church of „Valentinians”* (Nag Hammadi and Manichaean Studies 60), Brill, Leiden-Boston, 2006, 552pp.

Profesorul norvegian de Istoria Religio-ilor *Einar Thomassen* (Universitatea din Bergen), specializat în istoria Gnosticismului, oferă în prezentul volum o sinteză a cercetărilor sale asupra Gnosticismului valentinian. Am socotit oportună prezentarea detaliată a concluziilor sale pentru publicul teolog român, prea lesne tentat de defensive ereziologice de veac III, în detrimentul unei priviri atente asupra variantei de „creștinism filosofic” (dar nu mai puțin biblic, paulinic) care a fost Gnosticismul valentinian. Faptul că Valentinianismul ar fi împărțit în două „școli” este atestat de *Tertulian* (*duae scholae* [...] *duae cathedrae*, cf. *Tertulian, Adv. Val.* 11, 2) și confirmat de *Sfântul Ipolit*, care adaugă că motivul unei aseme-

nea „schisme” erau diferitele păreri asupra *naturii Trupului lui Hristos*. Comparând aceste date cu informațiile din *Sfântul Irineu AdvHaer* I, 6, 1, cercetătorul norvegian observă anumite „inconsistențe” în referatul lui *Tertulian*: mai degrabă decât densitatea Trupului Mântuitorului, problema pare să fi fost momentul în care Trupul „psychic” al Lui a fost unit cu cel spiritual. Opțiunile, cu adânci implicații soteriologice, erau disputate între momentul Botezului și existența Sa pre-natală, în pântecul Mariei (p. 45). Se va contura astfel, pe de o parte „o soteriologie a participării mutuale”, potrivit căreia Mântuitorul trebuie să asume ceea ce vrea să mântuiască (soteriologie împărțită – dintre textele transmise în limba coptă, descoperite la Nag Hammadi – de *Tratatul Tripartit, Tratatul despre Înviere, Interpretarea Științei și Evanghelia lui Filip*) și una în care această asumare este atribuită unei concrescențe eonice a Salvatorului – „Hristosul psychic”.